



Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах

Харків 2020

Підготовка та друк цієї публікації здійснено в межах гранту «Розробка інструменту аналізу потреб внутрішньо переміщених осіб», наданого проектом Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень».

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE

Погляди, викладені у цьому виданні, належать авторам цієї роботи і не можуть за жодних обставин вважатися такими, що виражають офіційну позицію Ради Європи.

Авторський колектив: **Денис Кобзін, Ганна Левкіна, Олена Луньова, Андрій Черноусов, Світлана Щербань**

Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах – Харків, Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). – 2020. – 246 с.

Оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб є на сьогоднішній день ключовою складовою їхньої успішної інтеграції у громади. У посібнику представлений міжнародний та вітчизняний досвід такого оцінювання, наведений аналіз законодавства щодо прав та можливостей внутрішньо переміщених осіб в Україні, описані переваги та обмеження різних методів збору даних, а також наведені можливості застосування отриманих даних.

Публікація буде корисною для представників місцевих органів влади, де мешкають внутрішньо переміщені особи, міжнародних та національних громадських організацій, соціологів і всіх, кого цікавить тема захисту та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб в Україні.

© Харківський інститут соціальних досліджень, 2020

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АВК	Армія визволення Косова	МСПУ	Міністерство соціальної політики України
АТО	антитерористична операція	ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
БО	благодійна організація	ООН	Організація Об'єднаних Націй
БПД	безоплатна правова допомога	ООС	операція Об'єднаних сил
БФ	благодійний фонд	ОТГ	об'єднана територіальна громада
ВІЛ	вірус імунодефіциту людини	СЖО	складні життєві обставини
ВПО	внутрішньо переміщена особа	СММ	Спеціальна моніторингова місія
ДБСТ	дитячий будинок сімейного типу	СНІД	синдром набутого імунодефіциту
ЗМІ	засоби масової інформації	ТОТ	тимчасово окуповані території
ІДІЛ	Ісламська держава Іраку та Леванту	УБД	учасник бойових дій
КМУ	Кабінет Міністрів України	УВКБ ООН	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців
КПВВ	контрольний пункт в'їзду-виїзду в зоні проведення АТО/ООС	УРСР	Українська радянська соціалістична республіка
ЛЖВ	людина, яка живе з ВІЛ	МКП	місця компактного поселення

ФОП	фізична особа-підприємець	ICBF	Instituto Colombiano de Bienestar Familiar (Колумбійський інститут родинного благополуччя)
ФСС	Фонд соціального страхування України	HEA	Household Economy Analysis (Економічний аналіз домогосподарств)
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд ООН	ICRC	International Committee of the Red Cross (Міжнародний Комітет Червоного Хреста)
АоК	Area of Knowledge (галузь знань)	IDP	Internally Displaced Person (внутрішньо переміщена особа)
CCCM	Camp Coordination and Camp Management (Управління та координація компактного поселення)	FARC-EP	Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo (Револьюційні збройні сили Колумбії – Народна Армія)
CODHES	Consultoría para los Derechos Humanos y el Desplazamiento (Рада з прав ВПО)	ISMI	IDP Situation Monitoring Initiative (Ситуативна моніторингова ініціатива з питань ВПО)
ELN	Ejército de Liberación Nacional (Національно-визвольна армія)	JIPS	Joint IDP Profiling Service (Спільна служба ВПО профайлінгу)
EU	European Union (Європейський Союз)	NATO	North Atlantic Treaty Organization (Північноатлантичний Альянс)

OCHA	Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (Офіс ООН з питань координації гуманітарних справ)	UNHCHR	United Nations High Commissioner for the Human Rights (Верховний комісар ООН з прав людини)
RSS	Red de Solidariedad Social (Мережа соціальної солідарності)	VAM	Vulnerability Analysis and Mapping (Аналіз та мапування вразливості)
UN	United Nations (Організація Об'єднаних Націй)	WFP	World Food Programme (Всесвітня продовольча програма)

ЗМІСТ

SUMMARY 7

ВСТУП 13

ЯК ЗАСТОСОВУВАТИ ЦЕЙ ПОСІБНИК НА ПРАКТИЦІ 19

**ПРАКТИКА ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 29**

Визначення оцінювання, його можливості 30

Принципи оцінювання 32

Програма оцінювання 34

Методи оцінювання 38

Зустрічі в громаді 39

Опитування 43

Фокус-групи 55

Інтерв'ю 64

Спостереження 71

Аналіз документів 78

Картування громади 86

Показники оцінювання 89

Застосування результатів оцінювання потреб
внутрішньо переміщених осіб 93

**ДОСВІД ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ..... 100**

Міжнародний досвід проведення оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб.....	101
Колумбія	102
Сербія і Чорногорія	113
Сербія.....	120
Грузія.....	131
Ірак.....	147
Сирія.....	151

**ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ..... 157**

Звіт за результатами дослідження «Проблеми адаптації та працевлаштування ВПО на Луганщині».....	157
Внутрішнє переміщення внаслідок конфлікту в Україні: підвищена незахищеність постраждалого населення та чинники напруженості в громадах	159
Оцінка порушення прав внутрішньо переміщених осіб, які живуть із ВІЛ.....	160
Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад	162
Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (15 етапів).....	164

Звіт за результатами аналізу проблем внутрішньо переміщених осіб в об'єднаних територіальних громадах 165

Оцінка проблем психологічної, соціально-економічної адаптації та інтеграції жінок з числа ВПО у нові громади (Вінницька, Львівська та Київська області)..... 167

Оцінювання участі ВПО за програмою «Доступне житло» (50/50) 169

Захист прав внутрішньо переміщених осіб: аналіз та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази 170

Оцінки потреб біженців, шукачів притулку і внутрішньо переміщених осіб в Україні 172

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЯКІ МІСТЯТЬ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДОДАТКОВІ ГАРАНТІЇ, ПІЛЬГИ, ДОПОМОГУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ 175

Додаток № 1
Приклад анкети для масового опитування «Потреби внутрішньо переміщених осіб» із супровідними документами..... 210

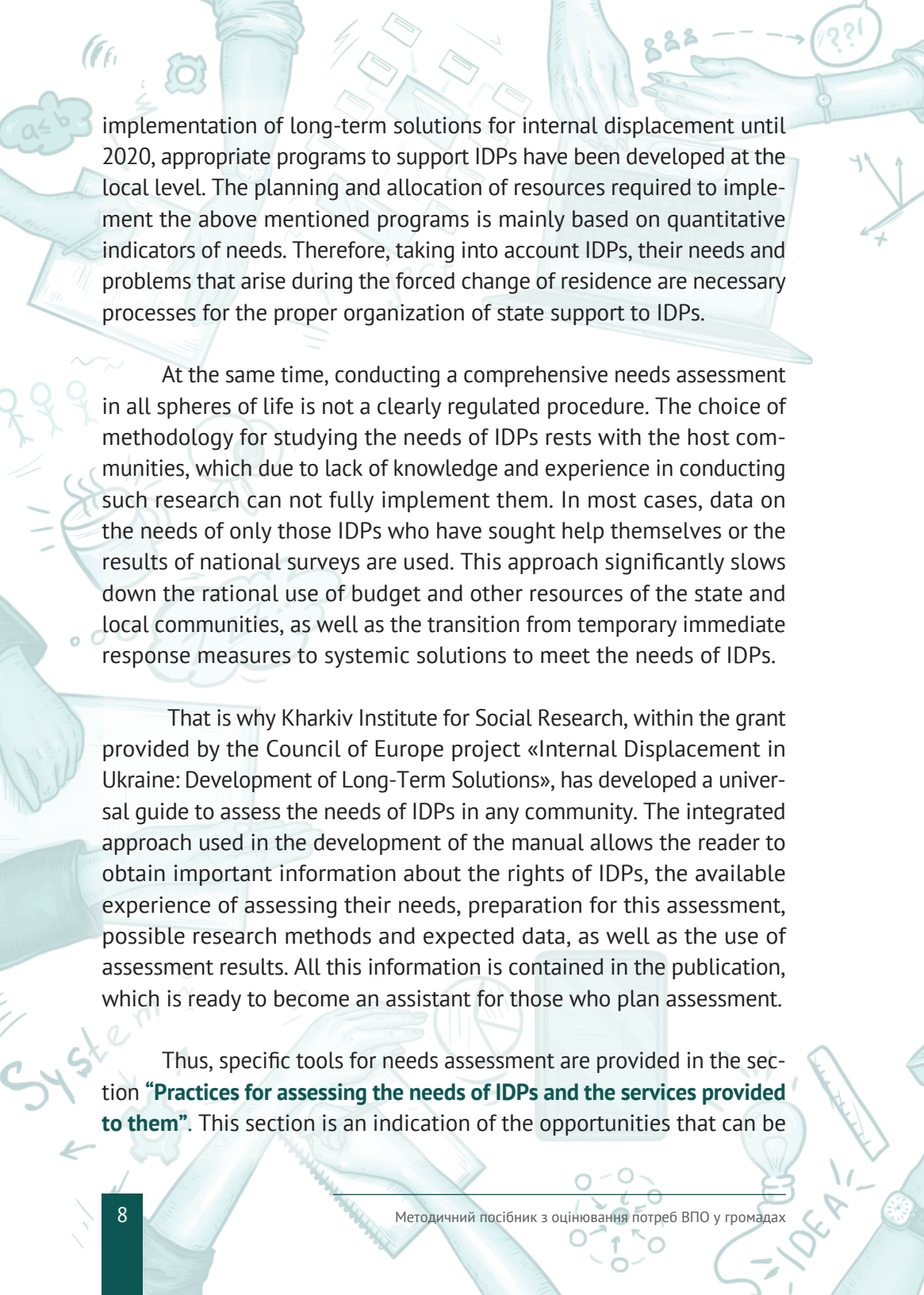
SUMMARY

As a result of the armed conflict and the occupation of part of the territory, in 2014 Ukraine for the first time since its independence faced the phenomenon of mass internal displacement. Since then, the number of officially registered internally displaced persons has changed in different periods, as of April 24, 2020, 1,446,840 IDPs from the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts and the Autonomous Republic of Crimea were registered in Ukraine.

Due to displacement, individuals are in a particularly vulnerable state, as they have been forced to change their permanent place of residence, their usual circle of friends, and often their field of activity. This leads to the fact that IDPs have additional specific problems and, consequently, needs that need to be answered by the state. In particular, these are problems related to the loss and restoration of identity documents, lack of housing, work, peculiarities of exercising the right to social protection, restrictions on the exercise of voting rights, etc.

Assessing and meeting these needs in a timely manner is the basis for the effective integration of IDPs into communities. In order to address the problem of internal displacement of Ukrainian citizens and its consequences, to meet the urgent needs of IDPs, the Government of Ukraine has approved the Strategy for integration of internally displaced persons and implementation of long-term internal displacement solutions until 2020. The Action Plan for the implementation of the Strategy also envisages monitoring the status of IDPs' integration into hosting territorial communities and assessing their needs in terms of main categories, including gender and age.

In order to realize the action plan for the implementation of the Strategy for the integration of internally displaced persons and the

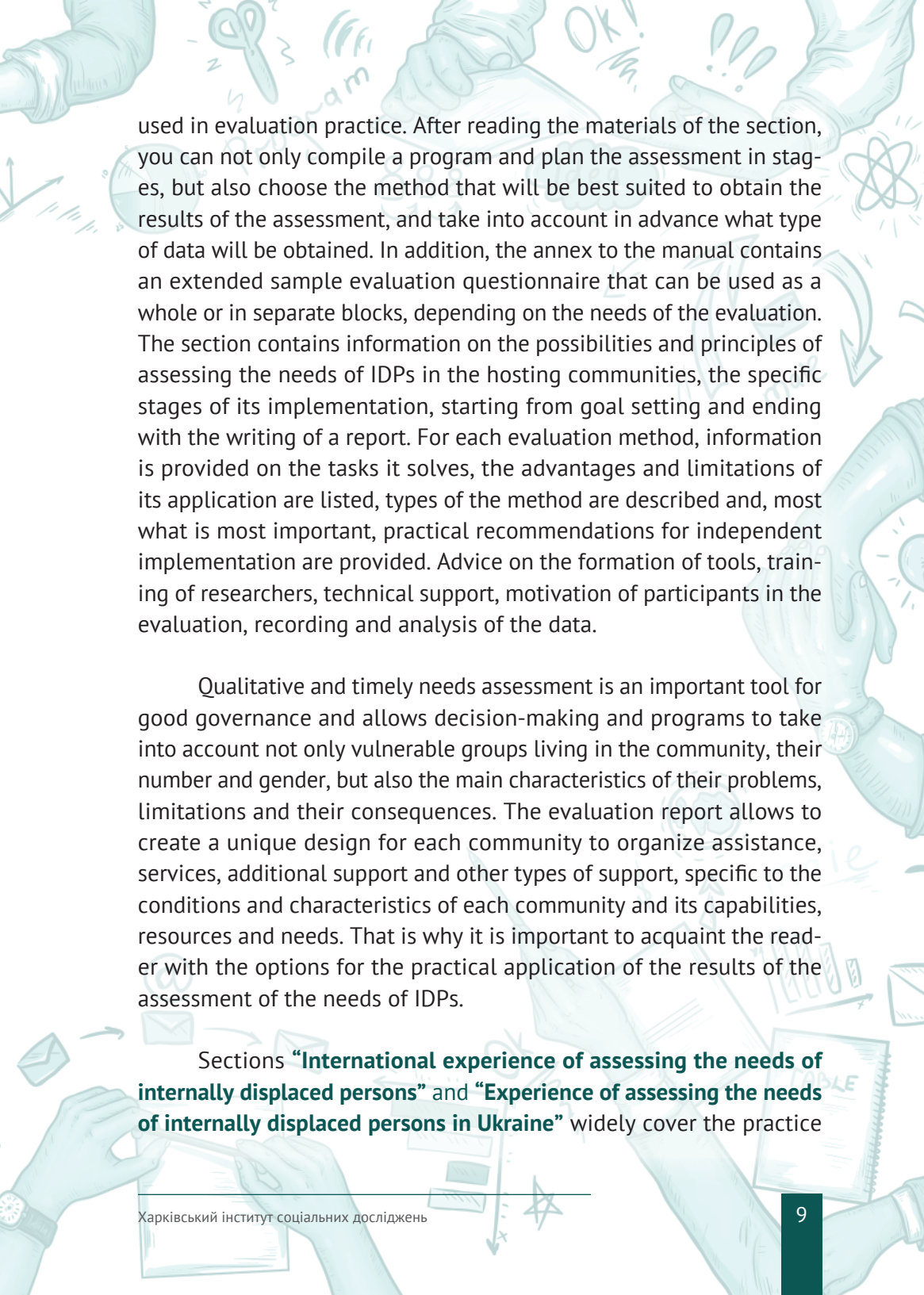


implementation of long-term solutions for internal displacement until 2020, appropriate programs to support IDPs have been developed at the local level. The planning and allocation of resources required to implement the above mentioned programs is mainly based on quantitative indicators of needs. Therefore, taking into account IDPs, their needs and problems that arise during the forced change of residence are necessary processes for the proper organization of state support to IDPs.

At the same time, conducting a comprehensive needs assessment in all spheres of life is not a clearly regulated procedure. The choice of methodology for studying the needs of IDPs rests with the host communities, which due to lack of knowledge and experience in conducting such research can not fully implement them. In most cases, data on the needs of only those IDPs who have sought help themselves or the results of national surveys are used. This approach significantly slows down the rational use of budget and other resources of the state and local communities, as well as the transition from temporary immediate response measures to systemic solutions to meet the needs of IDPs.

That is why Kharkiv Institute for Social Research, within the grant provided by the Council of Europe project «Internal Displacement in Ukraine: Development of Long-Term Solutions», has developed a universal guide to assess the needs of IDPs in any community. The integrated approach used in the development of the manual allows the reader to obtain important information about the rights of IDPs, the available experience of assessing their needs, preparation for this assessment, possible research methods and expected data, as well as the use of assessment results. All this information is contained in the publication, which is ready to become an assistant for those who plan assessment.

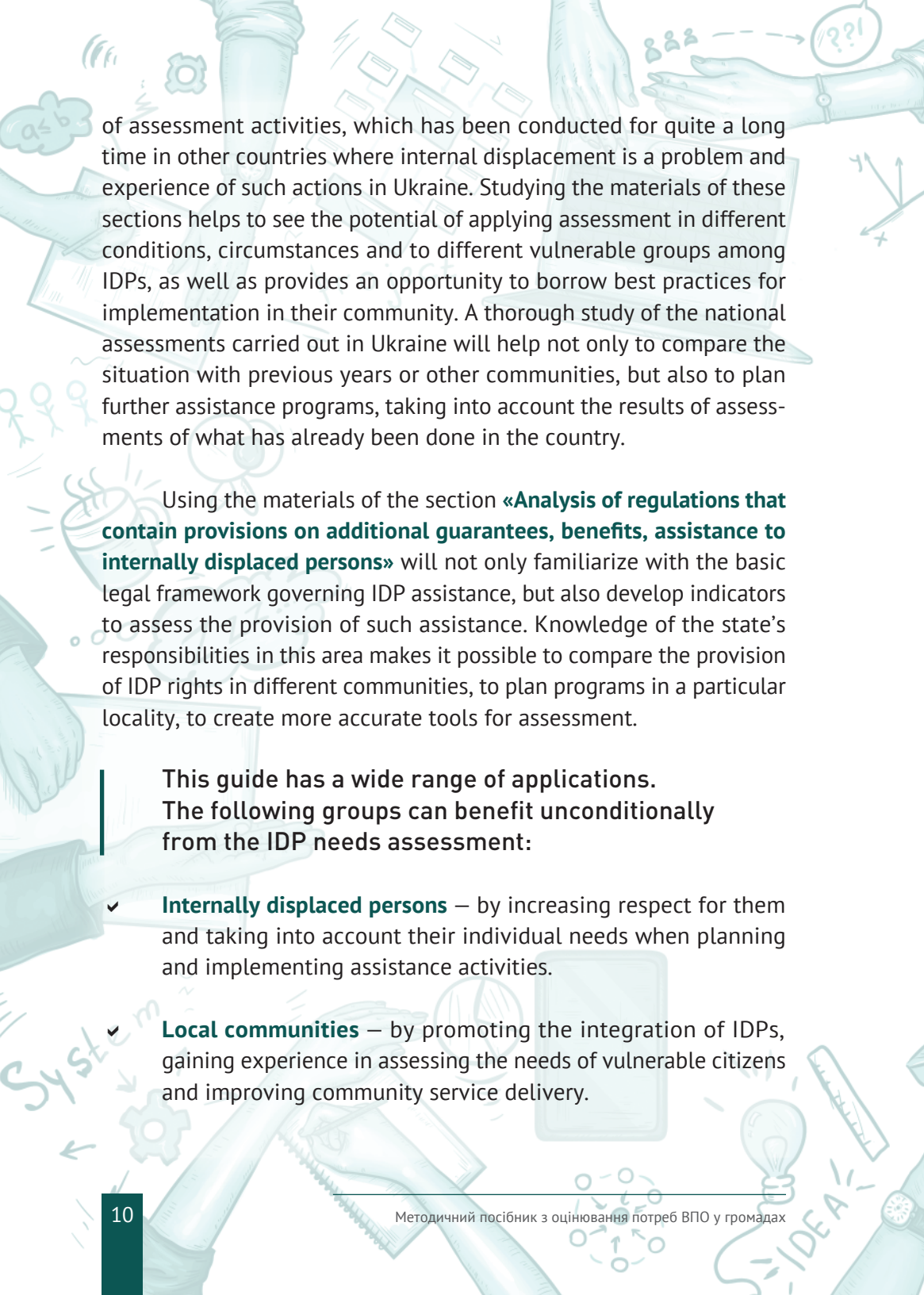
Thus, specific tools for needs assessment are provided in the section **“Practices for assessing the needs of IDPs and the services provided to them”**. This section is an indication of the opportunities that can be



used in evaluation practice. After reading the materials of the section, you can not only compile a program and plan the assessment in stages, but also choose the method that will be best suited to obtain the results of the assessment, and take into account in advance what type of data will be obtained. In addition, the annex to the manual contains an extended sample evaluation questionnaire that can be used as a whole or in separate blocks, depending on the needs of the evaluation. The section contains information on the possibilities and principles of assessing the needs of IDPs in the hosting communities, the specific stages of its implementation, starting from goal setting and ending with the writing of a report. For each evaluation method, information is provided on the tasks it solves, the advantages and limitations of its application are listed, types of the method are described and, most what is most important, practical recommendations for independent implementation are provided. Advice on the formation of tools, training of researchers, technical support, motivation of participants in the evaluation, recording and analysis of the data.

Qualitative and timely needs assessment is an important tool for good governance and allows decision-making and programs to take into account not only vulnerable groups living in the community, their number and gender, but also the main characteristics of their problems, limitations and their consequences. The evaluation report allows to create a unique design for each community to organize assistance, services, additional support and other types of support, specific to the conditions and characteristics of each community and its capabilities, resources and needs. That is why it is important to acquaint the reader with the options for the practical application of the results of the assessment of the needs of IDPs.

Sections **“International experience of assessing the needs of internally displaced persons”** and **“Experience of assessing the needs of internally displaced persons in Ukraine”** widely cover the practice

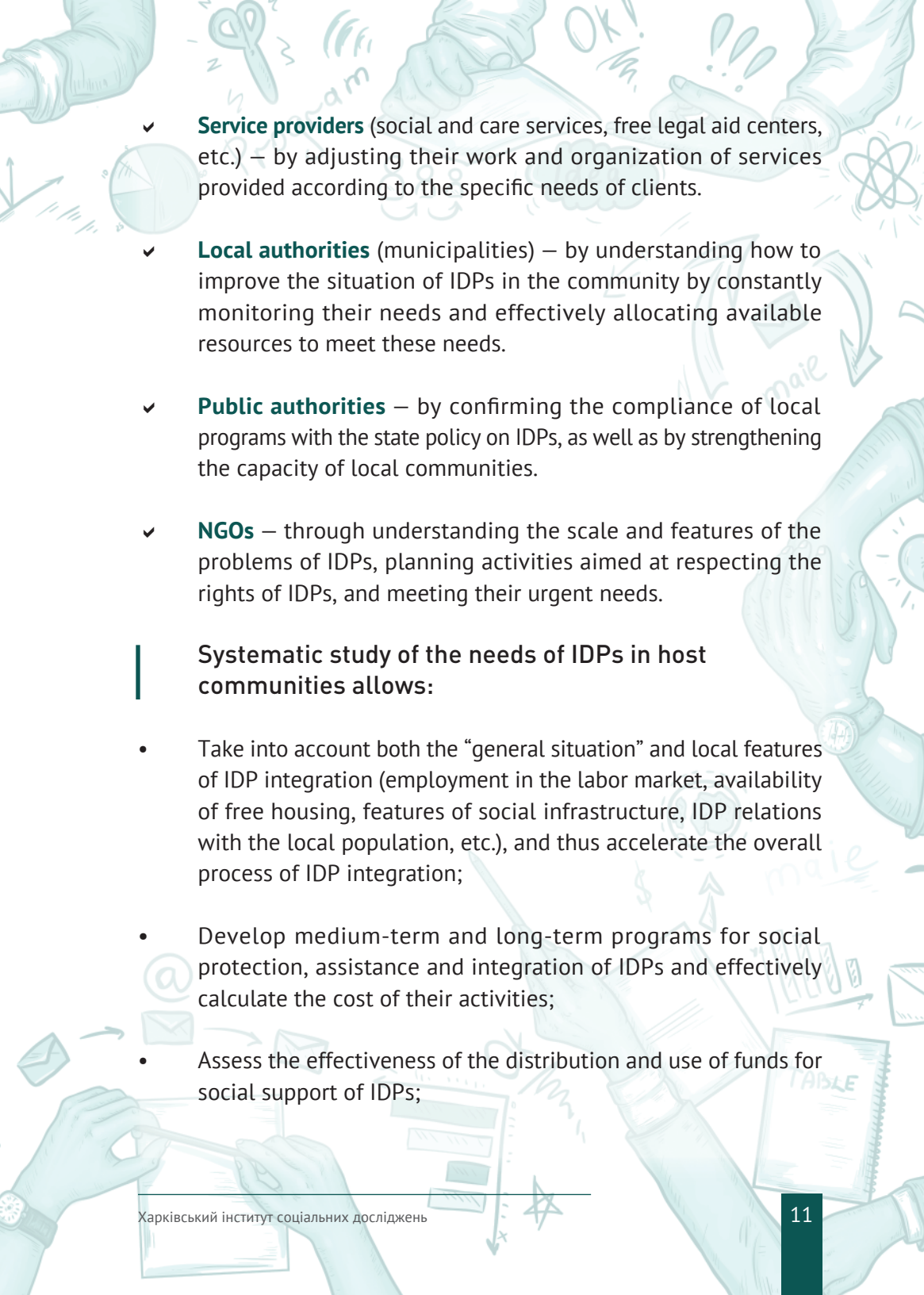


of assessment activities, which has been conducted for quite a long time in other countries where internal displacement is a problem and experience of such actions in Ukraine. Studying the materials of these sections helps to see the potential of applying assessment in different conditions, circumstances and to different vulnerable groups among IDPs, as well as provides an opportunity to borrow best practices for implementation in their community. A thorough study of the national assessments carried out in Ukraine will help not only to compare the situation with previous years or other communities, but also to plan further assistance programs, taking into account the results of assessments of what has already been done in the country.

Using the materials of the section «**Analysis of regulations that contain provisions on additional guarantees, benefits, assistance to internally displaced persons**» will not only familiarize with the basic legal framework governing IDP assistance, but also develop indicators to assess the provision of such assistance. Knowledge of the state's responsibilities in this area makes it possible to compare the provision of IDP rights in different communities, to plan programs in a particular locality, to create more accurate tools for assessment.

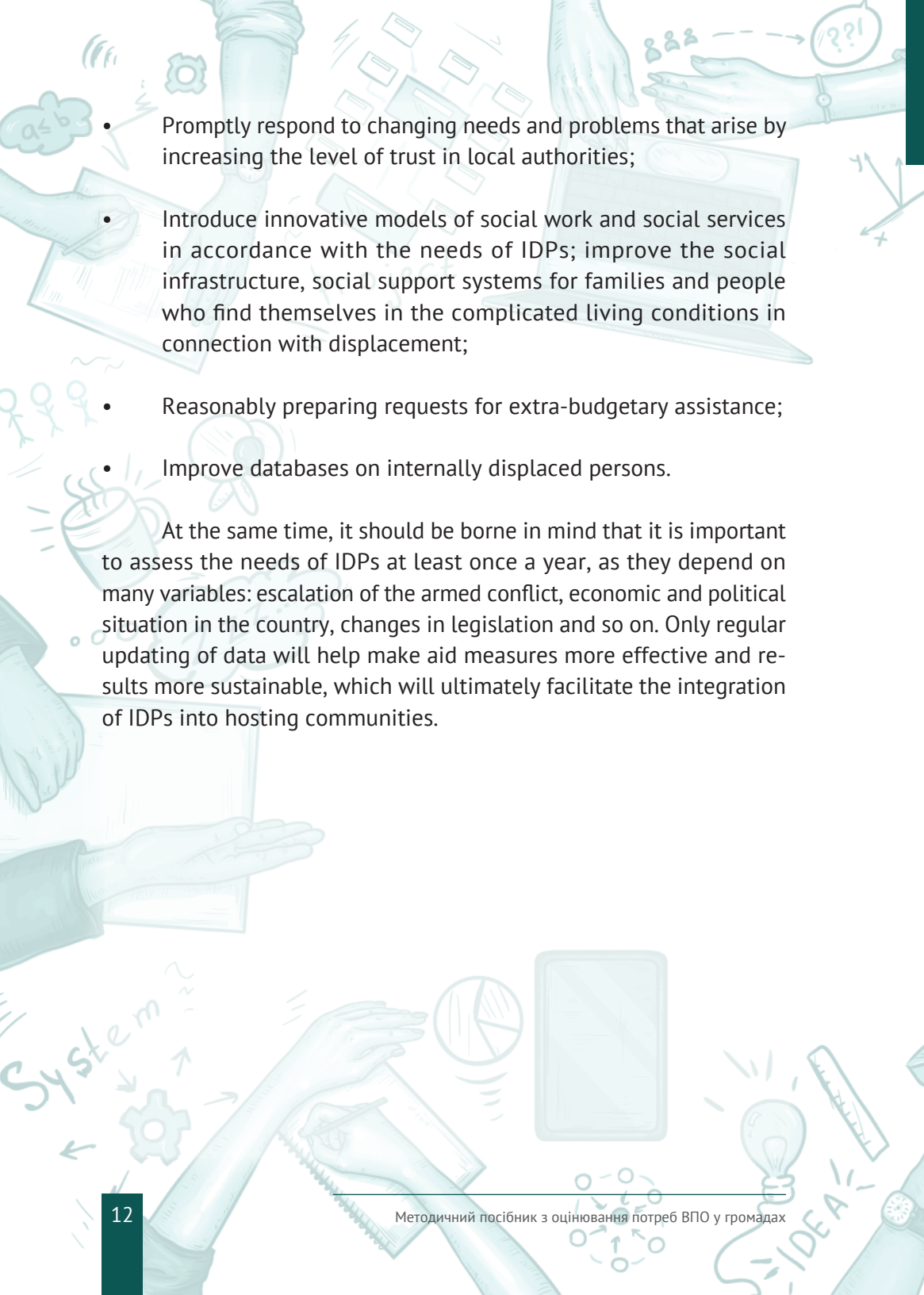
This guide has a wide range of applications. The following groups can benefit unconditionally from the IDP needs assessment:

- ✓ **Internally displaced persons** – by increasing respect for them and taking into account their individual needs when planning and implementing assistance activities.
- ✓ **Local communities** – by promoting the integration of IDPs, gaining experience in assessing the needs of vulnerable citizens and improving community service delivery.

- 
- ✓ **Service providers** (social and care services, free legal aid centers, etc.) – by adjusting their work and organization of services provided according to the specific needs of clients.
 - ✓ **Local authorities** (municipalities) – by understanding how to improve the situation of IDPs in the community by constantly monitoring their needs and effectively allocating available resources to meet these needs.
 - ✓ **Public authorities** – by confirming the compliance of local programs with the state policy on IDPs, as well as by strengthening the capacity of local communities.
 - ✓ **NGOs** – through understanding the scale and features of the problems of IDPs, planning activities aimed at respecting the rights of IDPs, and meeting their urgent needs.

Systematic study of the needs of IDPs in host communities allows:

- Take into account both the “general situation” and local features of IDP integration (employment in the labor market, availability of free housing, features of social infrastructure, IDP relations with the local population, etc.), and thus accelerate the overall process of IDP integration;
- Develop medium-term and long-term programs for social protection, assistance and integration of IDPs and effectively calculate the cost of their activities;
- Assess the effectiveness of the distribution and use of funds for social support of IDPs;

- 
- Promptly respond to changing needs and problems that arise by increasing the level of trust in local authorities;
 - Introduce innovative models of social work and social services in accordance with the needs of IDPs; improve the social infrastructure, social support systems for families and people who find themselves in the complicated living conditions in connection with displacement;
 - Reasonably preparing requests for extra-budgetary assistance;
 - Improve databases on internally displaced persons.

At the same time, it should be borne in mind that it is important to assess the needs of IDPs at least once a year, as they depend on many variables: escalation of the armed conflict, economic and political situation in the country, changes in legislation and so on. Only regular updating of data will help make aid measures more effective and results more sustainable, which will ultimately facilitate the integration of IDPs into hosting communities.

ВСТУП

Унаслідок збройного конфлікту та окупації частини території, у 2014 році Україна вперше за час своєї незалежності зіткнулася з явищем масового внутрішнього переміщення. Відтоді в різні періоди кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) змінювалася, станом на 24 квітня 2020 року в Україні обліковано 1 446 840 переселенців із тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим¹.

Через переміщення особи знаходяться в особливо вразливому стані, оскільки вони вимушені були змінити постійне місце проживання, звичне коло спілкування, часто – і сферу діяльності. Це призводить до того, що у ВПО виникають додаткові специфічні проблеми, а відтак – і потреби, які мають знайти відповідь із боку держави. Зокрема це проблеми, пов'язані із втратою і відновленням документів, що посвідчують особу, відсутністю житла, роботи, особливостями реалізації права на соціальний захист, обмеженнями в реалізації виборчих прав тощо.

Оцінювання та вчасне задоволення зазначених потреб є основою для ефективної інтеграції ВПО в громади. Із метою розв'язання державою проблеми внутрішнього переміщення громадян України та його наслідків, задоволення нагальних потреб ВПО урядом України схвалено Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року². Стратегія врахувала необхідність впровадження довгострокових рішень, спрямованих

1 <https://www.msp.gov.ua/news/18563.html>

2 Розпорядження КМУ від 15.11.2017 № 909-р «Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-p>

на захист прав та соціальну підтримку ВПО, необхідність посилення заходів, визначених Комплексною державною програмою щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року³.

Шляхи подолання основних проблем, яких зазнає більшість ВПО, визначені як стратегічні напрямки інтеграції, а саме:

- забезпечення права на житло;
- пенсійне та соціальне забезпечення, захист права власності;
- забезпечення доступу ВПО до засобів існування;
- реалізація прав на освіту та медичне обслуговування;
- підтримка приймаючих громад.

Для реалізації завдань, визначених Стратегією інтеграції ВПО, розроблено план заходів, затверджений розпорядженням КМУ від 21.11.2018 № 944-р. Ефективність вирішення поставлених завдань залежить від системної роботи з вивчення ситуації та проблем нової категорії осіб, які потребують державної підтримки. Із цією метою планом заходів передбачено:

- вивчення житлових потреб ВПО;
- оцінка матеріальної шкоди, завданої внаслідок бойових дій;
- аналіз проблем ВПО щодо доступу до послуг (пільг) соціального забезпечення з урахуванням гендерного аспекту, особливих потреб окремих категорій осіб (осіб з інвалідністю, багатодітних сімей, національних меншин);

³ Постанова КМУ від 16.12.2015 № 1094 «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-n>

- здійснення аналізу ринку праці для визначення попиту та потреб ВПО у працевлаштуванні відповідно до їхнього освітньо-кваліфікаційного рівня з урахуванням гендерних аспектів;
- аналіз проблем зайнятості ВПО, наявного попиту на ринку праці приймаючих громад.

Планом заходів із реалізації Стратегії також визначено проведення моніторингу стану інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади та оцінювання їхніх потреб у розрізі основних категорій, включно з урахуванням статі та віку.

На виконання плану заходів із реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року на місцевому рівні розроблені відповідні програми щодо підтримки ВПО (наприклад, міська Програма підтримки внутрішньо переміщених осіб на 2019–2020 роки, затверджена рішенням 85 сесії Ізюмської міської ради від 27.03.2019 № 2152).

Планування та розподіл ресурсів, необхідних для реалізації вищезазначених програм, базуються на кількісних показниках потреб. Отже, облік ВПО, їхніх потреб та проблем, які виникають під час вимушеної зміни місця проживання, є необхідними процесами для належної організації надання ВПО державної підтримки.

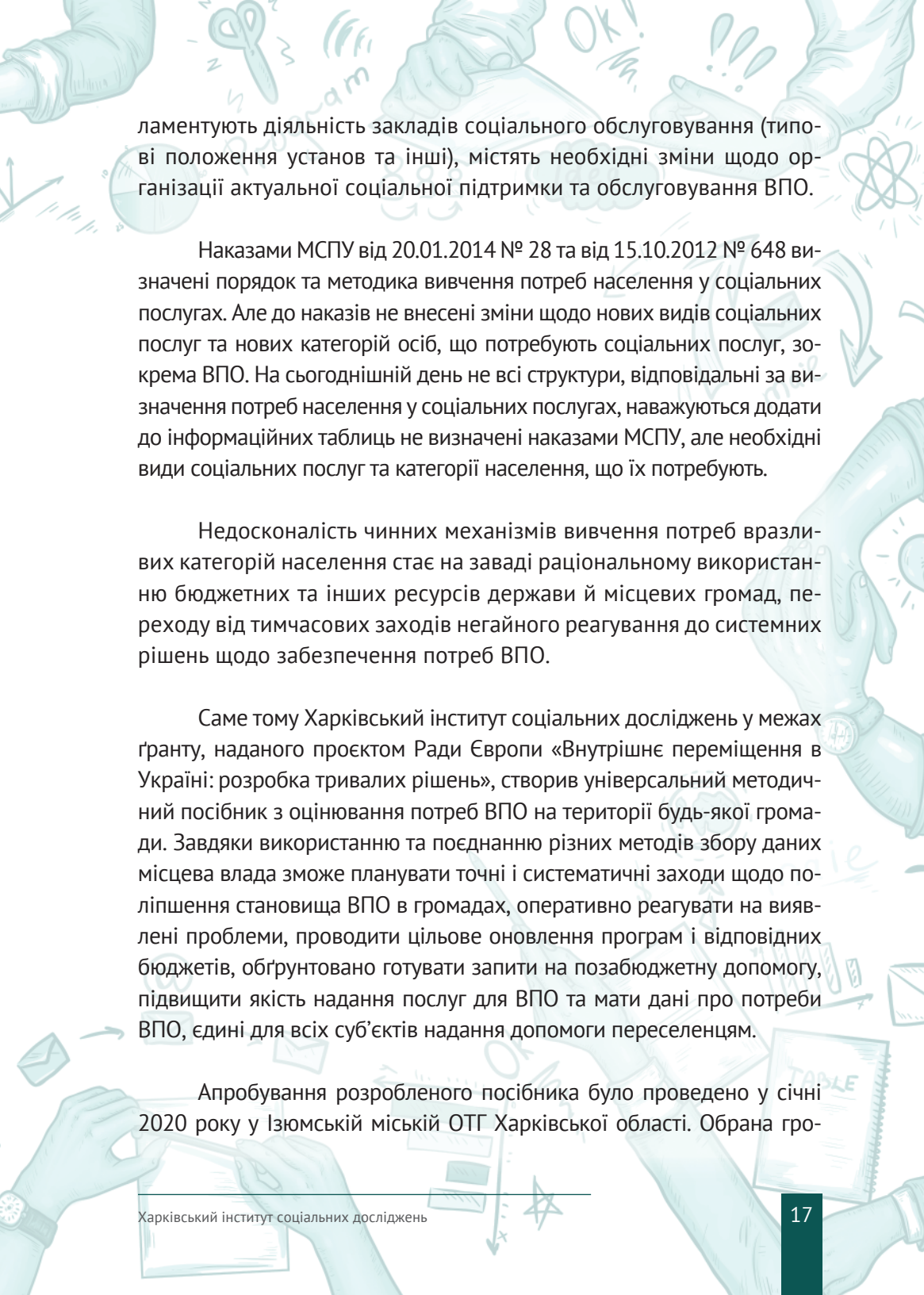
Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачено функціонування Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, яка створюється з метою їх обліку. Відповідно до п. 4 постанови КМУ від 22.09.2016 № 646 «Про порядок створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб» до бази даних вноситься інформація про внутрішньо переміщену особу, зокрема відомості про:

- житлові, соціальні, медичні, освітні та інші потреби ВПО, стан їхнього забезпечення;
- види соціальних виплат, які отримує особа;
- працевлаштування (посада, найменування підприємства, установи, організації);
- наявність в особі інвалідності із зазначенням причин настання, групи (підгрупи) інвалідності, нозологічних ознак і потреб у технічних та інших засобах реабілітації, санаторно-курортному лікуванні.

Згідно з п. 3 постанови КМУ від 01.10.2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» у заяві про взяття на облік містяться відомості про житлові, соціальні, освітні та інші потреби, наявність інвалідності та потреби в технічних та інших засобах реабілітації. Отже, потреби ВПО визначаються при зверненні осіб за документом, що підтверджує факт внутрішнього переміщення і взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Місцеві центри соціальних служб відповідно до покладених на них завдань проводять оцінку потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, надають соціальні послуги та визначають методи соціальної роботи, а також забезпечують соціально-психологічну підтримку ВПО, учасників АТО, осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у Донецькій та Луганській областях і членів їхніх сімей (постанова КМУ від 01.06.2020 № 479).

Порядками надання соціальних послуг (постанова КМУ від 29.12.2009 № 1417 зі змінами та постанова КМУ від 26.06.2019 № 576) передбачені особливі умови надання соціальних послуг для ВПО, зокрема надання послуг невідкладно або за відсутності повного переліку документів. Але не всі нормативні акти, що рег-



ламентують діяльність закладів соціального обслуговування (типові положення установ та інші), містять необхідні зміни щодо організації актуальної соціальної підтримки та обслуговування ВПО.

Наказами МСПУ від 20.01.2014 № 28 та від 15.10.2012 № 648 визначені порядок та методика вивчення потреб населення у соціальних послугах. Але до наказів не внесені зміни щодо нових видів соціальних послуг та нових категорій осіб, що потребують соціальних послуг, зокрема ВПО. На сьогоднішній день не всі структури, відповідальні за визначення потреб населення у соціальних послугах, наважуються додати до інформаційних таблиць не визначені наказами МСПУ, але необхідні види соціальних послуг та категорії населення, що їх потребують.

Недосконалість чинних механізмів вивчення потреб вразливих категорій населення стає на заваді раціональному використанню бюджетних та інших ресурсів держави й місцевих громад, переходу від тимчасових заходів негайного реагування до системних рішень щодо забезпечення потреб ВПО.

Саме тому Харківський інститут соціальних досліджень у межах гранту, наданого проєктом Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень», створив універсальний методичний посібник з оцінювання потреб ВПО на території будь-якої громади. Завдяки використанню та поєднанню різних методів збору даних місцева влада зможе планувати точні і систематичні заходи щодо поліпшення становища ВПО в громадах, оперативно реагувати на виявлені проблеми, проводити цільове оновлення програм і відповідних бюджетів, обґрунтовано готувати запити на позабюджетну допомогу, підвищити якість надання послуг для ВПО та мати дані про потреби ВПО, єдині для всіх суб'єктів надання допомоги переселенцям.

Апробування розробленого посібника було проведено у січні 2020 року у Ізюмській міській ОТГ Харківської області. Обрана гро-

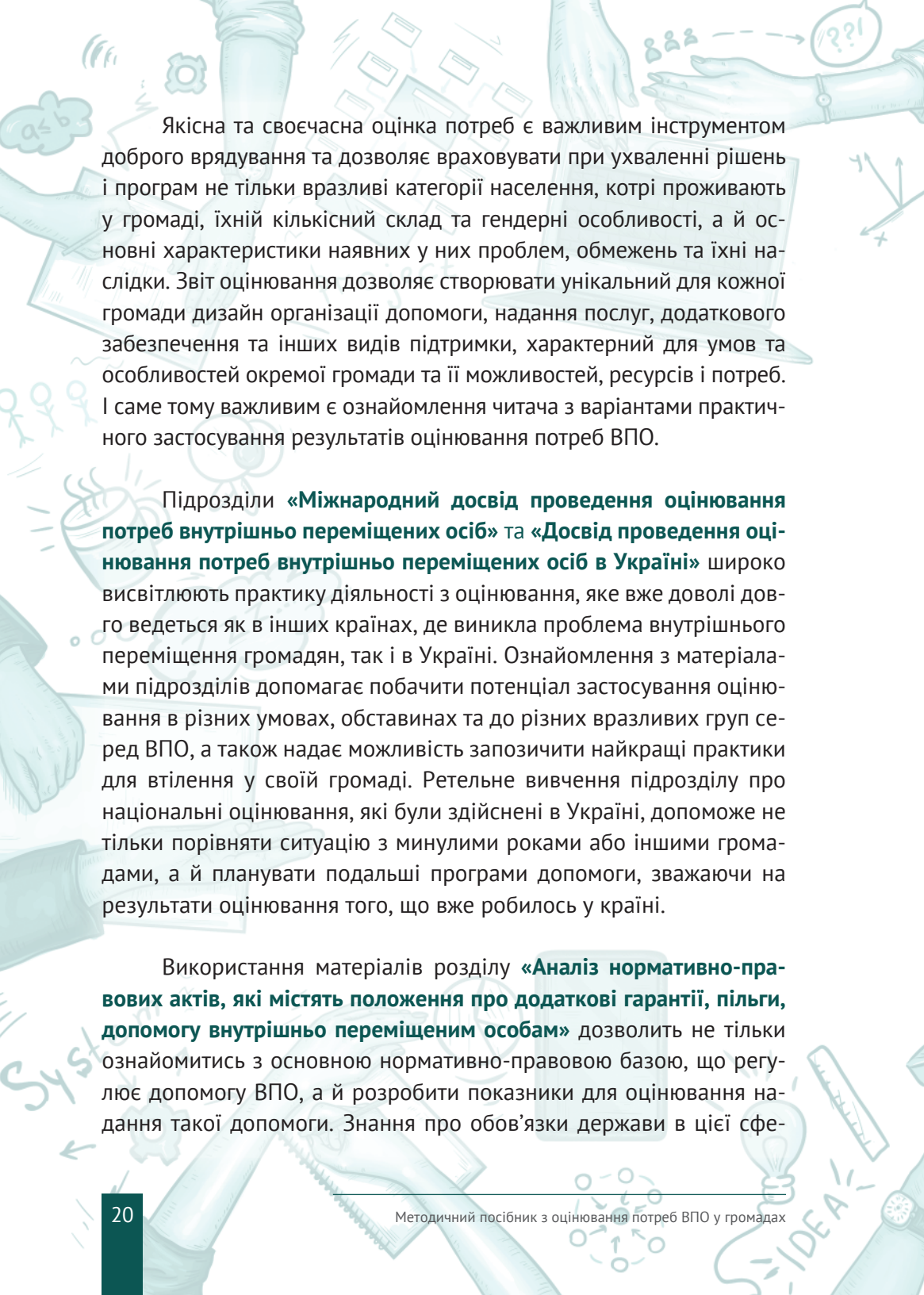
має один з найбільших досвідів роботи із переселенцями через своє місце розташування на кордоні Донецької та Харківської області. Після захвату м. Краматорська і м. Слов'янська та інших населених пунктів кількість переселенців там значно збільшилася. У 2016 році внутрішньо переміщених осіб там було майже стільки, скільки становила половина населення міста. Управління соціального захисту та інші соціальні служби мають широку обізнаність щодо різних проблем ВПО та напрацювання у питаннях відслідковування та задоволення потреб переселенців. Окрім того, у 2019 році міська влада розробила та прийняла Міську програму підтримки внутрішньо переміщених осіб на 2019–2020 рр. із бюджетом 36552,48 тис.грн, спрямовану на поступове вирішення основних проблем і зменшення соціальної напруги серед ВПО шляхом розширення кола соціальних гарантій для цієї категорії осіб. Станом на 01.01.2020 року в ОТГ було зареєстровано 7238 ВПО (близько 15% від загальної кількості населення громади). Саме через значну кількість переселенців було прийняте рішення щодо обрання опитування як методу вивчення потреб. Вибірка склала 800 осіб з числа ВПО. Анкета містила питання щодо ключових сфер життєдіяльності переселенців та потреб у житлі, освіті, працевлаштуванні, медичних, психологічних, соціальних, реабілітаційних послугах тощо (розроблена анкета наведена у додатку № 1 цього посібника). За результатами дослідження ХІСД розробив конкретні рекомендації з поліпшення роботи місцевої влади у напрямку дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та їх інтеграції у громаду. Ознайомитися із прикладом оцінювання можна у звіті «Потреби внутрішньо переміщених осіб в Ізюмській міській об'єднаній територіальній громаді Харківської області: результати соціологічного дослідження»⁴.

4 Д. Кобзін, Г. Левкіна, А. Черноусов, С. Щербань. Потреби внутрішньо переміщених осіб в Ізюмській міській об'єднаній територіальній громаді Харківської області: результати соціологічного дослідження – Харків, Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). –2020–с. 83. Доступно за посиланням <https://khisr.kharkov.ua/potreby-vnutrishn-o-peremishchenykh-osib-v-iziums-kiy-mis-kiy-obiednaniy-terytorial-niy-hromadi-kharkivs-koi-oblasti-rezul-taty-sotsiologichnoho-doslidzhennia/>

ЯК ЗАСТОСОВУВАТИ ЦЕЙ ПОСІБНИК НА ПРАКТИЦІ

Цей посібник було створено як інструмент, який дає відповіді на найактуальніші питання щодо оцінювання потреб ВПО у громадах. Комплексний підхід, застосований при створенні посібника, дозволяє читачу отримати важливу інформацію щодо більшості з них – стосовно прав ВПО, наявного досвіду оцінювання їхніх потреб, підготовки до цього оцінювання, можливих методів дослідження та очікуваних даних, а також використання результатів оцінювання. Уся ця інформація міститься у виданні, яке готове стати помічником оцінювача.


Так, конкретні інструменти оцінювання потреб наведені в розділі **«Практика оцінювання потреб ВПО та послуг, що їм надаються»**. Цей розділ слугує показником можливостей, які можна застосовувати в практиці оцінювання. Ознайомившись з матеріалами розділу, можна не тільки скласти програму та спланувати оцінювання поетапно, а й обрати метод, який буде найкраще підходити для отримання результатів оцінювання, та врахувати заздалегідь, який тип даних буде отриманий. Крім того, у додатку до посібника міститься розширений зразок анкети для оцінювання, який можна використовувати як повністю, так і окремими блоками – залежно від потреб оцінювання. Розділ містить інформацію про можливості та принципи оцінювання потреб ВПО на території приймаючих громад, конкретні етапи його проведення, починаючи від формування цілі та завершуючи написанням звіту. Для кожного методу оцінки надана інформація щодо завдань, які він вирішує, перелічені переваги та обмеження його застосування, описані різновиди методу та найголовніше – надані практичні рекомендації щодо самостійного проведення. Наведено поради щодо формування інструментарію, підготовки дослідників, технічного забезпечення, мотивування учасників оцінювання, фіксування та аналізу отриманих даних.



Якісна та своєчасна оцінка потреб є важливим інструментом доброго врядування та дозволяє враховувати при ухваленні рішень і програм не тільки вразливі категорії населення, котрі проживають у громаді, їхній кількісний склад та гендерні особливості, а й основні характеристики наявних у них проблем, обмежень та їхні наслідки. Звіт оцінювання дозволяє створювати унікальний для кожної громади дизайн організації допомоги, надання послуг, додаткового забезпечення та інших видів підтримки, характерний для умов та особливостей окремої громади та її можливостей, ресурсів і потреб. І саме тому важливим є ознайомлення читача з варіантами практичного застосування результатів оцінювання потреб ВПО.

Підрозділи **«Міжнародний досвід проведення оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб»** та **«Досвід проведення оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні»** широко висвітлюють практику діяльності з оцінювання, яке вже доволі довго ведеться як в інших країнах, де виникла проблема внутрішнього переміщення громадян, так і в Україні. Ознайомлення з матеріалами підрозділів допомагає побачити потенціал застосування оцінювання в різних умовах, обставинах та до різних вразливих груп серед ВПО, а також надає можливість запозичити найкращі практики для втілення у своїй громаді. Ретельне вивчення підрозділу про національні оцінювання, які були здійснені в Україні, допоможе не тільки порівняти ситуацію з минулими роками або іншими громадами, а й планувати подальші програми допомоги, зважаючи на результати оцінювання того, що вже робилось у країні.

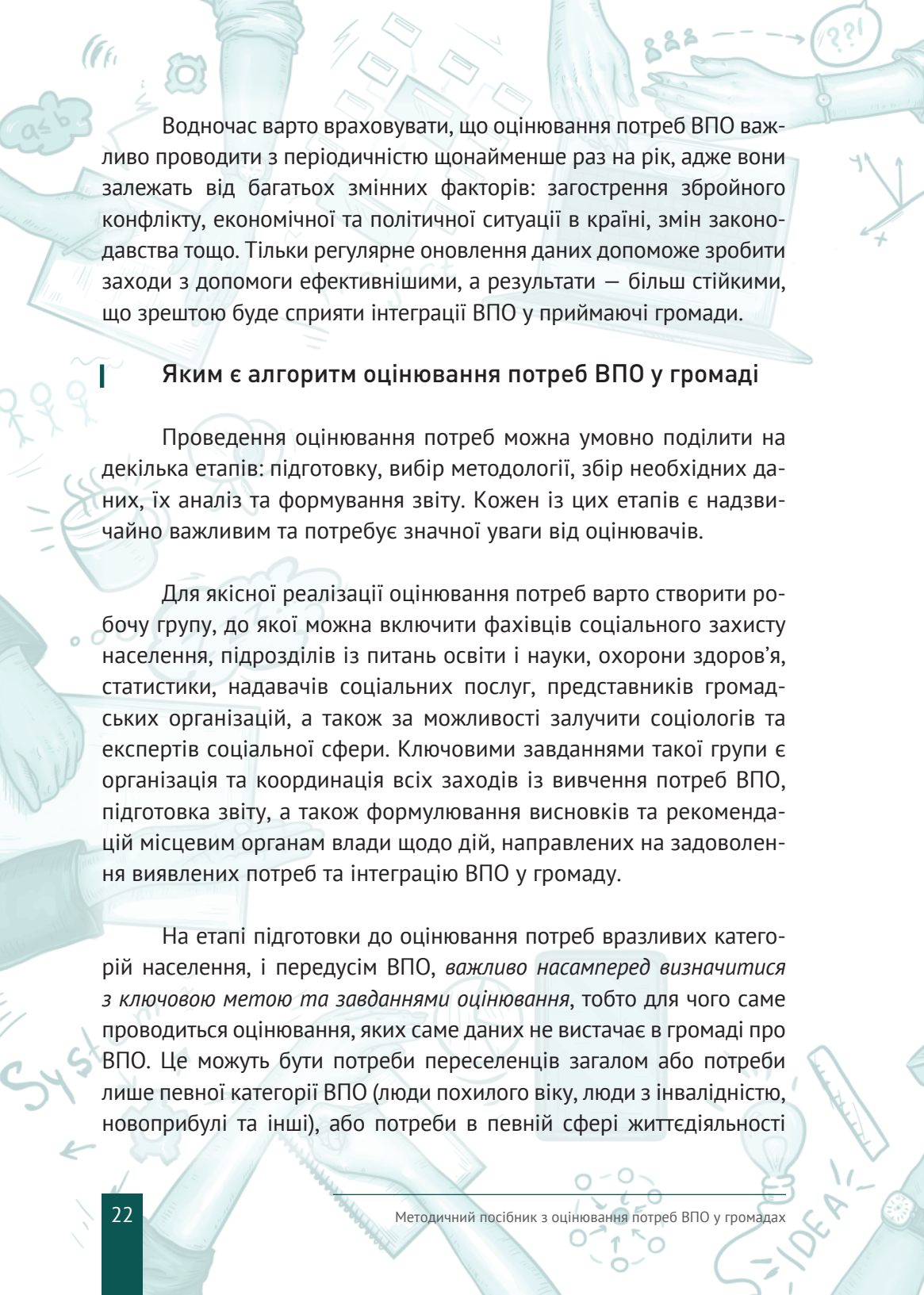
Використання матеріалів розділу **«Аналіз нормативно-правових актів, які містять положення про додаткові гарантії, пільги, допомогу внутрішньо переміщеним особам»** дозволить не тільки ознайомитись з основною нормативно-правовою базою, що регулює допомогу ВПО, а й розробити показники для оцінювання надання такої допомоги. Знання про обов'язки держави в цієї сфе-



рі дає можливість порівнювати забезпечення прав ВПО у різних громадах, планувати програми в конкретному населеному пункті, створювати більш точні інструменти для оцінки.

Цей посібник має широке коло застосування. Безумовну користь від проведення оцінювання потреб ВПО можуть мати наступні групи:

- **Внутрішньо переміщені особи** – через збільшення поваги до них та врахування їхніх індивідуальних потреб при плануванні та реалізації заходів із допомоги.
- **Місцеві громади** – за рахунок сприяння інтеграції ВПО, отримання досвіду з оцінювання потреб вразливих категорій громадян та покращення надання послуг у громаді.
- **Провайдери послуг** (соціальні служби, центри безоплатної правової допомоги тощо) – завдяки корегуванню своєї роботи та організації надаваних послуг відповідно до конкретних потреб клієнтів.
- **Місцева влада** – через розуміння того, як поліпшити становище ВПО у громаді шляхом постійного моніторингу їхніх потреб та ефективного розподілу наявних ресурсів для задоволення цих потреб.
- **Державні органи влади** – за рахунок підтвердження відповідності місцевих програм державній політиці щодо ВПО, а також через зміцнення потенціалу місцевих громад.
- **Громадські організації** – через розуміння масштабів та особливостей проблем ВПО, планування діяльності, направленої на дотримання прав ВПО, та задоволення їхніх нагальних потреб.



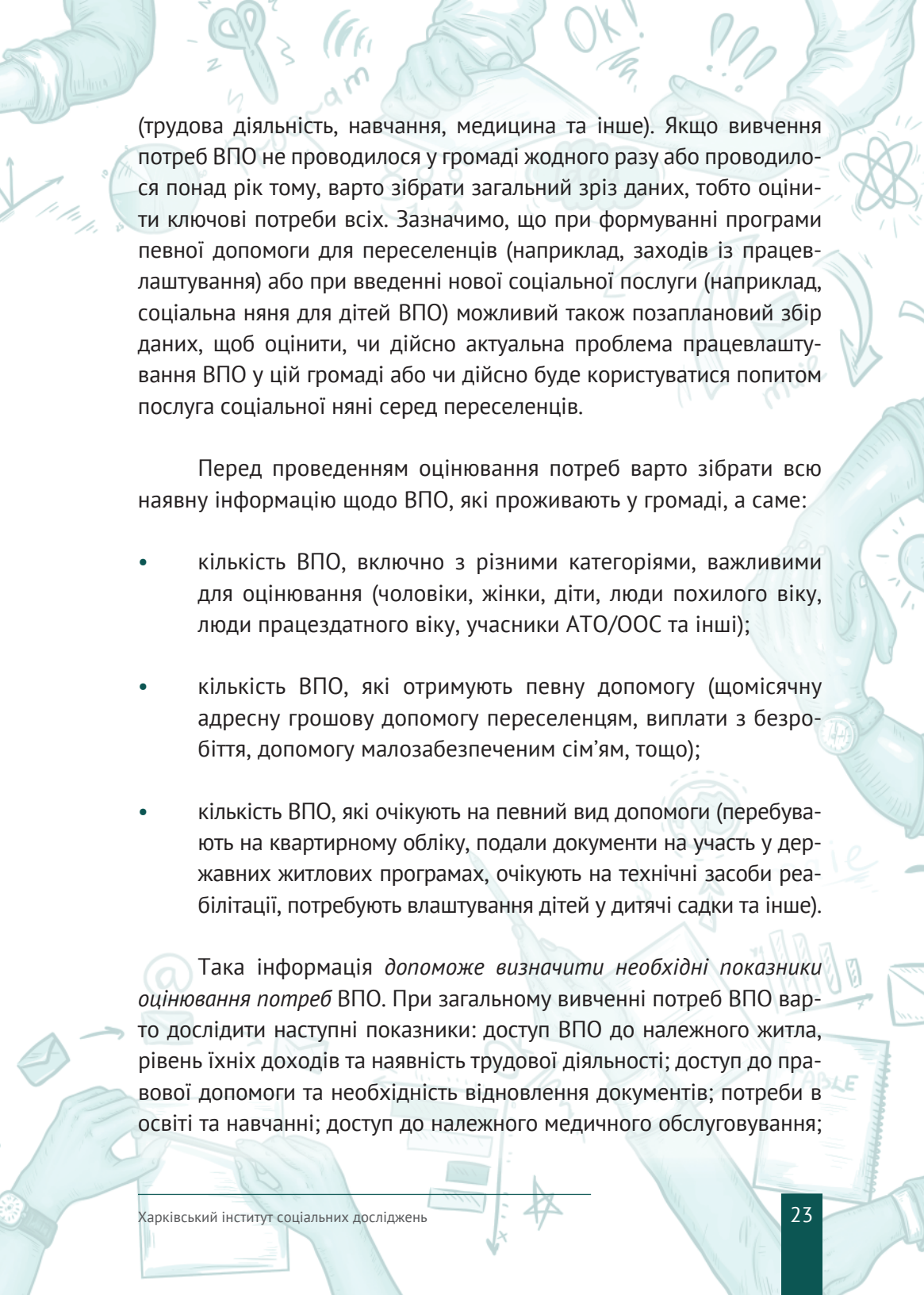
Водночас варто враховувати, що оцінювання потреб ВПО важливо проводити з періодичністю щонайменше раз на рік, адже вони залежать від багатьох змінних факторів: загострення збройного конфлікту, економічної та політичної ситуації в країні, змін законодавства тощо. Тільки регулярне оновлення даних допоможе зробити заходи з допомоги ефективнішими, а результати – більш стійкими, що зрештою буде сприяти інтеграції ВПО у приймаючі громади.

Яким є алгоритм оцінювання потреб ВПО у громаді

Проведення оцінювання потреб можна умовно поділити на декілька етапів: підготовку, вибір методології, збір необхідних даних, їх аналіз та формування звіту. Кожен із цих етапів є надзвичайно важливим та потребує значної уваги від оцінювачів.

Для якісної реалізації оцінювання потреб варто створити робочу групу, до якої можна включити фахівців соціального захисту населення, підрозділів із питань освіти і науки, охорони здоров'я, статистики, надавачів соціальних послуг, представників громадських організацій, а також за можливості залучити соціологів та експертів соціальної сфери. Ключовими завданнями такої групи є організація та координація всіх заходів із вивчення потреб ВПО, підготовка звіту, а також формулювання висновків та рекомендацій місцевим органам влади щодо дій, направлених на задоволення виявлених потреб та інтеграцію ВПО у громаду.

На етапі підготовки до оцінювання потреб вразливих категорій населення, і передусім ВПО, *важливо насамперед визначитися з ключовою метою та завданнями оцінювання*, тобто для чого саме проводиться оцінювання, яких саме даних не вистачає в громаді про ВПО. Це можуть бути потреби переселенців загалом або потреби лише певної категорії ВПО (люди похилого віку, люди з інвалідністю, новоприбулі та інші), або потреби в певній сфері життєдіяльності



(трудова діяльність, навчання, медицина та інше). Якщо вивчення потреб ВПО не проводилося у громаді жодного разу або проводилося понад рік тому, варто зібрати загальний зріз даних, тобто оцінити ключові потреби всіх. Зазначимо, що при формуванні програми певної допомоги для переселенців (наприклад, заходів із працевлаштування) або при введенні нової соціальної послуги (наприклад, соціальна няня для дітей ВПО) можливий також позаплановий збір даних, щоб оцінити, чи дійсно актуальна проблема працевлаштування ВПО у цій громаді або чи дійсно буде користуватися попитом послуга соціальної няні серед переселенців.

Перед проведенням оцінювання потреб варто зібрати всю наявну інформацію щодо ВПО, які проживають у громаді, а саме:

- кількість ВПО, включно з різними категоріями, важливими для оцінювання (чоловіки, жінки, діти, люди похилого віку, люди працездатного віку, учасники АТО/ООС та інші);
- кількість ВПО, які отримують певну допомогу (щомісячну адресну грошову допомогу переселенцям, виплати з безробіття, допомогу малозабезпеченим сім'ям, тощо);
- кількість ВПО, які очікують на певний вид допомоги (перебувають на квартирному обліку, подали документи на участь у державних житлових програмах, очікують на технічні засоби реабілітації, потребують влаштування дітей у дитячі садки та інше).

Така інформація *допоможе визначити необхідні показники оцінювання потреб* ВПО. При загальному вивченні потреб ВПО варто дослідити наступні показники: доступ ВПО до належного житла, рівень їхніх доходів та наявність трудової діяльності; доступ до правової допомоги та необхідність відновлення документів; потреби в освіті та навчанні; доступ до належного медичного обслуговування;

потреби у психологічній та реабілітаційній допомозі; необхідність соціального захисту та отримання соціальних послуг. Також рекомендується дослідити прояви інтеграції ВПО у громаду, а саме: довгострокові плани мешкати саме тут, доступ до всіх сервісів на рівні місцевого населення, почуття безпеки та приналежності до громади, рівень довіри до місцевих органів влади та інші.

Сформувавши, що саме ви хочете дослідити, важливо визначитися з тим, як це можна зробити, *тобто вибрати методи оцінювання*. Існує значна кількість методів збору соціальних даних. Найбільш прийнятними для оцінювання потреб вразливих категорій осіб, зокрема ВПО, є наступні:

Зустрічі у громадах — це найпростіший та найдешевший спосіб оцінювання потреб. Завдяки йому є можливість зібрати разом найбільш активних місцевих ВПО для обговорення важливих питань, які їх хвилюють, та висловлення ключових побоювань та пропозицій.

Опитування — один із найбільш затратних за часом та матеріальними ресурсами методів. Водночас є майже незамінним для отримання достовірної інформації щодо масштабів потреб ВПО, основних бар'єрів на шляху їх задоволення, рівня довіри до місцевої влади та рівня задоволеності користуванням різних сервісів у громаді. Проведення опитування є особливо важливим у тих громадах, які мають велику кількість ВПО.

Фокус-групи та глибинні інтерв'ю є якісними методами збору даних, тобто не зможуть дати кількісні показники (масштаби проблеми, рівень оцінювання будь-чого у громаді, типові шляхи поведінки тощо). Проте дозволяють зібрати більш детальну інформацію про ставлення ВПО до тих чи інших видів допомоги, досвід користування різними сервісами, сподівання та мотиви поведінки переселенців. Ці методи варто застосовувати при невеликій кіль-

кості ВПО у громаді або якщо на меті стоїть вивчення потреб важкодоступних категорій ВПО (наприклад, тих, хто постраждав від насильства або має проблеми зі здоров'ям).

Аналіз документів – це кабінетний метод дослідження, який є недорогим та відносно швидким у порівнянні з опитуванням, проведенням фокус-груп та інтерв'ю. Тут можуть бути досліджені статистичні дані, попередні звіти з оцінювання потреб, статутні документи провайдерів послуг – тобто метод дає змогу охопити та проаналізувати великий обсяг інформації, поданої в різних форматах.

Спостереження – метод, який дозволяє дослідити особливості поведінки та проблеми ВПО у певних ситуаціях (при отриманні допомоги, консультаційних послуг тощо). При цьому є можливість отримати нейтральну інформацію щодо ключових проблем при спілкуванні ВПО та представників місцевих органів влади, без особистої думки його учасників.

Картування громади – метод збору даних, який дає можливість відразу у графічному вигляді відобразити інформацію про наявність та доступність тих чи інших послуг для ВПО. Перевагою методу є те, що відображена інформація може постійно оновлюватися та доповнюватися за потребою.

Кожен із цих методів має свої переваги, обмеження та особливості застосування (детальніше про це можна прочитати в підрозділі «Методи оцінювання»).

При виборі кількісної методології, тобто при обранні в якості методів масового опитування, деяких видів спостережень та аналізу документів, *необхідно продумати вибірку⁵ оцінювання*. Це означає відповісти на питання «Яку частину об'єкта нам треба вивчити,

5

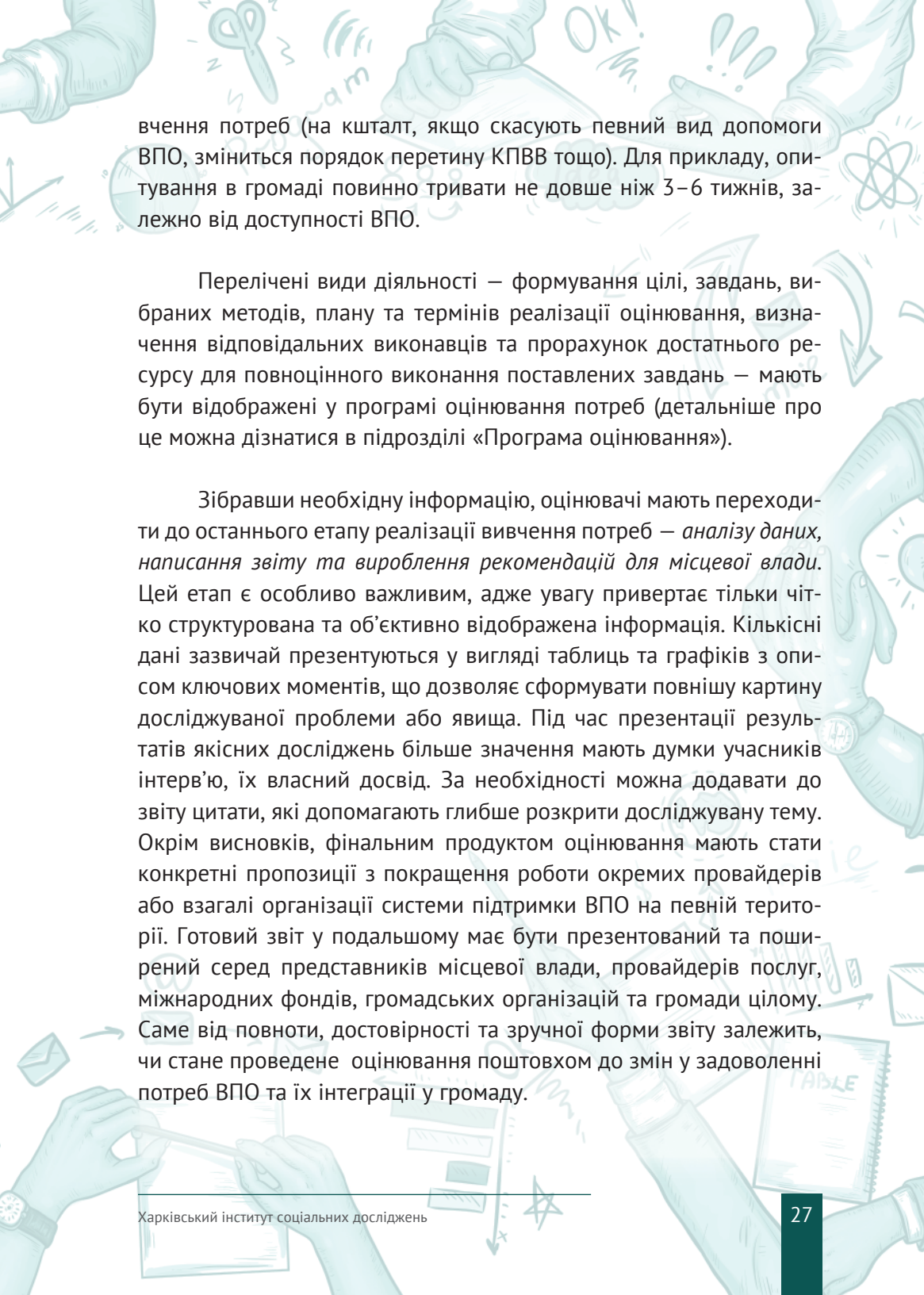
Вибірka – це частина генеральної сукупності, що підлягає вивченню.

щоб отримати достовірні дані?». Так, при плануванні опитування ви повинні розуміти, скільки людей має бути опитано. Наприклад, якщо об'єкт – внутрішньо переміщені люди, які мешкають в ОТГ, – є генеральною сукупністю, то до вибірки потрапить лише частина цих людей. Сенс вибірки – забезпечення досягнення цілей оцінювання без залучення до опитування кожного представника генеральної сукупності, що дозволяє ефективно використовувати трудові, часові та фінансові ресурси (детальніше про це – у підрозділі «Опитування»).

Кожен метод передбачає також *створення відповідного інструментарію* – анкети, гайду для фокус-групи, картки спостереження тощо. Варто зробити тестування, тобто *пілотаж розроблених матеріалів*. Якщо це опитування, то анкету необхідно апробувати на декількох людях із метою оцінки того, наскільки зрозумілими є запитання та відповіді для осіб, яких планується опитати. Також може виникнути необхідність додати в анкету додаткові запитання та збільшити кількість варіантів відповідей.

Обравши метод чи методи, які підходять вам для вирішення поставлених завдань, та розробивши інструментарій, варто *оцінити наявні ресурси* – матеріальні, кадрові, фінансові та інші. Саме це надасть вам можливість зрозуміти, чи можете ви провести оцінювання власними силами чи необхідно буде залучати окремих фахівців або додатковий бюджет на проведення такої діяльності.

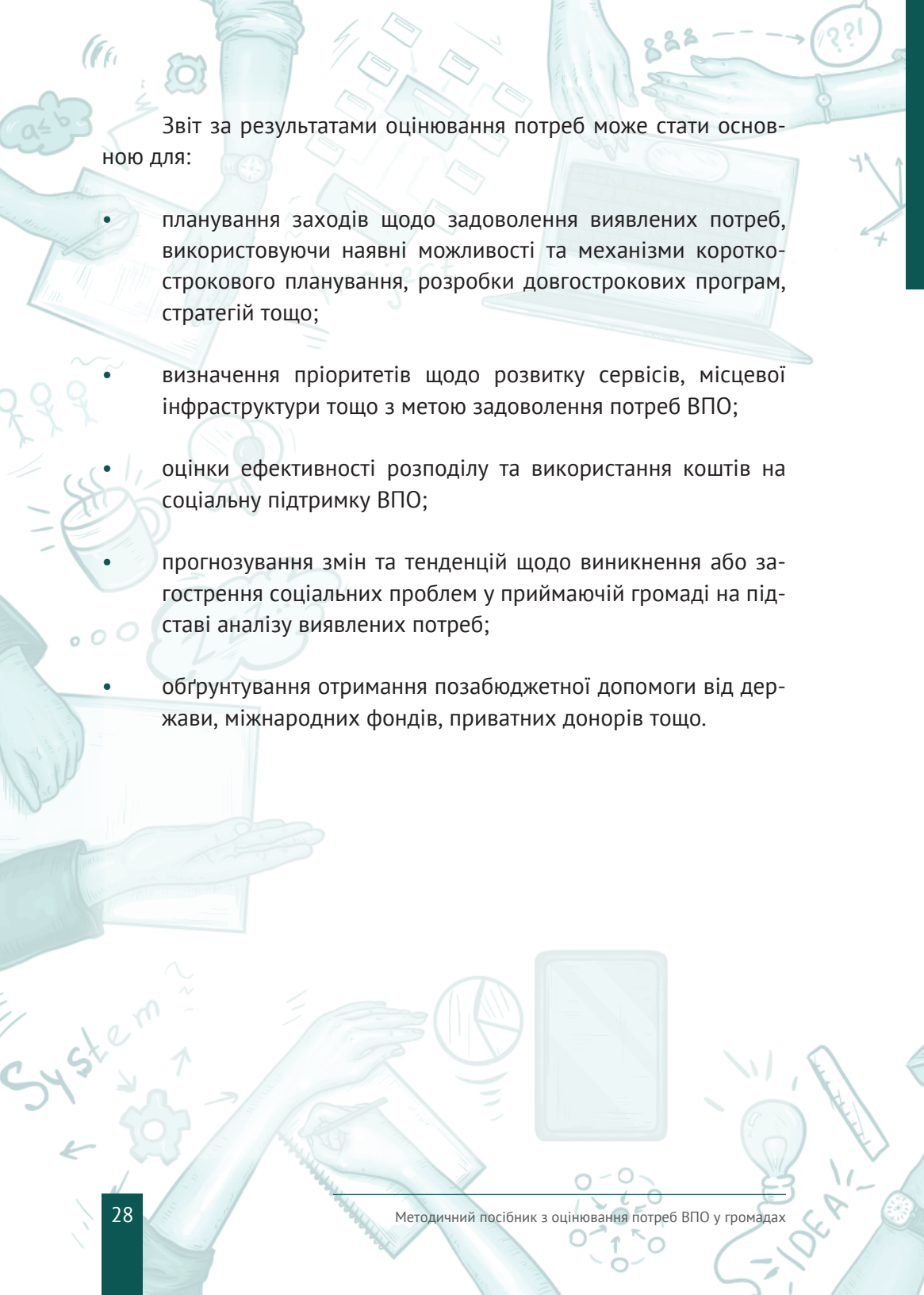
Фінальною частиною підготовки є *розроблений детальний план реалізації оцінювання потреб ВПО у громаді*. Такий план має містити всі заплановані заходи, терміни їхнього проведення, відповідальних осіб, бюджет та задіяні ресурси. Варто зазначити, що не слід розтягувати збір даних на значний термін, адже зібрана інформація може значно різнитися на початку та наприкінці ви-



вчення потреб (на кшталт, якщо скасують певний вид допомоги ВПО, зміниться порядок перетину КПВВ тощо). Для прикладу, опитування в громаді повинно тривати не довше ніж 3–6 тижнів, залежно від доступності ВПО.

Перелічені види діяльності – формування цілі, завдань, вибраних методів, плану та термінів реалізації оцінювання, визначення відповідальних виконавців та прорахунок достатнього ресурсу для повноцінного виконання поставлених завдань – мають бути відображені у програмі оцінювання потреб (детальніше про це можна дізнатися в підрозділі «Програма оцінювання»).

Зібравши необхідну інформацію, оцінювачі мають переходити до останнього етапу реалізації вивчення потреб – *аналізу даних, написання звіту та вироблення рекомендацій для місцевої влади*. Цей етап є особливо важливим, адже увагу привертає тільки чітко структурована та об'єктивно відображена інформація. Кількісні дані зазвичай презентуються у вигляді таблиць та графіків з описом ключових моментів, що дозволяє сформувати повнішу картину досліджуваної проблеми або явища. Під час презентації результатів якісних досліджень більше значення мають думки учасників інтерв'ю, їх власний досвід. За необхідності можна додавати до звіту цитати, які допомагають глибше розкрити досліджувану тему. Окрім висновків, фінальним продуктом оцінювання мають стати конкретні пропозиції з покращення роботи окремих провайдерів або взагалі організації системи підтримки ВПО на певній території. Готовий звіт у подальшому має бути презентований та поширений серед представників місцевої влади, провайдерів послуг, міжнародних фондів, громадських організацій та громади цілому. Саме від повноти, достовірності та зручної форми звіту залежить, чи стане проведене оцінювання поштовхом до змін у задоволенні потреб ВПО та їх інтеграції у громаду.



Звіт за результатами оцінювання потреб може стати основою для:

- планування заходів щодо задоволення виявлених потреб, використовуючи наявні можливості та механізми короткострокового планування, розробки довгострокових програм, стратегій тощо;
- визначення пріоритетів щодо розвитку сервісів, місцевої інфраструктури тощо з метою задоволення потреб ВПО;
- оцінки ефективності розподілу та використання коштів на соціальну підтримку ВПО;
- прогнозування змін та тенденцій щодо виникнення або загострення соціальних проблем у приймаючій громаді на підставі аналізу виявлених потреб;
- обґрунтування отримання позабюджетної допомоги від держави, міжнародних фондів, приватних донорів тощо.

ПРАКТИКА ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ, ЙОГО МОЖЛИВОСТІ

Оцінювання потреб ВПО – це сукупність процедур, спрямованих на збір та аналіз даних щодо системи забезпечення прав і можливостей ВПО у громаді. Метою оцінювання є виявлення того, чи задовольняє ця система ключові потреби ВПО.

Регулярне оцінювання потреб ВПО є важливим для своєчасного прогнозування майбутніх станів інтеграції ВПО та ухвалення рішень щодо подолання або мінімізації виявлених небажаних тенденцій розвитку.

Ефективна реалізація оцінювання можлива лише за наявності чітко поставлених завдань, робочого інструментарію та плану. Вдале проведення вивчення потреб ВПО дає можливість вдосконалити систему забезпечення прав та можливостей переселенців через втілення рішень, які базуються на об'єктивних, актуальних даних на обраному для аналізу рівні.

Незважаючи на те, що вивчення потреб – це кропіткий процес, який потребує залучення додаткових матеріальних та людських ресурсів, він залишається майже єдиним механізмом, актуальним не тільки на початку роботи з новою категорією громадян, що опинилися у кризовому становищі, а є необхідним і протягом усього періоду подолання СЖО.

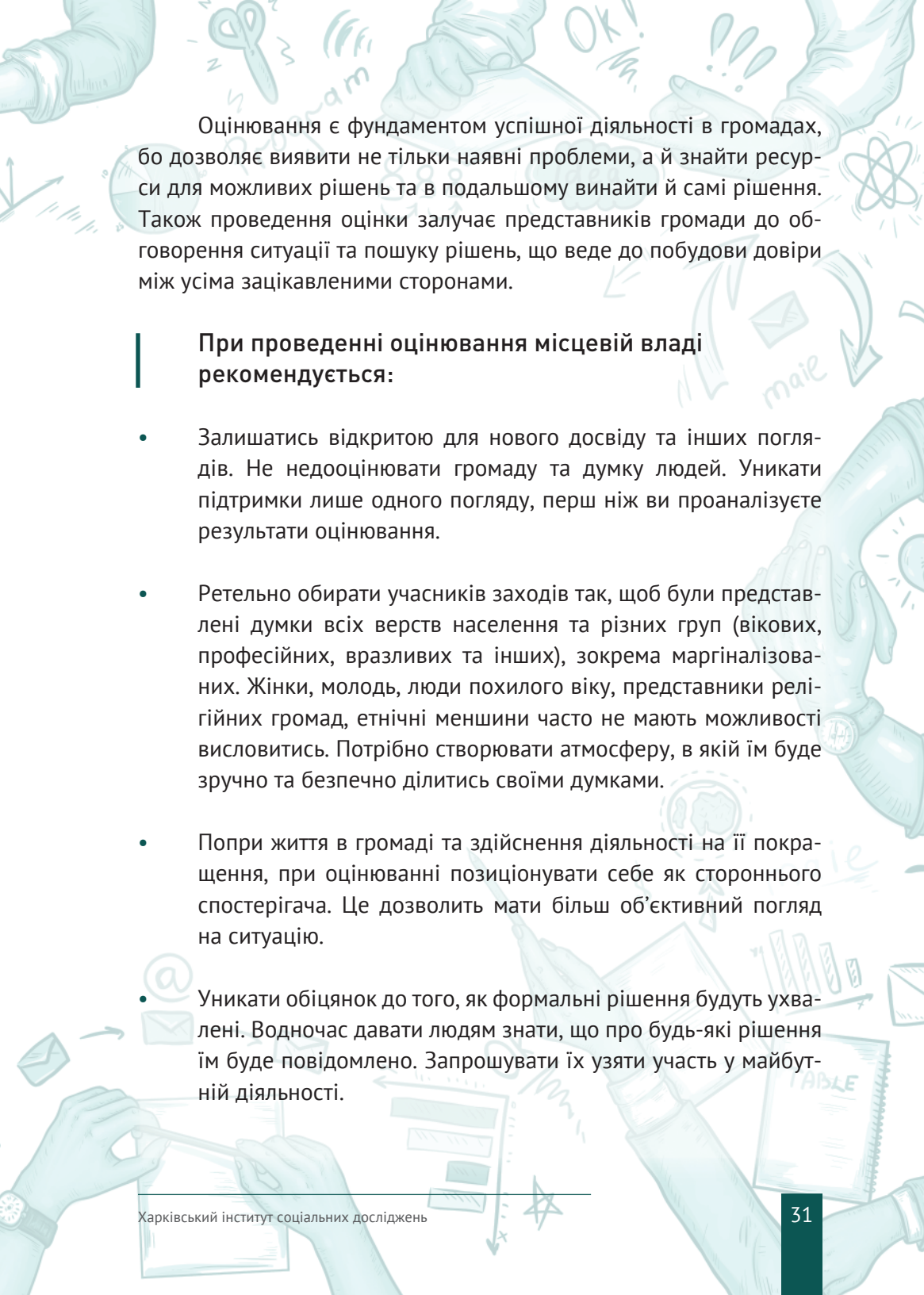
Які можливості надає систематичне вивчення потреб ВПО на території приймаючих громад?

1. Дозволяє оцінити ефективність розподілу та використання коштів на соціальну підтримку ВПО.
2. Формувати середньострокові та довгострокові програми розвитку громад з урахуванням потреб та людського потенціалу ВПО.
3. Удосконалювати соціальну інфраструктуру, систему соціальної підтримки сімей та осіб, що опинились у СЖО у зв'язку з вимушеним переселенням.
4. Запроваджувати інноваційні моделі соціальної роботи та соціальних послуг відповідно до потреб ВПО.
5. Прискорювати процес інтеграції ВПО в приймаючі громади за рахунок відповідного реагування на зміну потреб та швидкого вирішення проблем, які виникають під час адаптації до нових умов.

Чому потреби варто вивчати саме на рівні ОТГ?

Систематичне вивчення потреб на рівні ОТГ дозволяє:

- Підвищувати рівень довіри ВПО до місцевої влади.
- Врахувати місцеві особливості інтеграції ВПО (ситуацію на ринку праці, наявність вільного житлового фонду, особливості соціальної інфраструктури, взаємовідносини ВПО з місцевим населенням та інші).
- Використати можливість індивідуального підходу до кожної сім'ї, що була вимушено переселена.
- Оперативно реагувати на зміну потреб та проблеми, що виникають.
- Найкращим чином виконувати повноваження місцевих громад у сфері соціального захисту населення, які було розширено відповідно до останніх змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».



Оцінювання є фундаментом успішної діяльності в громадах, бо дозволяє виявити не тільки наявні проблеми, а й знайти ресурси для можливих рішень та в подальшому винайти й самі рішення. Також проведення оцінки залучає представників громади до обговорення ситуації та пошуку рішень, що веде до побудови довіри між усіма зацікавленими сторонами.

При проведенні оцінювання місцевій владі рекомендується:

- Залишатись відкритою для нового досвіду та інших поглядів. Не недооцінювати громаду та думку людей. Уникати підтримки лише одного погляду, перш ніж ви проаналізуєте результати оцінювання.
- Ретельно обирати учасників заходів так, щоб були представлені думки всіх верств населення та різних груп (вікових, професійних, вразливих та інших), зокрема маргіналізованих. Жінки, молодь, люди похилого віку, представники релігійних громад, етнічні меншини часто не мають можливості висловитись. Потрібно створювати атмосферу, в якій їм буде зручно та безпечно ділитись своїми думками.
- Попри життя в громаді та здійснення діяльності на її покращення, при оцінюванні позиціонувати себе як стороннього спостерігача. Це дозволить мати більш об'єктивний погляд на ситуацію.
- Уникати обіцянок до того, як формальні рішення будуть ухвалені. Водночас давати людям знати, що про будь-які рішення їм буде повідомлено. Запрошувати їх узяти участь у майбутній діяльності.

- Підтримувати всіх, хто має стосунок до справи. Заохочувати їх обговорювати та ухвалювати рішення. Переконувати їх, що дії мають вплив.

Принципи оцінювання

I Які принципи лежать в основі оцінювання потреб ВПО?

Системність. Суспільство постійно зазнає змін. Змінюється склад соціально незахищених груп населення, утворюються нові установи, виникає потреба в нових послугах, удосконалюються методи їх надання тощо. Ці зміни потребують системного та регулярного аналізу з метою вдосконалення системи підтримки ВПО та їх інтеграції у громаду.

Спланованість. Якісне оцінювання потребує попередньої розробки інструментарію, аналізу наявних ресурсів, а також визначення порядку дій, термінів проведення та відповідальних осіб. Саме планування й чітка впорядкованість дій є запорукою досягнення поставлених цілей.

Комплексність. У межах одного оцінювання може бути розв'язано декілька завдань, що потребують застосування різних методів. Повноцінну інформацію щодо проблеми можна отримати, залучивши одночасно кількісні та якісні методи дослідження. Більша кількість джерел інформації дає змогу скласти об'єктивнішу картину. Такий підхід підвищує рівень достовірності даних, дозволяє заповнити прогалини, які можуть виникнути в разі використання лише одного методу.

Незаангажованість. На процес проведення вивчення потреб ВПО та його результати не має впливати жоден з його учасників, адже це може призвести до викривлення даних. Найкращий варіант – скористатися послугами незалежної аналітичної компанії,

яка проведе зовнішнє дослідження. Якщо такої можливості немає, то необхідно сформувавши групу перевірки з представників різних сторін, задіяних у системі інтеграції ВПО – провайдерів, представників місцевої влади, громадських організацій тощо.

Безпека. Проведення оцінювання не повинно завдавати шкоди досліджуванім групам та будь-яким іншим особам, котрі мають стосунок до проблеми, що вивчається. Слід уникати реалізації будь-яких інших завдань під час проведення цих заходів – надання послуг, консультування, розв’язання проблем конкретної особи тощо.

Точність. Звіт з оцінювання – це точне та послідовне відображення зібраних даних із необхідними деталями за чітким планом. Важливо вносити інформацію у звіт саме в тому вигляді, у якому її було зафіксовано. Щоб уникнути викривлення фактів, необхідно:

- надавати перевагу первинній інформації;
- не допускати суб’єктивної оцінки під час фіксування подій;
- слідкувати за оновленням інформації, використовувати актуальні ресурси.

Звіт з оцінювання вимагає не меншої точності у формулюванні висновків та рекомендацій щодо покращення доступу ВПО до реалізації своїх прав та задоволення ключових потреб у приймаючих громадах.

Конфіденційність інформації та її джерел. Усі зібрані дані повинні відображатися у звітах в узагальненому вигляді без використання персональних даних, якщо в цьому немає потреби. Зібрана під час оцінювання інформація повинна зберігатися в недоступному для сторонніх осіб місці. Бажаним є підписання документа про нерозголошення отриманих персональних даних усіма членами моніторингової групи.

Програма оцінювання

Формування програми – перший етап оцінювання, адже будь-які дії дослідника мають відповідати визначеній програмі. Вона являє собою своєрідний план, згідно з яким повинні реалізовуватися ті чи інші його етапи. Однак програма має більш ґрунтовний характер та, окрім власне переліку пунктів, які необхідно виконати, визначає мету й завдання оцінювання, інтерпретує основні поняття, обґрунтовує вибір того чи іншого методу. Що детальніше розписано всі частини програми, то якісніше відбудуватиметься збір та аналіз даних.

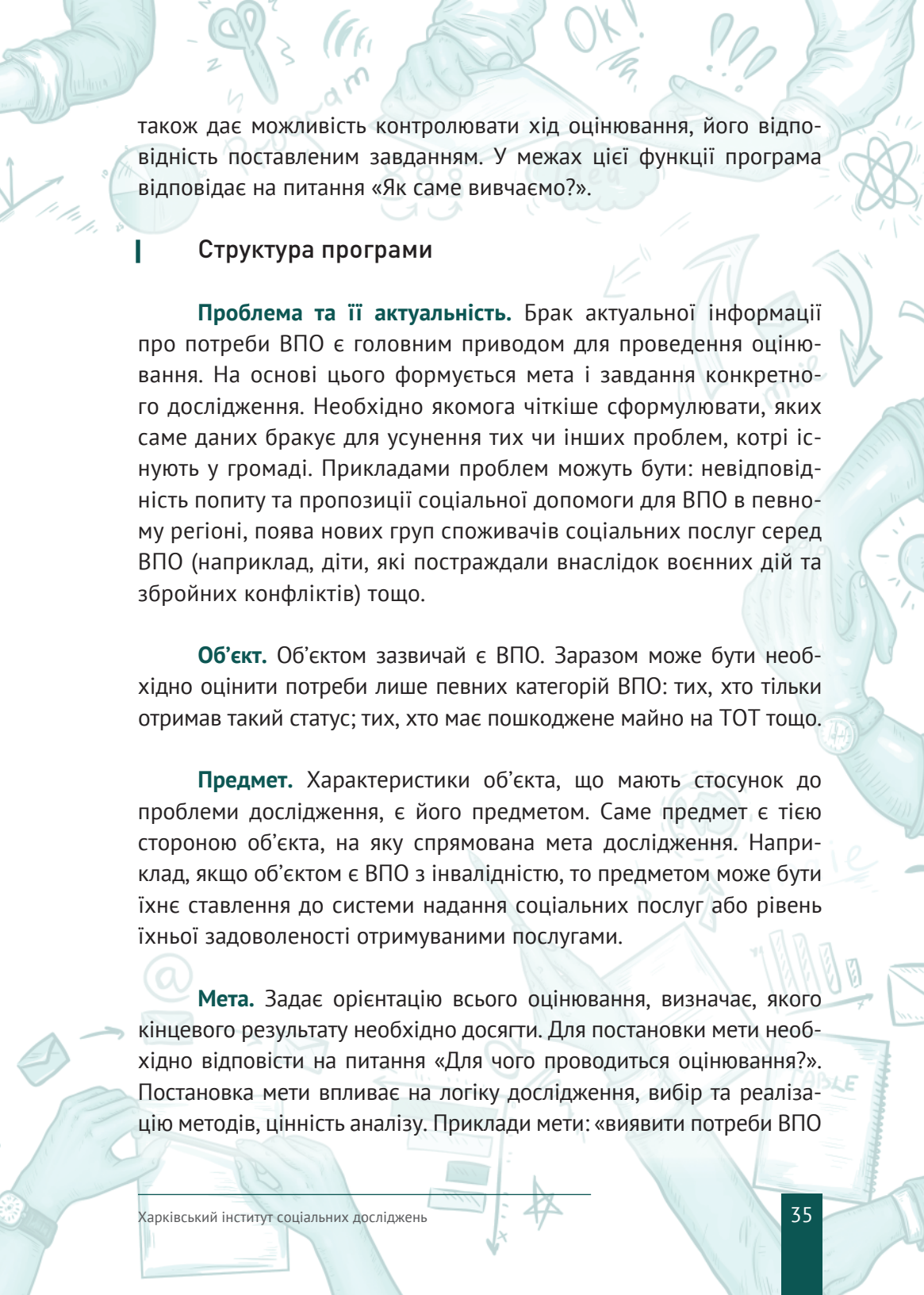
I Функції програми

Необхідність програми визначають функції, які вона виконує:

Методична – визначає сферу проблем, які необхідно дослідити, мету, завдання, основні поняття. У межах цієї функції програма відповідає на питання «Що і навіщо вивчаємо?».

Методологічна – визначає методи збору та аналізу інформації, описує процедури використання методів. На основі поставлених завдань встановлюється, за допомогою якого методу чи методів буде досліджено проблему: кількісних, якісних або поєднання методологій. До кількісних методів належить зокрема опитування, до якісних – фокус-групи, глибинні інтерв'ю, зустрічі у громадах. Такі методи, як спостереження та аналіз документів, можуть реалізовуватися як на кількісному, так і якісному рівнях. Програмою може бути передбачене використання декількох методів для досягнення однієї мети дослідження. У межах цієї функції програма відповідає на питання «За допомогою чого вивчаємо?».

Організаційна – визначає етапи дослідження, строки, необхідний штат, розподіляє обов'язки між учасниками. Програма



також дає можливість контролювати хід оцінювання, його відповідність поставленим завданням. У межах цієї функції програма відповідає на питання «Як саме вивчаємо?».

I Структура програми

Проблема та її актуальність. Брак актуальної інформації про потреби ВПО є головним приводом для проведення оцінювання. На основі цього формується мета і завдання конкретного дослідження. Необхідно якомога чіткіше сформулювати, яких саме даних бракує для усунення тих чи інших проблем, котрі існують у громаді. Прикладами проблем можуть бути: невідповідність попиту та пропозиції соціальної допомоги для ВПО в певному регіоні, поява нових груп споживачів соціальних послуг серед ВПО (наприклад, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів) тощо.

Об'єкт. Об'єктом зазвичай є ВПО. Заразом може бути необхідно оцінити потреби лише певних категорій ВПО: тих, хто тільки отримав такий статус; тих, хто має пошкоджене майно на ТОТ тощо.

Предмет. Характеристики об'єкта, що мають стосунок до проблеми дослідження, є його предметом. Саме предмет є тією стороною об'єкта, на яку спрямована мета дослідження. Наприклад, якщо об'єктом є ВПО з інвалідністю, то предметом може бути їхнє ставлення до системи надання соціальних послуг або рівень їхньої задоволеності отримуваними послугами.

Мета. Задає орієнтацію всього оцінювання, визначає, якого кінцевого результату необхідно досягти. Для постановки мети необхідно відповісти на питання «Для чого проводиться оцінювання?». Постановка мети впливає на логіку дослідження, вибір та реалізацію методів, цінність аналізу. Приклади мети: «виявити потреби ВПО

у правових послугах», «оцінити, наскільки задовольняються права ВПО на медичну допомогу» тощо.

Завдання. Якщо мета відповідає на питання «Для чого проводиться оцінювання?», то завдання повинні давати відповіді на питання «Що треба зробити, щоб досягти мети?». Завдання конкретизують мету та є основними кроками для її досягнення. Кожному завданню відповідають окремі дії, що необхідні для його розв'язання, а також методи збору даних. Якщо мета дослідження – «виявити потреби ВПО з інвалідністю у реабілітаційних послугах», то завдання можуть бути такими: «виявити, яких послуг не вистачає людям з інвалідністю», «проаналізувати, які послуги і в якому обсязі вони отримують зараз», «визначити основні бар'єри під час отримання послуг» тощо.

Інтерпретація понять. Ця частина програми необхідна для конкретизації понять, наявних у дослідженні. Правильна інтерпретація допоможе зрозуміти, що саме досліджується, уникнути помилок під час отримання та аналізу даних. Давши поняттю визначення, можна виявити, як саме воно стосується проблеми, наскільки воно є важливим для розв'язання завдань оцінювання, як слід підійти до його вивчення. Інтерпретація понять являє собою їх пояснення та виокремлення їхніх характеристик. Особливе значення інтерпретація має тоді, коли дослідник має справу зі схожими між собою поняттями. Наприклад, для дослідження у сфері вивчення потреб ВПО може знадобитися пояснення термінів «ВПО», «соціальна послуга», «інтеграція» тощо.

Визначення показників. Після визначення понять необхідно сформулювати показники, у межах яких можна вирішити поставлені раніше завдання дослідження. Наприклад, для дослідження «задоволення потреб ВПО з інвалідністю в соціальних послугах» можна використати такі показники: відношення кількості осіб, що потребують соціальної

допомоги, до кількості осіб, що її отримують; перелік необхідних та наявних соціальних послуг тощо. Для оцінювання цих показників доцільно використовувати, наприклад, аналіз документів. Тобто наступною частиною програми є вибір й обґрунтування методів збору даних.

Вибір методів збору даних – один із найважливіших етапів реалізації оцінювання. У наступному розділі цього методичного посібника міститься опис 7 методів збору даних, які, на наш погляд, є найбільш прийнятними під час вивчення потреб ВПО. Серед них: опитування, глибинні інтерв'ю, сфокусовані групові інтерв'ю, аналіз документів, зустрічі у громадах, спостереження та картування громади. Враховуючи мету та завдання дослідження, а також матеріальні та аналітичні ресурси, можливо підібрати оптимальний метод оцінювання потреб ВПО або поєднати декілька з них.

Створення плану реалізації. Для того, щоб оцінювання не розтягнулося на тривалий час, варто прописати план його реалізації з обов'язковим зазначенням видів роботи, часових меж та виконавців. Наприклад, оцінювання потреб ВПО за допомогою опитування може містити наступні пункти:

- Розробка анкети для опитування ВПО – формулювання запитань та відповідей відповідно до завдань оцінювання та вибраних показників.
- Пілотування анкети – опитування певної кількості ВПО, щоб оцінити, наскільки зрозумілими є запитання для респондентів, чи вистачає варіантів відповідей, чи правильною є послідовність запитань тощо.
- Доопрацювання анкети, яке передбачає внесення корективів відповідно до результатів пілотного опитування, підготовку інструкцій та посвідчень для інтерв'юєрів, друк анкет.

- Проведення опитування – безпосередній збір даних, тобто заповнення анкет, які містять відповіді відібраних респондентів.
- Контроль якості зібраних даних означає, чи дійсно проводилось опитування, чи опитували інтерв'юери саме тих людей, які були зазначені у вибірці, чи коректно були заповнені анкети тощо.
- Математична обробка зібраних даних передбачає опрацювання кожної анкети та перенесення відповідей респондентів у будь-яку зручну для дослідника програму (MS Excel, SPSS, OCA тощо). Така електронна обробка дозволяє швидше та зручніше працювати з отриманими даними.
- Аналіз даних та написання звіту передбачає як опис розподілу варіантів відповідей на кожне запитання, так і аналітичну роботу з отриманими результатами, тому варто закласти достатню кількість часу на реалізацію цього етапу.

Заключним етапом підготовки до оцінювання є розподіл наявних ресурсів та **прорахунок бюджету**. Слід продумати, що можливо зробити власними силами, а що варто віддати на аутсорсинг соціологічній компанії.

Методи оцінювання

вибір методу оцінювання залежить від багатьох факторів: наявності фахівців, ресурсів та власне потреб, на які спрямоване оцінювання. Крім того, можливим є поєднання вказаних нижче методів для проведення оцінювання, що дозволить отримати більш об'ємну та достовірну інформацію:

Зустрічі в громаді

Зустрічі в громаді — це найпростіший та найдоступніший метод оцінки, багато в чому схожий із громадськими слуханнями. Завдяки йому з'являється змога зібрати разом найбільш активних місцевих жителів для обговорення важливих питань або висловлювання побоювань та пропозицій. Такі зустрічі важливі не тільки для отримання інформації, а й передусім для розуміння пріоритетів громади, її очікувань та (за умов регулярності зустрічей) підвищення згуртованості й залученості до процесу ухвалення рішень.

Під час таких зустрічей фасилітатор спрямовує дискусію на питання, які стосуються інтересів громади та окремих груп, які в ній проживають, сприяє продуктивному обговоренню проблемних зон та викликів і заохочує до участі в обговоренні та вирішенні проблем.

Отже, зустрічі мають подвійну користь. По-перше, завдяки зустрічам з'являється можливість зібрати важливу інформацію та отримати зворотний зв'язок від представників громади. Не менш важливим результатом є розвиток горизонтальних соціальних зв'язків у громадах та створення можливостей для залучення представників громади до вирішення соціальних проблем або реалізації місцевих проєктів.

I Переваги зустрічей у громаді

- **Відкритість.** Обраний метод надає представникам громади можливість висловитись, розповісти про проблеми, які їх найбільше хвилюють.
- **Пошук рішень.** Дозволяє учасникам взаємодіяти та знаходити оптимальні для всіх шляхи вирішення тих чи інших питань.

- **Залученість громади.** Дозволяє залучити досить велику кількість людей, які є представниками різних соціальних груп та мають різний вплив на життя в громаді.
- **Задіяння стейкхолдерів.** Дозволяє виявити активних та поважних представників громади, що можуть допомогти в майбутньому плануванні діяльності, виступати організаторами та учасниками змін на краще.
- **Детальність.** Дозволяє розрізнати та виявляти багато дрібних аспектів проблеми, які невідомі сторонньому досліднику.


Обмеження зустрічей у громаді

- **Складність організації.** Можливі труднощі зі створенням відкритої та комфортної атмосфери для всіх учасників процесу.
- **Дотримання теми.** Через залучення різних представників громади може бути важко дотримуватись основної теми обговорення.
- **Неоднорідність учасників.** На обговорення можуть впливати соціальні відмінності: стать, вік, статус тощо.
- **Лідери думок.** Деякі учасники можуть занадто домінувати в обговоренні та не давати змоги висловитись іншим.

Ключові аспекти проведення громадських зустрічей

Самостійне проведення зустрічей. Що потрібно знати?

- **Узгодження теми та місця проведення заздалегідь.** Варто поставити конкретну мету проведення та визначити ключові очікування від неї. Місце проведення та час необхідно обрати таким чином, щоб вони були зручними для більшості



учасників. Це можна зробити за допомогою різних каналів взаємодії: оголошення на сайтах, у соціальних мережах та в місцях скупчення людей; роздруковані запрошення; запрошення до зустрічі по радіо.

- **Підбір учасників.** Обговорення пройде більш цікаво та змістовно, якщо на етапі його підготовки запланувати запросити членів громади, які користуються авторитетом, обіймають важливі посади або іншим чином впливають на життя громади. Також важливо пам'ятати, що обговорення, які стосуються конкретних груп населення (меншин, вразливих груп), не можуть проводитись за відсутності їхніх представників.
- **Підготовка до зустрічі.** Варто створити перелік запитань, які будуть поступово залучати людей до дискусії. Запитання мають бути короткими та зрозумілими. Якщо під час зустрічі учасниками будуть підняті інші, але також важливі теми, важливо розвивати їхнє обговорення за допомогою додаткових запитань.
- **Розклад зустрічі.** Має бути певний план проведення дискусії, якого варто дотримуватися. Орієнтовне планування тривалості тих чи інших обговорень допоможе спланувати хід зустрічі та реалізувати поставлені цілі.
- **Правила поведінки.** Слід встановити та озвучити ключові правила обговорення перед зустріччю. Варто звернути особливу увагу на попередження щодо часу виступів та неможливість монополізувати дискусію.
- **Нотування.** Важливо, щоб учасники зустрічей розуміли, що їхня думка почута та занотована. Можна записувати ідеї самостійно, можна запросити 2–3 людини, які допоможуть вести записи одночасно.

- **Активне слухання.** Необхідно заохочувати учасників до висловлення власних думок, звертатися до тих, хто говорить менше за всіх; спонукати учасників розповідати про те, що їх бентежить найбільше.

Сприяння дискусії та відвертій розмові під час зустрічі у громаді

- › Стежте за мовою тіла та інтонаціями голосу так само, як і за словами. Іноді зупиняйте тих, хто говорить довго або повторюється. Коротка перерва на 5 хвилин допоможе змінити акцент дискусії або задати їй новий фокус.
- › Якщо деякі учасники домінують у дискусії, допоможіть іншим, запитавши їхню думку.
- › Використовуйте мову тіла, тон голосу та слова, які заохочують до висловлювань та дискусії. Наприклад, повертайтеся або нахилийтесь до тих, хто взяв слово, демонструйте увагу до кожного погляду.
- › Враховуйте групову динаміку та емоційні реакції учасників обговорень на коментарі інших, особливо якщо хтось ображає когось або поводить себе агресивно. Намагайтесь сприяти висловлюванням без звернень до конкретних персоналій.
- › Дотримуйтесь обраної теми зустрічі. Не зволікайте при відхиленні від теми повертати фокус обговорень до потрібного вам ракурсу; підсумуйте все, що було сказано раніше; ставте додаткові запитання.
- › Висловлюйте подяку за ідеї, участь; спонуйте учасників поділитися враженнями від зустрічі.
- › Запросить найактивніших учасників до подальшої роботи над вирішенням проблеми.

Основні цифри проведення зустрічі у громаді:

- 10–40 осіб – кількість учасників;
- 2–3 години – тривалість однієї зустрічі;
- 2–5 осіб – кількість організаторів.

Опитування

Масове опитування – кількісний метод отримання первинної інформації, який дозволяє дізнатися суспільну думку щодо досліджуваної проблеми. Опитування широко застосовують під час планування реформ, для здійснення соціальних програм, розв'язання певної проблеми в житті деякої частини суспільства (вивчення ставлення жителів населеного пункту до програми його розвитку, визначення рівня безперешкодного доступу для людей з обмеженими можливостями тощо).

Опитування є досить популярним методом збору інформації та думок. У разі потреби провести зріз думок мешканців громади, опитування є незамінним методом оцінки сильних та слабких боків, потреб та ресурсів. Опитування можуть концентруватись на окремих групах мешканців та водночас дозволяють охопити досить велику кількість людей за місцем їхнього проживання. Опитуванням можна керувати дистанційно – за допомогою електронної пошти, по телефону або звичайно бути присутнім особисто.

При оцінюванні потреб ВПО опитування дає змогу:

- › отримати репрезентативну інформацію щодо рівня обізнаності ВПО про свої права та потреби;
- › виявити рівень довіри до тих чи інших державних органів та установ;
- › визначити рівень задоволення користуванням різних сервісів

(медичної допомоги, правової допомоги, адміністративних послуг тощо);

- › дослідити бар'єри на шляху отримання допомоги та прогалини в задоволенні потреб ВПО;
- › відстежити зміни в настроях та моделях поведінки ВПО;
- › визначити готовність населення до змін та реформ;
- › підтвердити або спростувати наявні гіпотези щодо предмета дослідження;
- › виявити залежності суспільних явищ одне від одного, від демографічних показників тощо.

І Особливості опитування

Розрахунок вибірки. Щоб отримати думку населення країни, міста, селища тощо (тобто думку генеральної сукупності), не обов'язково опитувати всіх жителів. Розрахунок вибіркової сукупності дає змогу отримати зменшену копію генеральної сукупності й опитати лише її частину. Головна вимога до вибірки – репрезентативність, тобто можливість застосовувати отримані дані до всього об'єкта дослідження. Щоб цього досягти, вибірка здійснюється за чіткою процедурою, яка передбачає розрахунок обсягу вибірки та допустиму похибку за спеціальними формулами. Заразом для простого дослідження варто знати орієнтовний розмір мінімальної вибірки при різному розмірі генеральної сукупності. Згідно з наведеними нижче даними, якщо в громаді проживає, наприклад, 3 000 ВПО, то ви повинні опитати щонайменше 350 осіб.

Об'єм генеральної сукупності, кількість осіб	500	1000	2000	3000	4000	5000	10000	100000	8
Об'єм вибірки, кількість осіб	222	286	333	350	360	370	385	398	400

Якщо ви хочете окремо дослідити проблеми, притаманні певній частині ВПО, ви можете збільшити вибірку, орієнтуючись на завдання оцінювання.

Виділяють випадкову та квотну вибірку.

Випадкова вибірка – коли кожна одиниця генеральної сукупності повинна потрапити до вибірки. Тобто має бути перелік усіх зареєстрованих переселенців, і випадковим методом у цьому списку вибираються люди, яких треба опитати.

Квотна вибірка – це розрахунок зменшеної моделі генеральної сукупності та відбір окремих одиниць об'єкта до вибіркової сукупності. Вибірка ґрунтується на виділенні груп респондентів на основі соціально-демографічних показників (найчастіше – стать і вік). Кількість респондентів у кожній групі пропорційна до розміру цих груп у генеральній сукупності. Наприклад, якщо в громаді серед переселенців 55 % жінок та 45 % чоловіків, 30 % осіб до 25 років, 35 % – до 50 років та 35 % – старші за 51 рік, то такі самі пропорції повинні бути й у вибірці. Наводимо приклад вибірки при її розмірі в 350 осіб.

	До 25 років	До 50 років	Від 51 року і старші	Усього	%
Жінки, осіб	58	67	67	192	55
Чоловіки, осіб	47	56	55	158	45
Усього, осіб	105	123	122	350	100
%	30	35	35	100	

Отже, вибірка є зменшеною копією генеральної сукупності та дозволяє отримувати реальну інформацію щодо об'єкта дослідження. Також бувають випадки, коли генеральна сукупність настільки малочисельна (до 200 осіб), що можливо застосовувати суцільну вибірку, тобто опитати всіх. Наприклад, це можуть бути всі ВПО, які отримують певні соціальні виплати, або переселенці, які проживають у громаді понад 2 роки.

У будь-якому разі при розрахунку вибірки рекомендується звернутися до соціолога за консультацією.

Структурованість анкети. Анкета для масового опитування зазвичай є структурованою і складається з кількох смислових блоків, кожен з яких містить низку закритих (із варіантами відповідей) та, якщо треба, декілька відкритих запитань (їх використовують тоді, коли необхідно глибше дослідити проблему, у майбутньому розширити кількість варіантів, уникнути вірогідності пропустити важливі відповіді).

Контроль якості опитування. Кожне опитування має супроводжуватися виконанням певних процедур, спрямованих на контроль якості: інструктажем інтерв'юерів, переглядом логіки заповнення анкет, перевіркою проведення дослідження тощо.

Автоматизація опрацювання даних. Для швидкого та якісного опрацювання даних застосовують спеціальне програмне забезпечення. В Україні зазвичай використовують дві програми: OCA (Обробка Соціологічних Анкет) та SPSS (Statistical Package for the Social Sciences), що дозволяють не лише виявити кількісні характеристики соціальних явищ, а й проаналізувати взаємозалежність окремих показників.

| Переваги опитування

Швидкість. Масове опитування дозволяє за відносно нетривалий час отримати інформацію про велику групу населення.

Репрезентативність. Дані, отримані від обмеженої кількості населення, дозволяють робити висновки про генеральну сукупність.

Перспективність. Інформація, отримана в результаті масового опитування, може стати базою для більш глибокого вивчення проблеми.

Можливість прогнозування. Взаємозв'язок між показниками дає можливість спрогнозувати подальшу реакцію суспільства на ті чи інші зміни, передбачити можливі проблеми та шляхи їхнього розв'язання, визначити доцільність та необхідність введення або зміни соціальних програм.

Можливість повторного проведення, що дозволяє порівнювати дані, бачити динаміку змін та робити точніші висновки та прогнози.

Можливість анонімності для респондентів, що сприяє отриманню більш відвертих відповідей.

Обмеження опитування

- › Масове опитування не дає змоги дослідити маловивчені проблеми або закриті соціальні групи (наприклад, споживачів наркотиків тощо).
- › Здебільшого потребує залучення значної кількості виконавців.
- › Найпопулярніша очна форма опитування є затратним методом дослідження. До витрат, окрім оплати праці, належать

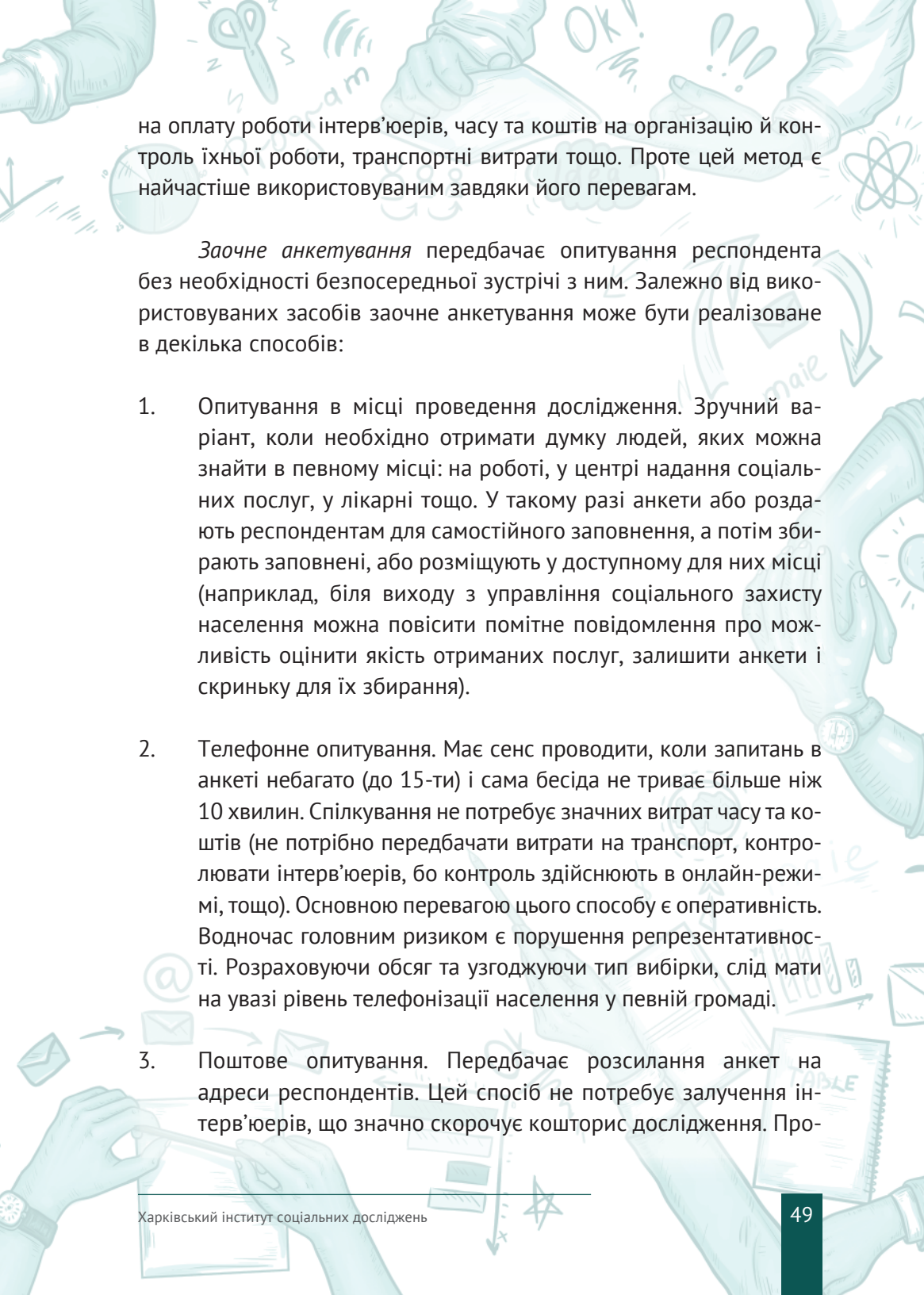
також проїзд до місця проведення опитування, друк анкет, телефонний зв'язок та багато іншого.

- › Потребує спеціалізованого програмного забезпечення для обробки отриманих даних. Його необхідно встановити та навчитися ним користуватися.
- › Потребує даних про загальний обсяг генеральної сукупності (наприклад, реальна кількість ВПО у громаді) та її демографічні риси для розрахунку вибірки. Репрезентативність отриманих даних та доцільність усієї роботи безпосередньо залежить від правильності розрахунку вибірки.
- › Проводиться за досить жорсткими процедурами, дотримання яких треба контролювати.
- › Потребує значних ресурсів для очного опитування або широкого використання інтернету респондентами в разі електронного анкетування (потрібно враховувати, що люди похилого віку можуть менше користуватися інтернетом або в певній громаді доступ до мережі може бути досить обмеженим).

Різновиди масового опитування

Збір первинної інформації під час проведення масового опитування відбувається у форматі анкетування, яке може мати очну та заочну форми.

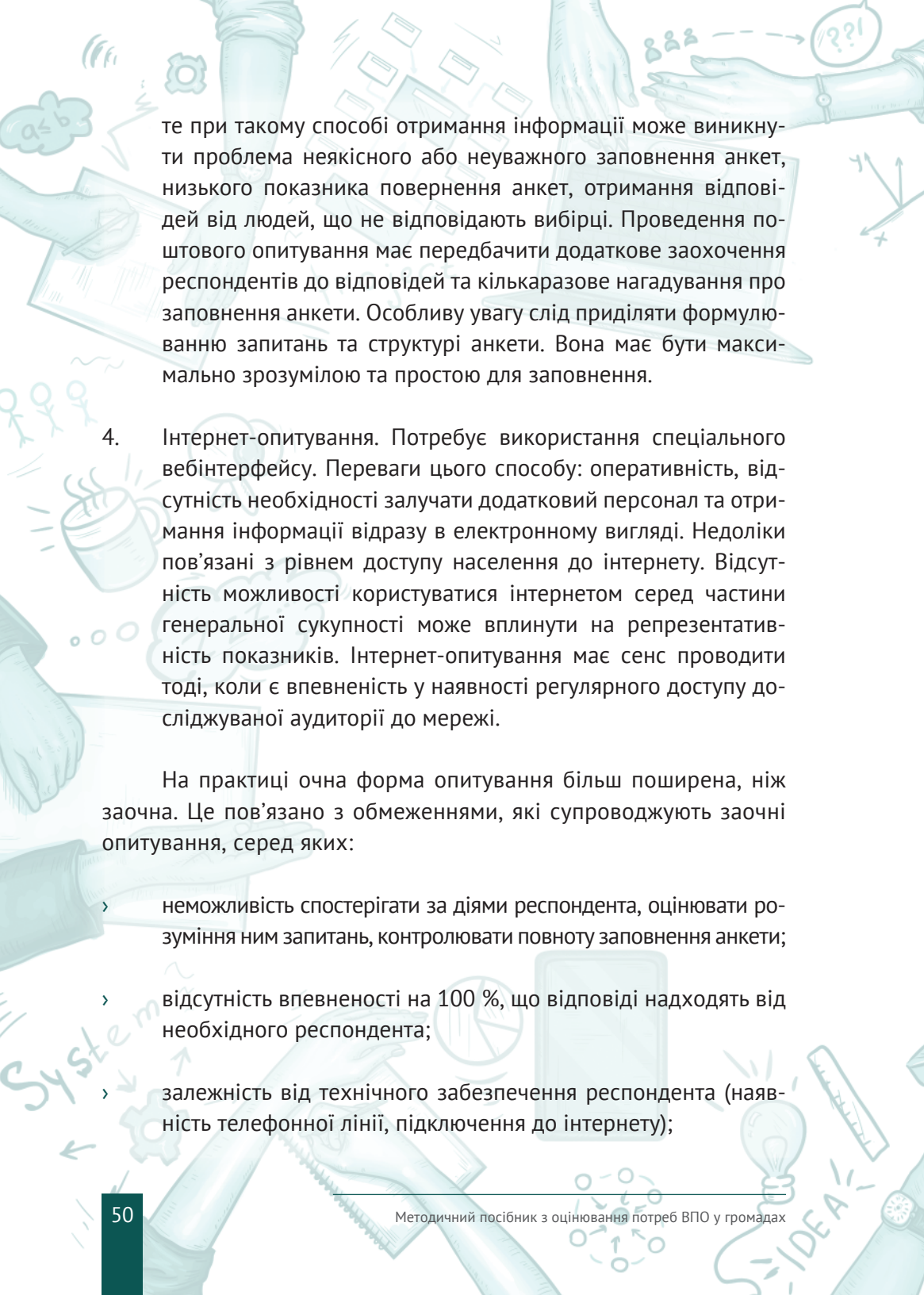
Очна форма передбачає безпосередню зустріч інтерв'юера та опитуваного й бесіду у форматі «запитання – відповідь». Перевагами цього методу є можливість уникнути помилок під час заповнення анкет та контроль із боку інтерв'юера за тим, щоб респондент відповідав вимогам вибірки. Така форма потребує додаткових витрат



на оплату роботи інтерв'юєрів, часу та коштів на організацію й контроль їхньої роботи, транспортні витрати тощо. Проте цей метод є найчастіше використовуваним завдяки його перевагам.

Заочне анкетування передбачає опитування респондента без необхідності безпосередньої зустрічі з ним. Залежно від використовуваних засобів заочне анкетування може бути реалізоване в декілька способів:

1. Опитування в місці проведення дослідження. Зручний варіант, коли необхідно отримати думку людей, яких можна знайти в певному місці: на роботі, у центрі надання соціальних послуг, у лікарні тощо. У такому разі анкети або роздають респондентам для самостійного заповнення, а потім збирають заповнені, або розміщують у доступному для них місці (наприклад, біля виходу з управління соціального захисту населення можна повісити помітне повідомлення про можливість оцінити якість отриманих послуг, залишити анкети і скриньку для їх збирання).
2. Телефонне опитування. Має сенс проводити, коли запитань в анкеті небагато (до 15-ти) і сама бесіда не триває більше ніж 10 хвилин. Спілкування не потребує значних витрат часу та коштів (не потрібно передбачати витрати на транспорт, контролювати інтерв'юєрів, бо контроль здійснюють в онлайн-режимі, тощо). Основною перевагою цього способу є оперативність. Водночас головним ризиком є порушення репрезентативності. Розраховуючи обсяг та узгоджуючи тип вибірки, слід мати на увазі рівень телефонізації населення у певній громаді.
3. Поштове опитування. Передбачає розсилання анкет на адреси респондентів. Цей спосіб не потребує залучення інтерв'юєрів, що значно скорочує кошторис дослідження. Про-



те при такому способі отримання інформації може виникнути проблема неякісного або неуважного заповнення анкет, низького показника повернення анкет, отримання відповідей від людей, що не відповідають вибірці. Проведення поштового опитування має передбачити додаткове заохочення респондентів до відповідей та кількарразове нагадування про заповнення анкети. Особливу увагу слід приділяти формулюванню запитань та структурі анкети. Вона має бути максимально зрозумілою та простою для заповнення.

4. Інтернет-опитування. Потребує використання спеціального вебінтерфейсу. Переваги цього способу: оперативність, відсутність необхідності залучати додатковий персонал та отримання інформації відразу в електронному вигляді. Недоліки пов'язані з рівнем доступу населення до інтернету. Відсутність можливості користуватися інтернетом серед частини генеральної сукупності може вплинути на репрезентативність показників. Інтернет-опитування має сенс проводити тоді, коли є впевненість у наявності регулярного доступу досліджуваної аудиторії до мережі.

На практиці очна форма опитування більш поширена, ніж заочна. Це пов'язано з обмеженнями, які супроводжують заочні опитування, серед яких:

- › неможливість спостерігати за діями респондента, оцінювати розуміння ним запитань, контролювати повноту заповнення анкети;
- › відсутність впевненості на 100 %, що відповіді надходять від необхідного респондента;
- › залежність від технічного забезпечення респондента (наявність телефонної лінії, підключення до інтернету);

- › вплив психологічних факторів (без присутності інтерв'юера зменшується рівень довіри до дослідження, мотивації брати в ньому участь, упевненості в конфіденційності тощо).

Ключові аспекти проведення очного масового опитування

Самостійне проведення опитування. Що потрібно знати?

- Підготовка штату. Масове опитування має кабінетну та польову частину. У першій задіяно персонал, який відповідає за програму дослідження, формування анкети та подальший аналіз інформації. Польовий етап потребує достатньої кількості інтерв'юерів та супервайзерів, що контролюють їхню роботу. Кількість персоналу залежить від масштабів дослідження.
- Розрахунок вибірки та узгодження її типу. Опитування надасть реальні показники лише за умови використання репрезентативної вибірки, тобто такої, що дозволяє поширити результати на весь об'єкт дослідження – населення міста, країни тощо. Цей етап є настільки важливим, що в разі проведення опитування на рівні населеного пункту або району, його краще довірити фахівцям-соціологам. Натомість на рівні соціальної служби або певної невеликої частини населення часто можна застосувати суцільну вибірку, тобто опитати всіх.
- Підготовка анкети. Кожна анкета містить декілька блоків (детальніше – у пункті «Структура анкети»). Наклад анкет з урахуванням можливого браку має становити на 10 % більше примірників, ніж потребує вибірка. Запитання з багатьма відповідями мають бути винесені на окремі картки, які необхідно показувати респонденту для того, щоб він обрав відповідні варіанти. Картки зазвичай мають збільшений шрифт,

щоб респонденти, які мають проблемі із зором, також могли ознайомитися з усіма можливими відповідями.

d. Інструктаж інтерв'юерів. Перед відправленням інтерв'юерів на опитування необхідно провести підготовку, що передбачає ознайомлення з анкетой, правилами її заповнення, особливостями спілкування з респондентами. Завдання інструктажу – забезпечити правильний збір інформації та уникнути небажаних ситуацій під час проведення опитування. Інтерв'юери повинні бути забезпечені посвідченнями або іншими документами, що доводять їхнє право проводити дослідження.

e. Наявність програм опрацювання даних. Для швидкого опрацювання та аналізу інформації краще встановити спеціалізоване програмне забезпечення (OCA або SPSS). На цьому етапі також рекомендовано залучити фахівця, що має досвід роботи із цими програмами. Якщо вибірка опитування невелика, можна обробити дані в MS Excel або скористатися безкоштовною версією програми OCA, робота з якою потребує мінімальних навичок опрацювання даних (демоверсія розрахована на вибірку до 200 осіб і анкету до 20 запитань)⁶.

Ключові правила створення анкети для опитування

- › Важливо, щоб запитання були зачитані в тому самому формулюванні й у тому самому порядку, як вони запропоновані в анкеті, всім учасникам дослідження.
- › У процесі складання опитувальника необхідно послуговуватися мовою повсякденного спілкування, звичного для респондентів, уникаючи специфічної термінології. Неприпустимі

⁶ Завантажити демоверсію програми OCA можна за посиланням: <https://www.oca.com.ua/arc/oca-demo.zip>

помилки як у запитаннях, так і у варіантах відповідей на них. Дослідник повинен максимально повно передбачити варіанти відповідей на запитання, а також урахувати можливості їхнього статистичного опрацювання.

- › Анкета повинна мати охайний вигляд, зручний дизайн. Важливо, щоб вона мала чіткий шрифт, що легко сприймається.
- › Текст запитання і передбачувані варіанти відповідей слід оформити різними шрифтами. Інструкцію щодо можливої кількості відповідей слід виділяти по-особливому. Зазвичай текст запитання подають великими літерами, відповіді – звичайним шрифтом, інструкцію – курсивом.
- › Неприпустимо розривати текст запитання і відповідей, тобто переносити відповіді на наступну сторінку, оскільки це ускладнює сприйняття. Винятки можливі лише для великих таблиць із запитаннями. Варіанти відповідей краще розташувати вертикально, а не горизонтально. Коли їх перелічено в одному рядку, респондент може пропустити середні позиції.
- › Інтервали між запитаннями (або блоками запитань) повинні бути достатніми. Прагнення «ущільнити» анкету, зробити її невеликою за обсягом, щоб «не злякати» респондентів, на практиці призводить до появи «сліпого», заплутаного й візуально непривабливого інструменту збору даних.

I @ Структура анкети

Опитувальний лист складають, ураховуючи психологію сприйняття опитуваного.

1. У *вступі до анкети* повинні міститися відомості про цілі дослідження і про те, хто проводить опитування. Крім того,

доречні запевнення в конфіденційності (анонімності) отриманих даних. Якщо анкету заповнює респондент самостійно, потрібно зазначити, яким чином, коли й кому (на яку адресу) її слід повернути. Практика свідчить, що надмірно довгі й докладні інструкції істотно не поліпшують якість відповідей і не підвищують мотивацію до співпраці. Тому інструкція повинна обмежуватися невеликим абзацом.

Доцільно навести контактну інформацію тієї організації, яка проводить опитування.

Вступна частина покликана зацікавити й залучити респондента до участі в опитуванні, наголосивши на його ролі.

2. *Основна частина* містить запитання, які безпосередньо стосуються об'єкта дослідження.

Здебільшого запитання в анкеті об'єднані в кілька блоків, які відповідають завданням дослідження (3–4 блоки). Це забезпечує перехід уваги респондента з однієї тематики на іншу. Кожен блок краще починати з невеликої вступної частини, наприклад: «Зараз ми поговоримо про...».

У великих анкетах діє правило чергування простих і складних запитань. Починати потрібно з простих, поступово підвищуючи складність. Далі знову йдуть прості запитання, потім подано найскладніші, а наприкінці – знову прості.

Запитання, які мають загальний характер, краще розташовувати після конкретних, оскільки в іншому разі перші можуть вплинути на другі. Потрібно також уникати занадто різких переходів від конкретних запитань, що стосуються повсякденного життя й досвіду, до світоглядних, загальнооцінних.

3. *Соціально-демографічний блок* може містити різну кількість запитань. Вона залежить від того, яка інформація про респондента потрібна дослідникові. Стандартний варіант цього блоку містить запитання про вік, стать, освіту, матеріальний стан, місце роботи. Також можна запитати про сімейний стан, наявність дітей, віросповідання, мову, якою зазвичай розмовляє респондент.

4. *Етична частина*. Тут міститься подяка за співпрацю.

Основні цифри для проведення опитування громадської думки шляхом інтерв'ю в місті з населенням приблизно 50 тис. осіб:

400–800 респондентів;

20–30 днів – тривалість збору даних;

20–50 запитань в анкеті;

15–40 хвилин – тривалість одного інтерв'ю;

4–6 співробітників, що займаються програмою та аналізом;

10–15 інтерв'юєрів.

Фокус-групи

Сфокусоване групове інтерв'ю (фокус-група) – це якісний метод збору інформації, що передбачає проведення бесіди одночасно з декількома учасниками, яку здійснює модератор⁷ за підготовленим заздалегідь сценарієм. Фокус-групи широко застосовують у соціальних дослідженнях, коли мають значення не кількісні показники, а думки людей та мотиви їхньої поведінки.

При оцінюванні потреб ВПО метод фокус-групи дозволяє:

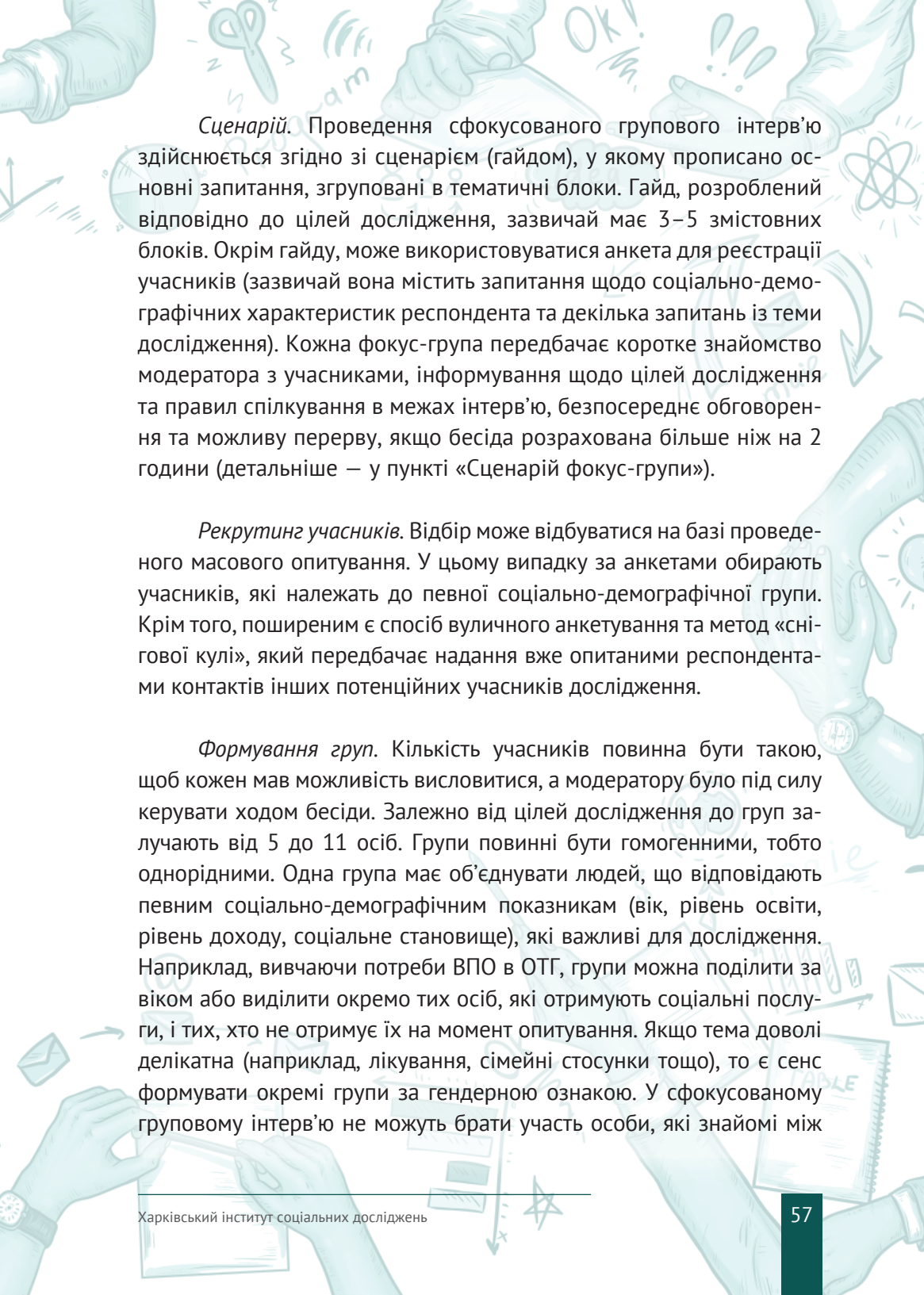
7

Ведучий дискусії у процесі проведення фокус-групи

- › вивчити невеликі або важкодоступні категорії населення серед ВПО (національні меншини; люди, які періодично проживають на ТОТ; учасники бойових дій тощо);
- › дослідити проблеми, щодо яких немає достатньої інформації (проблеми ВПО, які потребують правової допомоги; вплив бойових дій на соціальний рівень життя людей у СЖО тощо);
- › дізнатися про ставлення ВПО до тих чи інших подій, явищ, продуктів (оцінка соціальної реклами, програми житлової допомоги тощо);
- › отримати інформацію щодо особистих мотивів, сподівань ВПО стосовно досліджуваного явища (соціальних виплат, можливостей розвитку бізнесу тощо);
- › розробити базу для подальшого вивчення проблеми кількісними методами;
- › поглибити аналіз проблеми, яку вже було досліджено кількісними методами.

Особливості фокус-групи

Взаємодія учасників. Кожну бесіду скеровує модератор, який ставить запитання, підтримує та контролює хід бесіди між учасниками. У деяких випадках модератору допомагає колега, що відповідає за фіксування інформації. Важлива деталь цього методу – можливість впливу висловлювань одних учасників на інших. Групова дискусія спонукає висловлювати власні думки, доводити свої погляди, допомагає пригадати факти зі свого життя, краще зрозуміти власні мотиви та ставлення до проблеми. Фокус-група проводиться у невишуканих умовах, учасникам може бути запропоноване частування.



Сценарій. Проведення сфокусованого групового інтерв'ю здійснюється згідно зі сценарієм (гайдом), у якому прописано основні запитання, згруповані в тематичні блоки. Гайд, розроблений відповідно до цілей дослідження, зазвичай має 3–5 змістовних блоків. Окрім гайду, може використовуватися анкета для реєстрації учасників (зазвичай вона містить запитання щодо соціально-демографічних характеристик респондента та декілька запитань із теми дослідження). Кожна фокус-група передбачає коротке знайомство модератора з учасниками, інформування щодо цілей дослідження та правил спілкування в межах інтерв'ю, безпосереднє обговорення та можливу перерву, якщо бесіда розрахована більше ніж на 2 години (детальніше – у пункті «Сценарій фокус-групи»).

Рекрутинг учасників. Відбір може відбуватися на базі проведеного масового опитування. У цьому випадку за анкетами обирають учасників, які належать до певної соціально-демографічної групи. Крім того, поширеним є спосіб вуличного анкетування та метод «снігової кулі», який передбачає надання вже опитаними респондентами контактів інших потенційних учасників дослідження.

Формування груп. Кількість учасників повинна бути такою, щоб кожен мав можливість висловитися, а модератору було під силу керувати ходом бесіди. Залежно від цілей дослідження до груп залучають від 5 до 11 осіб. Групи повинні бути гомогенними, тобто однорідними. Одна група має об'єднувати людей, що відповідають певним соціально-демографічним показникам (вік, рівень освіти, рівень доходу, соціальне становище), які важливі для дослідження. Наприклад, вивчаючи потреби ВПО в ОТГ, групи можна поділити за віком або виділити окремо тих осіб, які отримують соціальні послуги, і тих, хто не отримує їх на момент опитування. Якщо тема доволі делікатна (наприклад, лікування, сімейні стосунки тощо), то є сенс формувати окремі групи за гендерною ознакою. У сфокусованому груповому інтерв'ю не можуть брати участь особи, які знайомі між

собою або з модератором; нещодавно вже брали участь у фокус-групі; професійно пов'язані з проведенням таких досліджень.

Фіксація інформації. Відсутність структурованої анкети із закритими запитаннями та вільний стиль бесіди зумовлюють необхідність використання технічних засобів фіксації інформації. Перші фокус-групи передбачали залучення стенографіста, що записував розмову. Сьогодні організатори використовують аудіо- та відеозаписувальні пристрої. За такої умови перед початком бесіди модератор просить дозволу в учасників на використання такої техніки. У разі відмови когось із них цього учасника замінюють на іншого запрошеного гостя.

І Переваги фокус-групи

Взаємодія учасників. Слова одних учасників можуть викликати у співрозмовників власні спогади, асоціації та унікальні відповіді. У такий спосіб досліднику вдається поглянути на проблему з різних боків, вислухати різні (інколи абсолютно протилежні) погляди, що не можна отримати під час глибинного інтерв'ю.

Детальне вивчення проблеми. Групова бесіда дозволяє не тільки виявити ставлення людей до чогось, а й розкрити причини та мотиви їхніх дій. Це дає змогу дізнатися про потреби, яким досі не було приділено уваги, про недоліки та переваги певного соціального явища або процесу.

Нові ідеї. Присутні можуть висловлювати власні пропозиції щодо розв'язання того чи іншого питання. Також може бути здійснено якісне оцінювання певного продукту, який заплановано впровадити. Зокрема є можливість обговорити запровадження нової соціальної послуги, зміст та умови надання якої можуть бути відкриті з допомогою учасників.

Формування гіпотези. На основі інформації, отриманої шляхом сфокусованого групового інтерв'ю, дослідник може сформулювати гіпотези майбутнього кількісного дослідження та більш масштабно вивчити питання, що цікавить.

Оперативність. Проведення сфокусованого групового інтерв'ю не потребує подальшого контролю виконаної роботи.

Обмеження фокус-групи

Аналіз інформації. На відміну від анкетування, інформація, отримана в результаті фокус-групи, має неструктурований вигляд (аудіо- або відеозаписи). Для того, щоб працювати із цією інформацією, необхідно спочатку розшифрувати її (подати в текстовому вигляді). Тільки після цього здійснюють аналіз даних.

Суб'єктивність інформації. Висновки, отримані в результаті спілкування з учасниками однієї фокус-групи, можуть не збігатися з думками учасників іншої. Отриману інформацію не можна узагальнювати й поширювати на аудиторію, що не брала участі в бесідах.

Професіоналізм модератора. Повнота і якість отриманої інформації залежить від поведінки ведучого. Залежно від теми та цілей дослідження можна застосовувати різноманітні стилі проведення фокус-групи: від невимушеної дружньої бесіди до серйозного обговорення проблеми. Компетентний модератор – той, хто поєднує навички управління груповою динамікою, вміння фокусувати увагу на певній темі, бути неупередженим, слухати та зацікавлювати людей.

Контроль учасників. На відміну від інтерв'ю «віч-на-віч», проведення групової бесіди потребує більшої уваги модератора до висловлювань відразу декількох учасників. Як і в будь-якій малій соціальній групі, у цьому випадку можуть сформуватися певні

ролі. Так, виокремлення «лідера» групи може завдати дискомфорту деяким більш замкнутим учасникам і нав'язати чужу думку тим, хто схильний до навіювання. Необхідно заохочувати відповіді на репліки інших учасників, але слід пам'ятати, що це більше дискусія, аніж дебати, тож модератор не зацікавлений в довгих суперечках із різкою аргументацією. Найбільш ефективно групи проходять, коли всі учасники взаємодіють у затишній безпечній атмосфері.

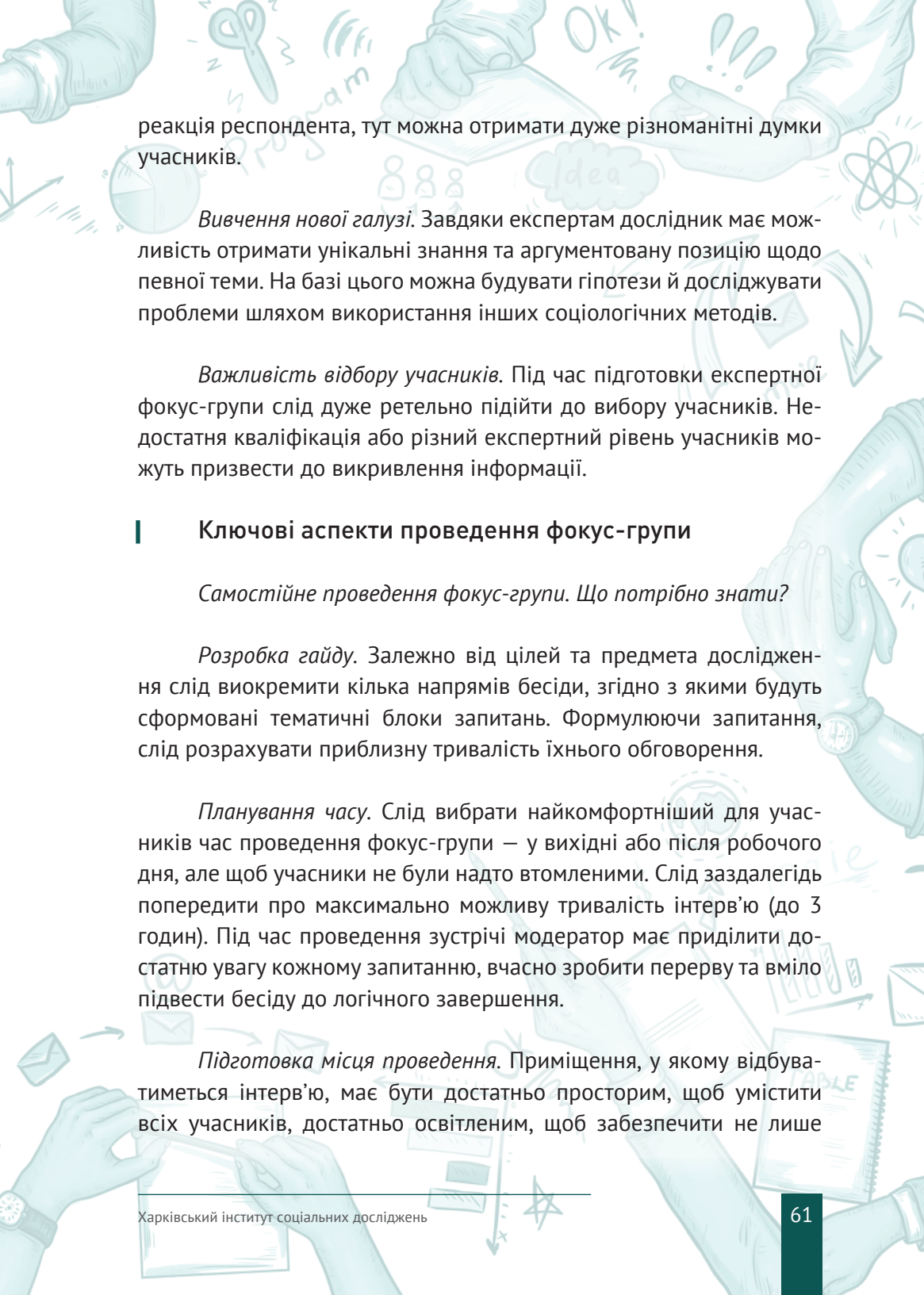
Мотивація учасників. Узяти участь у сфокусованому груповому інтерв'ю означає витратити орієнтовно 2–3 години вільного часу зазвичай після робочого дня або у вихідний. Отримати згоду на участь у фокус-групі важче, ніж на участь в анкетуванні або інтерв'ю, яке іноді можна провести телефоном. Потенційних учасників переважно мотивують грошовою винагородою, подарунками або іншими бонусами.

Експертна фокус-група як різновид сфокусованого групового інтерв'ю

Якщо потрібно отримати фахову думку, на фокус-групу запрошують експертів із досліджуваного питання (науковці, представники влади, керівники установ тощо). При цьому розмір групи може бути дещо менший, ніж у випадку звичайного сфокусованого групового інтерв'ю. 5–6 експертів достатньо для відповідного вивчення нової галузі.

Особливості експертної фокус-групи

Унікальність думок. Мета такого дослідження – отримати інформацію, яку можуть надати тільки експерти в певній галузі. Особливу цінність має саме вузькоспеціалізованість та глибина їхніх знань. Проте це може ускладнювати інтерпретацію даних, адже, на відміну від звичайних фокус-груп, де дослідника цікавить типова



реакція респондента, тут можна отримати дуже різноманітні думки учасників.

Вивчення нової галузі. Завдяки експертам дослідник має можливість отримати унікальні знання та аргументовану позицію щодо певної теми. На базі цього можна будувати гіпотези й досліджувати проблеми шляхом використання інших соціологічних методів.

Важливість відбору учасників. Під час підготовки експертної фокус-групи слід дуже ретельно підійти до вибору учасників. Недостатня кваліфікація або різний експертний рівень учасників можуть призвести до викривлення інформації.

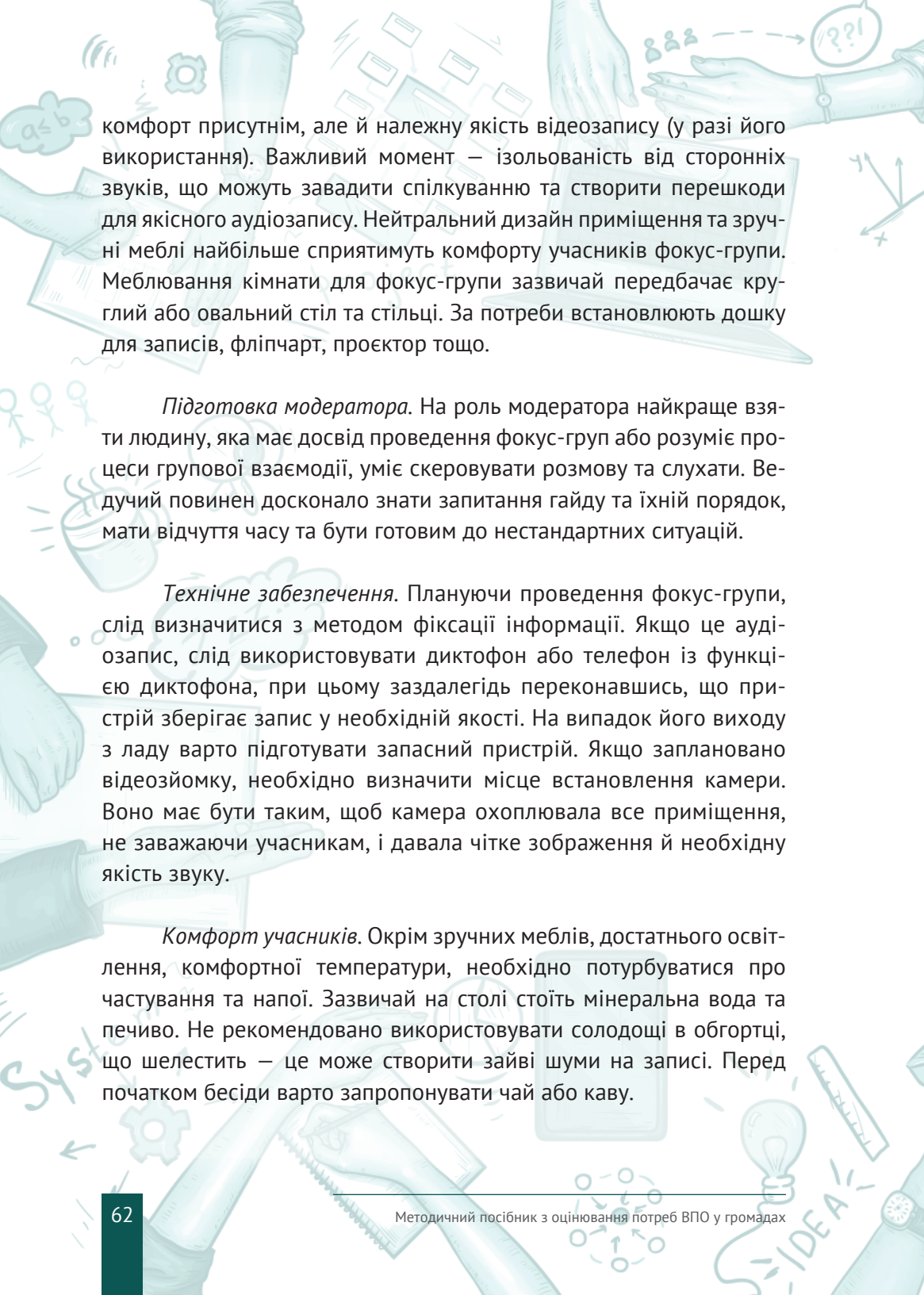
Ключові аспекти проведення фокус-групи

Самотійне проведення фокус-групи. Що потрібно знати?

Розробка гайду. Залежно від цілей та предмета дослідження слід виокремити кілька напрямів бесіди, згідно з якими будуть сформовані тематичні блоки запитань. Формулюючи запитання, слід розрахувати приблизну тривалість їхнього обговорення.

Планування часу. Слід вибрати найкомфортніший для учасників час проведення фокус-групи – у вихідні або після робочого дня, але щоб учасники не були надто втомленими. Слід заздалегідь попередити про максимально можливу тривалість інтерв'ю (до 3 годин). Під час проведення зустрічі модератор має приділити достатню увагу кожному запитанню, вчасно зробити перерву та вміло підвести бесіду до логічного завершення.

Підготовка місця проведення. Приміщення, у якому відбуватиметься інтерв'ю, має бути достатньо просторим, щоб умістити всіх учасників, достатньо освітленим, щоб забезпечити не лише



комфорт присутнім, але й належну якість відеозапису (у разі його використання). Важливий момент – ізолюваність від сторонніх звуків, що можуть завадити спілкуванню та створити перешкоди для якісного аудіозапису. Нейтральний дизайн приміщення та зручні меблі найбільше сприятимуть комфорту учасників фокус-групи. Меблювання кімнати для фокус-групи зазвичай передбачає круглий або овальний стіл та стільці. За потреби встановлюють дошку для записів, фліпчарт, проєктор тощо.

Підготовка модератора. На роль модератора найкраще взяти людину, яка має досвід проведення фокус-груп або розуміє процеси групової взаємодії, уміє скеровувати розмову та слухати. Ведучий повинен досконало знати запитання гайду та їхній порядок, мати відчуття часу та бути готовим до нестандартних ситуацій.

Технічне забезпечення. Плануючи проведення фокус-групи, слід визначитися з методом фіксації інформації. Якщо це аудіозапис, слід використовувати диктофон або телефон із функцією диктофона, при цьому заздалегідь переконавшись, що пристрій зберігає запис у необхідній якості. На випадок його виходу з ладу варто підготувати запасний пристрій. Якщо заплановано відеозйомку, необхідно визначити місце встановлення камери. Воно має бути таким, щоб камера охоплювала все приміщення, не заважаючи учасникам, і давала чітке зображення й необхідну якість звуку.

Комфорт учасників. Окрім зручних меблів, достатнього освітлення, комфортної температури, необхідно потурбуватися про частування та напої. Зазвичай на столі стоїть мінеральна вода та печиво. Не рекомендовано використовувати солодощі в обгортці, що шелестить – це може створити зайві шуми на записі. Перед початком бесіди варто запропонувати чай або каву.

Орієнтовний сценарій сфокусованого групового інтерв'ю

У сценарії фокус-групи можна виділити декілька частин.

Зустріч учасників. Триває орієнтовно 10–15 хвилин. Цей час передбачений для того, щоб учасники могли зняти верхній одяг, зареєструватися та за потреби заповнити анкету, зазначивши демографічні дані про себе. Помічник модератора повинен простежити, щоб учасники відповідали запланованій вибірці.

Вступ. Триває приблизно 5 хвилин. Модератор відрекомендується, стисло розповідає про мету дослідження. Орієнтує учасників давати правдиві відповіді, дотримуватися принципу «говорити по черзі» і ввічливо ставитися один до одного. Також модератор повинен спитати дозволу на відео- або аудіозапис розмови. Потім він пропонує учасникам назвати себе і написати своє ім'я на заздалегідь підготовлених аркушах паперу або бейджах.

Основна частина. Ця частина присвячена розмові в групі за розробленим гайдом. Зазвичай вона є суцільною, тобто в межах 2-х годин учасники обговорюють поставлені запитання. Проте бувають випадки, коли запитань доволі багато, і бесіда може розтягнутися на 3 години. Тоді бажано зробити перерву на 10–15 хвилин, щоб надати учасникам можливість трохи перепочити та перекусити (узяти чай, каву, бутерброди, печиво тощо). Іноді може виникнути потреба розбити на дві частини навіть півтора-чи двогодинну розмову. Це може бути рекомендовано в разі спілкування з дітьми або учасниками, які можуть мати розсіяну увагу чи швидко стомлюються (люди похилого віку, люди з інвалідністю тощо). Розтягувати фокус-групу на понад 3–3,5 години не рекомендовано.

Завершальна частина. Триває приблизно 10 хвилин. Модератор пропонує завершувати розмову, запитуючи, чи залишилися у когось запитання або будь-які зауваження щодо теми бесіди. Потім дякує за участь і роздає передбачену винагороду учасникам (гроші або печиво, блокноти тощо).

Основні цифри проведення фокус-групи за однією темою

- 2–6 груп;
- 5–11 учасників у кожній групі;
- 1,5–3 години – тривалість бесіди;
- 3–5 тематичних блоків у гайді;
- 5–7 співробітників, задіяних у дослідженні;
- 12–20 днів – тривалість збору даних.

Інтерв'ю

Глибинне інтерв'ю – якісний метод отримання інформації, що передбачає проведення тривалої бесіди у форматі «віч-на-віч». Дозволяє детально розкрити тему дослідження, провести якісний аналіз проблеми. Метод застосовують у випадках, коли важлива не статистична інформація, а мотиви вчинків та досвід респондентів.

При оцінюванні потреб ВПО метод інтерв'ю дозволяє:

- отримати первинну інформацію щодо проблеми, яка досі не була вивчена (наприклад, перешкоди при отриманні статусу дитини, яка постраждала від бойових дій та збройних конфліктів);
- дізнатися логіку та мотиви дій респондентів у певних ситуаціях (при отриманні соціальної допомоги, влаштуванні на роботу тощо);

- отримати глибше розуміння досліджуваного соціального явища;
- доповнити проведене кількісне дослідження конкретними кейсами з життя досліджуваної групи;
- дослідити думку важкодоступних категорій ВПО (ув'язнених, наркозалежних, національних меншин тощо);
- вивчити проблеми, обговоренню яких у фокус-групі можуть завадити етичні та моральні бар'єри (наприклад, досвід домашнього насильства або участь у збройному конфлікті);
- залучити до дослідження людей, яких важко зібрати у фокус-групу (обіймають важливі посади або є поодинокими експертами в досліджуваній сфері).

Хоча багато хто вважає, що інтерв'ю – це термін, пов'язаний з журналістикою, насправді так називається всяке спілкування віч-на-віч із метою отримати інформацію. В інтерв'ю завжди є той, хто його бере – інтерв'юер, та ті, хто його дають – респонденти. Завдяки інтерв'ю з'являється можливість ретельно вивчити окремі питання, думку представників окремих груп. На відміну від опитувань інтерв'ю дає досліднику більшу свободу у формуванні переліку питань та можливість міняти хід інтерв'ю. А на відміну від фокус-груп та обговорень уся увага в інтерв'ю приділяється одній людині, що створює більш сприятливу атмосферу для висловлювання думок.

Особливості глибинного інтерв'ю

Формат проведення. Бесіда відбувається лише між інтерв'юером та респондентом. В окремих випадках може бути присутня третя особа, якщо без неї спілкування неможливе (перекладач, соціальний працівник, сурдоперекладач тощо).

Фіксування інформації. Бесіду зазвичай записують на диктофон, рідше проводять відеозапис. Занотовувати під час розмови небажано, адже це може призвести до втрати контакту з респон-

дентом. Проте інколи це необхідно, наприклад, у випадках, коли респондент не надає дозволу на аудіо- або відеозапис.

Вільне спілкування. Хоча інтерв'юєр має план проведення бесіди, вона може відбуватися в довільній формі. За потреби можна зацентувати увагу на окремих запитаннях, виявити суміжні теми для обговорення, що мають значення для дослідження, проте не згадувались у плані.

Пошук респондентів. Під час відбору респондентів мають значення не лише соціально-демографічні характеристики, а й спеціальні параметри, які можуть свідчити про наявність певних знань, необхідних для дослідження (професійний стаж, персональний досвід тощо). Пошук респондентів може відбуватися в межах певної організації або серед тих груп населення, що мають стосунок до предмета дослідження. Часто застосовують метод «снігової кулі», коли опитана особа надає контакти інших потенційних респондентів, які знаються на досліджуваній темі. Ще один поширений спосіб рекрутингу – відбір респондентів за даними попередньо проведеного масового дослідження (анкетування). Ті опитані, які у своїх анкетах відзначили певний досвід або певне ставлення до чогось, можуть бути запрошені на глибинне інтерв'ю.

Переваги інтерв'ю

Довіра. Відсутність сторонніх учасників (на відміну від фокус-групи) та неформальна бесіда (на відміну від опитувань) можуть сприяти формуванню належного рівня довіри, який дозволить отримати більш детальні відповіді на запитання. Проте саме від дослідника залежить створення відповідної атмосфери та відсутність емоційної напруги.

Обговорення «важких» тем. Інтерв'ю дозволяє обговорювати теми, які є особистими для опитуваного та/або можуть викликати

сором, смуток, тяжкі переживання, та не підходять для групового обговорення. Опитуваному легше висловлювати думку, адже відсутній страх, що інші співрозмовники її не схвалять.

Самостійність думок. У випадку спілкування віч-на-віч з інтерв'юером респондент не зазнає впливу оточення. Особливо це має значення у спілкуванні з людьми, схильними до конформізму.

Гнучкість. Глибинне інтерв'ю дає змогу використовувати інтерактивні методи спілкування. Найбільший ефект це має в бесідах із дітьми та людьми, яким важко зосередитися на обговорюваній темі та які відчувають хвилювання або емоційну напругу.

Додаткова інформація. Окрім вербальної інформації (висловлювань), дослідник може фіксувати невербальні елементи (міміку, жести), що показують ставлення опитуваного до обговорюваної проблеми.

Контроль. Зосередженість лише на одному учасникові інтерв'ю дозволяє досліднику краще контролювати повноту отриманої інформації, ніж під час проведення фокус-групи. Крім того, цей метод не потребує перевірки роботи інтерв'юера, адже бесіда зазвичай фіксується на диктофон або камеру.

Обмеження інтерв'ю

Професіоналізм. Інтерв'юеру необхідно не лише досконало знати перелік запитань та володіти темою бесіди, а й мати достатні навички ведення інтерв'ю з різними категоріями людей. Для вдалого проведення бесіди важливі й такі якості, як вміння викликати довіру, підтримувати контакт із співбесідником, аналізувати невербальні засоби спілкування, нейтрально реагувати на почуту інформацію та впевнено керувати ходом розмови.

Тривалість підготовки до аналізу. Кожне інтерв'ю може тривати до 1–2 годин. Після проведення десятка бесід дослідник має розшифрувати до 20 годин запису (тобто перевести його в текстовий формат), що дозволить надалі проаналізувати отриману інформацію.

Планування часу. Дослідник має спланувати час проведення бесід таким чином, щоб це було зручно для учасників і не перевищувало строки проведення дослідження. Якщо учасники обіймають керівні посади або мають обмежений вільний час, отримати їхню згоду на участь в інтерв'ю може бути доволі складно.

Експертне інтерв'ю як різновид глибинного інтерв'ю

На практиці часто застосовують експертне глибинне інтерв'ю. За аналогією з експертним сфокусованим груповим інтерв'ю такий метод застосовують тоді, коли необхідно отримати кваліфіковану думку від фахівця в певній галузі знань.

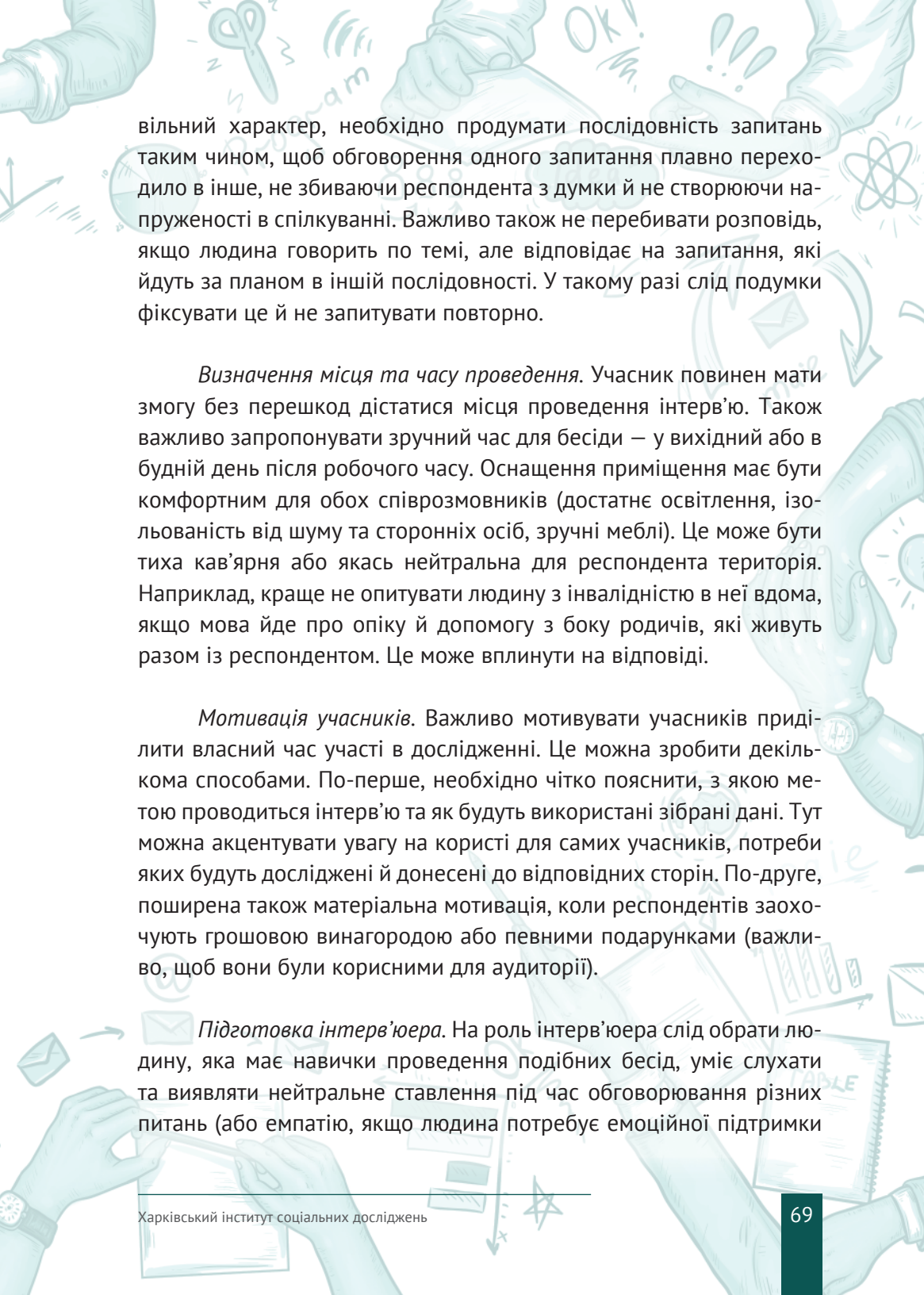
Надавати перевагу глибинному інтерв'ю замість експертної фокус-групи має сенс у випадках, коли:

- кількість потенційних експертів не перевищує 4–5 осіб;
- їхнє професійне або соціальне становище може створити бар'єр для спілкування в групі;
- вони не мають змоги зібратись одночасно в одному місці, щоб узяти участь у дослідженні.

Ключові аспекти проведення глибинного інтерв'ю

Самостійне проведення глибинного інтерв'ю. Що потрібно знати?

Розробка сценарію. У плані (сценарії) проведення інтерв'ю можна виділити змістові блоки. Незважаючи на те, що бесіда має



вільний характер, необхідно продумати послідовність запитань таким чином, щоб обговорення одного запитання плавно перешло в інше, не збиваючи респондента з думки й не створюючи напруженості в спілкуванні. Важливо також не перебивати розповідь, якщо людина говорить по темі, але відповідає на запитання, які йдуть за планом в іншій послідовності. У такому разі слід подумки фіксувати це й не запитувати повторно.

Визначення місця та часу проведення. Учасник повинен мати змогу без перешкод дістатися місця проведення інтерв'ю. Також важливо запропонувати зручний час для бесіди – у вихідний або в будній день після робочого часу. Оснащення приміщення має бути комфортним для обох співрозмовників (достатнє освітлення, ізоляваність від шуму та сторонніх осіб, зручні меблі). Це може бути тиха кав'ярня або якась нейтральна для респондента територія. Наприклад, краще не опитувати людину з інвалідністю в неї вдома, якщо мова йде про опіку й допомогу з боку родичів, які живуть разом із респондентом. Це може вплинути на відповіді.

Мотивація учасників. Важливо мотивувати учасників приділити власний час участі в дослідженні. Це можна зробити декількома способами. По-перше, необхідно чітко пояснити, з якою метою проводиться інтерв'ю та як будуть використані зібрані дані. Тут можна акцентувати увагу на користі для самих учасників, потреби яких будуть досліджені й донесені до відповідних сторін. По-друге, поширена також матеріальна мотивація, коли респондентів заохочують грошовою винагородою або певними подарунками (важливо, щоб вони були корисними для аудиторії).

Підготовка інтерв'юера. На роль інтерв'юера слід обрати людину, яка має навички проведення подібних бесід, уміє слухати та виявляти нейтральне ставлення під час обговорювання різних питань (або емпатію, якщо людина потребує емоційної підтримки

під час розмови). Якщо кандидат не має такого досвіду, варто провести тренувальні інтерв'ю.

Фіксування інформації. Інтерв'юер може фіксувати бесіду на диктофон або відеокамеру. Обладнання повинно бути розміщене так, щоб записувати інтерв'ю без зайвих шумів та перешкод, а також не відволікати опитуваного. Якщо застосовується аудіозапис, інтерв'юер повинен зробити певні нотатки в разі виявлення будь-яких цікавих невербальних проявів під час бесіди. Перед початком інтерв'ю обов'язково слід попросити дозволу в респондента щодо використання техніки для фіксування інформації. У разі, якщо опитуваний не дає такого дозволу, інтерв'юер має бути готовий робити записи, запам'ятовувати ключові моменти розмови та фіксувати її письмово одразу після закінчення.

Опрацювання даних. Опрацювання інформації полягає в розшифруванні аудіо- або відеозаписів та подальшому аналізі. Для звіту мають значення не лише слова учасника, а і його реакції та особливості поведінки. У звіті також доцільно наводити цитати.

Рекомендації для інтерв'юера під час проведення глибинного інтерв'ю

- До того, як почнете ставити запитання, намагайтесь встановити певну атмосферу довіри та дайте людині відчути себе впевнено та безпечно. Розкажіть, яка мета дослідження, яку організацію чи установу ви представляєте, повідомте про те, хто і як буде працювати з отриманою інформацією.
- Формулюйте запитання просто й чітко, найскладніші намагайтесь не задавати на початку розмови.
- Будуйте інтерв'ю як звичайну бесіду – намагайтесь якнайменше читати запитання, задавайте їх так, щоб бесіда розвивалась поступово.

- Якщо запитання складне та незрозуміле для опитуваного, переформулюйте його або коротко поясніть про що йде мова.
- Будьте активним слухачем – демонструйте респонденту, що ви залучені до бесіди та зацікавлені. Враховуйте емоції та поважайте час людини, яку ви опитуєте.
- Заохочуйте людину до змістовних відповідей, а не відповідей у стилі «так/ні». Ставте додаткові запитання, пропонуйте обґрунтувати думку або роз'яснити якісь судження.
- Не підказуйте відповіді. Якщо людина вагається з відповіддю, дайте їй можливість подумати. Попросіть навести приклад або спитайте, чому це запитання є важким.
- Займіть нейтральну позицію під час розмови. Не критикуйте, не висловлюйте власну думку, не заперечуйте те, що каже співрозмовник.

Основні цифри глибинного інтерв'ю:

- 1 опитуваних в одній бесіді;
- 1 основна тема для обговорення;
- 1–20 респондентів для всього дослідження;
- 60–120 хвилин – тривалість одного інтерв'ю;
- 10–14 днів – тривалість збору даних;
- 3–5 співробітників, задіяних у дослідженні.

Спостереження

Спостереження – метод збору інформації, який ґрунтується на прямому сприйнятті дослідником соціального середовища та

реєстрації соціальних явищ і міжособистісних взаємодій, що мають стосунок до проблеми дослідження. Спостереження доцільно використовувати для вивчення взаємодії клієнтів та надавачів соціальних послуг, виявлення переваг і недоліків застосування чинної системи соціального захисту на практиці.

При оцінюванні потреб ВПО метод спостереження дає змогу:

- поглибити знання щодо проблеми, попередньо досліджуваної кількісними методами;
- доповнити дані, отримані після проведення інтерв'ю та фокус-груп;
- сформулювати гіпотези для подальшого кількісного дослідження;
- отримати інформацію щодо особливостей поведінки, проблем та сподівань ВПО у певних ситуаціях (при отриманні допомоги, влаштуванні дитини в дитячий садок тощо);
- визначити типові поведінкові стратегії різних категорій ВПО;
- створити показники для подальших досліджень;
- виявити залежність поведінки або дій людей від різних факторів;
- дати загальну характеристику проблемі, що досліджується.

Особливості спостереження

Джерело інформації. Первинним джерелом даних є дії людей, їхні слова, поведінка, емоції, вчинки, жести, міміка, а також будь-яка взаємодія з навколишнім середовищем.

Фіксування в режимі реального часу. Унікальність спостереження полягає в тому, що учасники не мають змоги підготуватися заздалегідь, а тому дослідник зазвичай спостерігає та аналізує їхню природну поведінку, спонтанні вчинки, здійснює безпосередню реєстрацію подій.

Ролі спостерігача. Залежно від цілі та завдань дослідження, а також характеру досліджуваної проблеми спостерігач може брати

участь у взаємодії учасників або лише споглядати збоку. У таких умовах припустимою є ситуація, коли учасники можуть не знати, що проводиться дослідження.

Допоміжний характер. Спостереження часто застосовують як додатковий метод за потреби поглибити знання. Наприклад, коли після проведеного опитування виявлено, що певний відсоток клієнтів установи незадоволений наданням послуг. У цьому разі спостереження дасть змогу побачити, що саме і в яких ситуаціях може не влаштовувати зазначених респондентів.

Фіксація інформації. У випадку неструктурованого спостереження дослідник має фіксувати все, що бачить: ситуацію, розмови, поведінку людей – у щоденнику у вільній формі. Під час проведення структурованого спостереження дослідник має карту спостереження, у якій одразу фіксує ключовий момент і час його виникнення та за потреби додає власні коментарі.

Аналіз даних. Складаючи звіт, слід пам'ятати, що навіть формалізація фіксації даних не може повністю замінити вільну форму викладення інформації. Також слід пам'ятати, що повне узагальнення об'єктів спостереження неможливе, у звіті допустимий опис окремих кейсів.

І Переваги спостереження

Можливість прямого контакту дослідника з об'єктом дослідження. Тоді як більшість методів передбачає залучення інтерв'юєрів, модераторів, розшифровувачів аудіозаписів тощо, спостереження дає змогу безпосередньо контактувати з об'єктом дослідження. Це дозволяє уникнути неправильного фіксування та інтерпретації інформації різними учасниками.

Формування бази. Дані, отримані під час спостереження, можуть стати базою для подальшого аналізу соціального явища або процесу. Завдяки зібраним даним можуть бути сформовані гіпотези та визначені показники для майбутнього дослідження.

Оперативність. У зв'язку з тим, що фіксування інформації відбувається в режимі реального часу, проведення дослідження потребує менше часу, ніж опитування або серія фокус-груп.

Фінансова доступність. Зазвичай застосування методу не вимагає значних трудових та часових ресурсів, тож витрати на його проведення поступаються витратам на кількісні опитування.

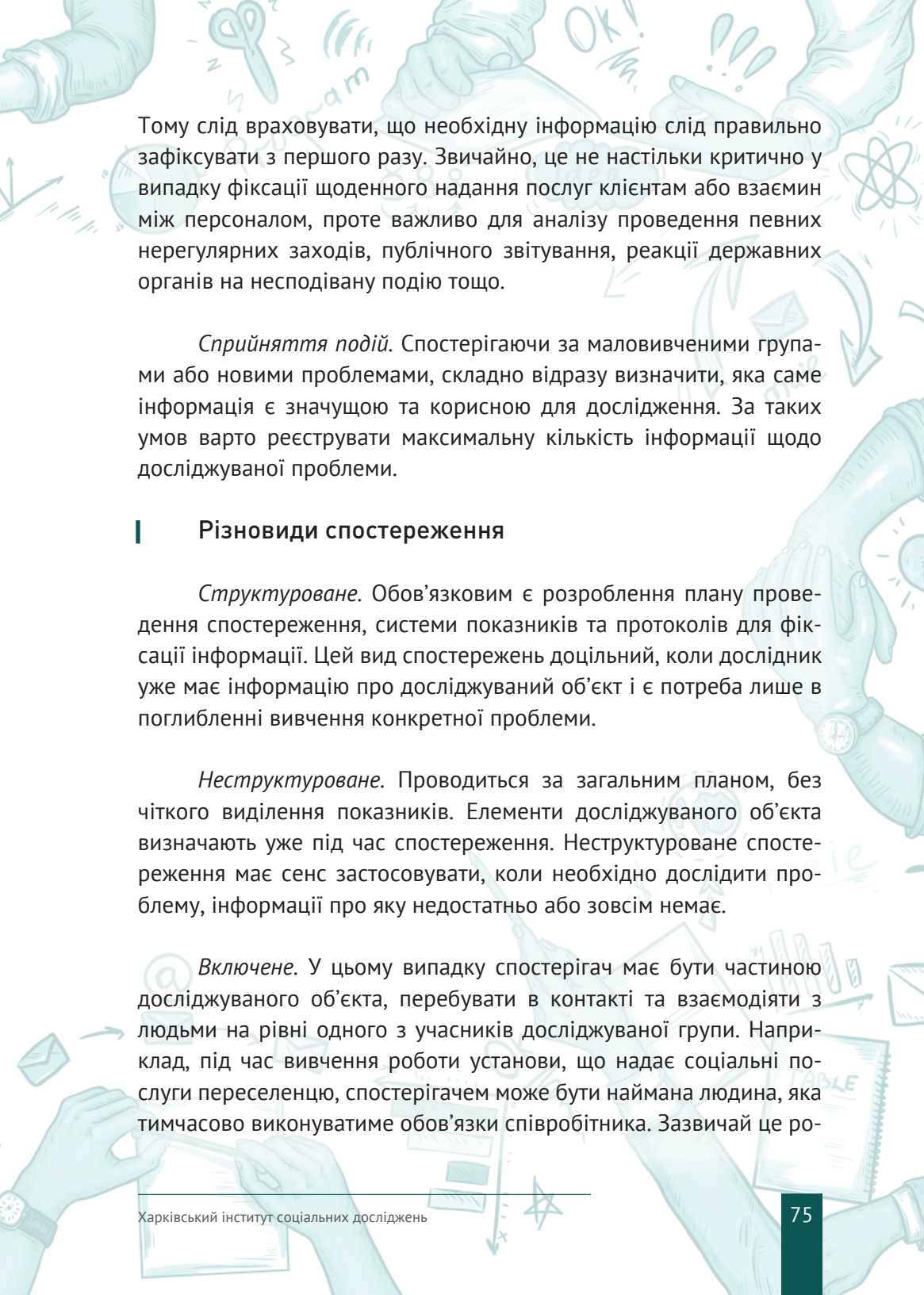
Гнучкість. Навіть маючи план та карту спостереження, дослідник може фіксувати все, що вважає доцільним, а не тільки те, що передбачалося у процесі формулювання програми. Це дає змогу виявити нові аспекти проблеми, виробити нові ідеї для подальшого дослідження.

Обмеження спостереження

Вплив дослідника. Під час проведення спостереження важливу роль відіграє підготовка спостерігача. Уміння об'єктивно оцінювати події, відокремивши власні емоції та особисте ставлення до ситуації, дуже важливе для подальшого аналізу та правдивості результатів.

Реєстрація даних. У випадку спостереження спочатку відбувається опис ситуації, а лише потім – інтерпретація. Важливо, щоб спостерігач не переходив одразу до аналізу, а тільки фіксував те, що побачив. Адже ті чи інші події, ролі та вчинки учасників можуть бути неправильно інтерпретовані за браком уточнюючих даних.

Унікальність подій. Кожна ситуація унікальна й не може повторитися ще раз за участі тих самих людей і за однакових обставин.



Тому слід враховувати, що необхідну інформацію слід правильно зафіксувати з першого разу. Звичайно, це не настільки критично у випадку фіксації щоденного надання послуг клієнтам або взаємин між персоналом, проте важливо для аналізу проведення певних нерегулярних заходів, публічного звітування, реакції державних органів на несподівану подію тощо.

Сприйняття подій. Спостерігаючи за маловивченими групами або новими проблемами, складно відразу визначити, яка саме інформація є значущою та корисною для дослідження. За таких умов варто реєструвати максимальну кількість інформації щодо досліджуваної проблеми.

I Різновиди спостереження

Структуроване. Обов'язковим є розроблення плану проведення спостереження, системи показників та протоколів для фіксації інформації. Цей вид спостережень доцільний, коли дослідник уже має інформацію про досліджуваний об'єкт і є потреба лише в поглибленні вивчення конкретної проблеми.

Неструктуроване. Проводиться за загальним планом, без чіткого виділення показників. Елементи досліджуваного об'єкта визначають уже під час спостереження. Неструктуроване спостереження має сенс застосовувати, коли необхідно дослідити проблему, інформації про яку недостатньо або зовсім немає.

Включене. У цьому випадку спостерігач має бути частиною досліджуваного об'єкта, перебувати в контакті та взаємодіяти з людьми на рівні одного з учасників досліджуваної групи. Наприклад, під час вивчення роботи установи, що надає соціальні послуги переселенцю, спостерігачем може бути наймана людина, яка тимчасово виконуватиме обов'язки співробітника. Зазвичай це ро-

блять для того, щоб досліджувані не звертали уваги на те, що за ними спостерігають, і поводитися природно.

Різновидом включеного спостереження може бути *експеримент* – метод, який передбачає більший вплив на хід проведення дослідження. Так, експериментом можна вважати участь дослідника в ролі внутрішньо переміщеної особи, котра фіксує поведінку надавача соціальних послуг залежно від тих ситуацій, які створює штучно й повторює в кожному наступному спостереженні (наприклад, пошук вирішення певної проблеми, звернення по допомогу при пригніченому стані тощо).

Невключене. Не передбачає взаємодію дослідника та досліджуваної групи. У цьому випадку робота спостерігача полягає лише в спогляданні «збоку» та фіксуванні інформації. Наприклад, для проведення невключеного спостереження в установі, що надає натуральну допомогу, запрошують людину, яка протягом визначеного часу (робочого дня, зміни, тижня) спостерігатиме за взаємодією співробітників і клієнтів, поведінкою, емоціями, вчинками учасників соціальної взаємодії. Втручання спостерігача в події є мінімальним або зовсім виключено.

Польове. Проводиться в середовищі повсякденного перебування досліджуваної аудиторії. Місце проведення зумовлене цілями та масштабом дослідження. Це зокрема можуть бути місця компактного проживання ВПО. Проте слід враховувати, що, окрім проблеми, яка цікавить дослідника, на людей чинить вплив безліч інших факторів, які не стосуються досліджуваної проблеми й можуть позначитися на проведенні спостереження.

Лабораторне. Передбачає штучне створення ситуації для учасників спостереження. Такий варіант є повністю підконтрольним досліднику й мінімізує вплив сторонніх факторів. Проте через тру-

домісткість організаційних заходів, відстороненість від реального життя та високу вартість такої методики використовують дуже рідко.

Одне спостереження може мати параметри відразу кількох різновидів залежно від ролі спостерігача, місця проведення та рівня формалізації. Наприклад, якщо необхідно оцінити якість надання соціальних послуг у територіальному центрі соціального обслуговування населення, доцільно проводити структуроване не-включене польове дослідження. Такий варіант передбачає фіксування реальних подій згідно з попередньо розробленою картою дослідження без втручання в роботу закладу.

Ключові аспекти проведення спостереження

Самостійне проведення спостереження. Що потрібно знати?

Підготовка плану спостереження. Важливо продумати й обрати такі види спостереження, які допоможуть зібрати саме ту інформацію, що необхідна. Від цього залежить, де саме, як і кого можна залучити до роботи.

Підготовка робочої документації. Основним документом є карта спостереження, що являє собою формалізований бланк. Для його формування необхідно попередньо затвердити одиниці спостереження (події, жести, репліки, зразки поведінки тощо) та параметри їхньої оцінки (час, тривалість, кількість повторювань тощо). На карті також необхідно залишити місце для коментарів та уточнень.

Підготовка спостерігачів. Для об'єктивного фіксування інформації спостерігач має бути уважним, контролювати власні емоції, суворо дотримуватися критеріїв спостереження. У випадку включеного спостереження йому також необхідні такі навички, як комунікабельність, упевненість, вміння швидко пристосовуватись до сере-

довища, акторські навички. Перед початком дослідження доцільно провести інструктаж та практичні заняття, що дозволять не тільки підготуватися, але й запобігти помилкам при реєстрації даних.

Одиниці спостереження. Якщо під час формування карти спостережень не було враховано ті чи інші показники, але під час спостереження дослідник бачить у цьому необхідність, варто їх зафіксувати.

Технічне забезпечення. Необхідно створити оптимальні умови для продуктивної роботи спостерігача. Йому має бути надана інструкція, карта спостереження, ручки, щоденник спостереження або блокнот для нотаток, за потреби – диктофон та фотоапарат. Є декілька способів фіксувати інформацію: одразу вносити до карти структуровані дані, записувати події у чернетці та вносити до карти наприкінці дня, додавати до власних спостережень запис диктофона та розшифровувати його після завершення роботи.

Аналіз даних. Здебільшого звіт за проведеним спостереженням має якісний характер. Проте для кращого сприйняття й досягнення цілей дослідження отриману інформацію слід структурувати. Для цього виділяють аналітичні категорії, відповідно до яких сортують отримані дані. Кожен запис може бути фрагментований та включений до різних блоків звіту. Для більш реалістичної презентації первинної інформації можна додавати до звіту репліки суб'єктів дослідження, коментарі спостерігачів, витяги описів зі щоденника спостереження.

Основні цифри проведення спостереження за наданням певної послуги ВПО:

- 15–30 днів – тривалість дослідження;
- 2–5 заходів складають серію спостережень;
- 1–5 годин – тривалість одного спостереження;
- 2–4 співробітники задіяні у зборі даних.

Аналіз документів

Аналіз документів – метод дослідження, що дозволяє отримати як кількісні, так і якісні дані з документальних джерел, що належать установі, державі, окремій особі тощо. Метод дає змогу охопити та проаналізувати великий обсяг інформації, поданої в різних форматах. Об'єктом дослідження можуть бути статутні документи установ, фото-, відео- та аудіоматеріали, періодичні видання, вебсайти, звіти, особисті щоденники тощо. Метод має кабінетний формат, найчастіше не потребує залучення великого штату й дозволяє отримати аналіз ситуації у стислий термін.

При оцінюванні потреб ВПО метод аналізу документів дає змогу:

- визначити рівень задоволеності потреб тих чи інших груп ВПО (обсяги наданої допомоги; співвідношення осіб, що потребують допомоги, та осіб, які її отримали, тощо);
- отримати уявлення про роботу із ВПО конкретного органу, установи, організації або її підрозділу за певний період часу;
- простежити тенденцію змін у певній діяльності (скорочення або збільшення фінансування програм, зміна напрямів роботи тощо);
- дослідити окрему послугу за конкретними показниками (кількість ВПО, що потребують чи отримують послугу; обсяги фінансування; заходи, що проводяться в межах надання послуги, тощо);
- на базі розроблених показників порівняти діяльність кількох установ, що працюють в одній сфері;
- сформувати ретроспективу подій, що стосуються досліджуваної проблеми;
- установити причинно-наслідковий зв'язок змін у наданні послуг, організації роботи, потреб певної категорії ВПО тощо;
- доповнити інші методи дослідження, отримавши підтвердження або спростування отриманих даних;

- виявити проблемні моменти фіксації даних (зокрема статистичних) щодо роботи органу, установи чи організації;
- проаналізувати події, що сталися в минулому й для вивчення яких неможливо застосувати інші методи (спостереження, опитування учасників тощо).

Особливості аналізу документів

- › *Відсутність контакту з об'єктом дослідження.* Джерелом інформації тут є не люди (учасники, свідки подій, носії окремої думки), а документи, у яких зафіксовано інформацію, що цікавить дослідника. Взаємодія з учасниками подій відсутня.
- › *Поєднання кількісної та якісної інформації.* Аналіз документів не можна однозначно зарахувати до кількісних або до якісних методів збору даних. Залежно від мети й завдань дослідження, а також джерел інформації, можна здійснити як кількісний, так і якісний аналіз.
- › *Гнучкість.* Метод можна застосовувати для вивчення широкого спектра проблем. Він актуальний під час дослідження потреб різних категорій населення, якості роботи провайдерів соціальних та інших послуг, аналізу державної політики тощо. Метод використовують для вивчення подій, що відбуваються зараз, і тих, що мали місце в минулому.
- › *Обов'язкова перевірка якості джерел інформації.* Використовуючи окремий документ, дослідник має бути впевненим у його достовірності. Підвищити рівень довіри до документа можна, з'ясувавши його авторство, перевіривши умови його створення, залучивши додаткові джерела, у яких зафіксовано ті самі або суміжні події.

I Переваги аналізу документів

- *Надійність даних.* Здійснюючи аналіз документів, дослідник часто має справу з відносно об'єктивною інформацією. Відео- та фотоматеріали допомагають відтворити події, що сталися в минулому; аудіозаписи можуть підтвердити висловлювання людей; офіційні документи показують стан реалізації державних та місцевих програм із погляду фінансування, здобутків тощо.
- *Відсутність впливу учасників дослідження.* На відміну від глибинних інтерв'ю, фокус-груп та масових опитувань, аналіз документів більшою мірою дозволяє мінімізувати вплив на інформацію емоцій та суб'єктивної думки учасників дослідження.
- *Ретроспектива.* У випадку вивчення подій, опитування свідків яких є майже або зовсім неможливим, саме документи можуть допомогти сформувати картину того, що відбувалося. У такому разі «свідками» можуть стати дані з архівів, газет, фотографії, документальні фільми тощо.
- *Мінімальні трудовитрати.* Аналіз документів не потребує великого штату дослідників. За немасштабного дослідження (аналізу діяльності конкретної організації або окремої послуги) із поставленими завданнями можуть упоратися 1–2 дослідники.
- *Економія коштів.* Порівняно з іншими методами дослідження, аналіз документів не потребує залучення великої кількості виконавців, друку анкет, оплати телефонного зв'язку тощо. Тому й бюджет проведення аналізу документів зазвичай менший, ніж бюджет інших методів.

- *Широкий вибір джерел.* Як документи можна використовувати велику кількість джерел, різних за статусом і форматом, що можуть надати різнобічну інформацію про предмет дослідження.

I Обмеження аналізу документів

- *Різний ступінь достовірності.* Сутність методу полягає в тому, що носієм інформації є документ. Однак інформацію в ньому не завжди може бути подано чітко та об'єктивно. Більшу достовірність мають офіційні документи. Проте для глибокого якісного дослідження проблеми варто залучати аналіз неофіційних джерел інформації. Вони можуть як описувати події, так і давати їм оцінку. У першому випадку отриману інформацію зазвичай можна сприймати як факт. У другому – варто мати на увазі суб'єктивність оцінок.
- *Інтерпретація.* Одна подія може бути по-різному висвітлена в окремих джерелах. Окрім того, різні документи несуть різний обсяг інформації, вони також відрізняються за форматом та стилем викладу інформації. Навіть формальні документи можуть мати різний вигляд в окремих установах. Для того, щоб джерела інформації принесли користь дослідженню, слід визначити чіткі завдання й показники аналізу документів.
- *Доступ до документів.* Отримання офіційних документів потребує подання запитів, відповіді на які не завжди бувають повними та надходять у визначений законодавством термін. Доступ до неофіційних документів може бути ускладнений небажанням власника надавати інформацію, втратою документів або тимчасовою відсутністю доступу до них.

І Види документів для аналізу

За статусом:

- *Офіційні* (статутні документи, фінансові звіти, кошториси, відомості, заяви, постанови, договори, нормативно-правові акти, дані статистичних служб та інші). Дані таких джерел підтверджені офіційно й мають високий рівень довіри. Однак для отримання деяких документів необхідний дозвіл від установи, державного органу чи особи, у власності яких вони перебувають.
- *Неофіційні* (щоденники, листи, фотографії, документи із сімейних архівів тощо). Такі документи також потребують дозволу власника для роботи з ними, але зазвичай отримати їх легше. Під час аналізу таких джерел слід враховувати їхній неофіційний характер та ймовірність отримати викривлену інформацію.

За форматом фіксації інформації:

- *Текстові* (рукописні або друковані). Більшість офіційних матеріалів існують саме в цьому форматі. Такі документи найбільш інформативні та прості в аналізі, адже потребують незначної підготовки для аналізу порівняно з іншими видами джерел.
- *Фото*. Використовуються для отримання візуальної інформації про умови проживання, стан приміщень, оснащення робочих місць тощо.
- *Відео*. Корисні, коли фіксують той чи інший захід або спілкування з клієнтами. Це може бути також репортаж про установу, певну подію, осіб, що цікавлять дослідника.

- *Аудіо.* Запис роботи з клієнтом, реєстрація на отримання послуги, загальний рівень шуму в прийомному відділенні можуть стати додатковим джерелом інформації про предмет дослідження.

I Різновиди аналізу документів

- *Кількісний.* Проводиться у випадку, коли досліднику необхідно здійснити формалізований аналіз, згідно з попередньо сформованими показниками. Зазвичай для кількісного аналізу використовують текстові документи. Це можуть бути статистичні звіти щодо кількості переселенців, персоналу соціальних установ, послуг тощо. Для аналізу статті показниками можуть бути кількість згадувань тієї чи іншої проблеми, особистості, назви установи, послуги тощо. Реалізуючи кількісний аналіз документів, слід враховувати не тільки інформацію, яку містить документ, а й інформацію про сам документ (наприклад, назву, автора, місце й дату публікації матеріалу тощо).
- *Якісний.* Ґрунтується на якісній інтерпретації дослідником інформації, яку містить документ, дає змогу відтворити ті чи інші події. Під час проведення якісного аналізу дослідник повинен уникати суб'єктивних оцінок. Якісний аналіз має місце, коли необхідно дослідити ситуацію більш глибоко (дізнатися про мотиви людей, проблеми, які в них виникають, поведінкові стратегії у різних ситуаціях тощо).
- *Первинний.* Аналізовані документи є відображенням та підтвердженням тих чи інших подій. Вони містять інформацію, яка ще не була оброблена та проаналізована. Це можуть бути фотографії, статистична інформація, соціальні програми за хисту певної категорії населення тощо.

- *Вторинний.* Дослідженню підлягають усі оброблені раніше дані. Дослідник працює з попередньо проаналізованою та систематизованою інформацією. У цьому разі найчастіше використовують звіти про виконання програм, результати перевірок державних органів тощо.

Кожен із напрямків реалізації аналізу документів може використовуватися як самостійно, так і в поєднанні з іншими, щоб компенсувати їхні можливі недоліки.

Ключові аспекти проведення аналізу документів

Самостійний аналіз документів. Що потрібно знати?

- *Планування.* Планування часу повинно передбачати пошук та аналіз джерел інформації. Кожен з етапів умовно вимагає по 50 % часу всього дослідження. Слід мати на увазі, що пошук формальної документації може забрати більше часу, ніж пошук неформальної. Аналіз фотографій, відео- та аудіозаписів також потребує більше часу, ніж аналіз звітів, статутів, кошторису тощо, адже такі документи треба звести до одного формату – текстового, тобто транскрибувати, описати, занотувати тощо.
- *Пошук документів.* Після встановлення мети та завдань дослідник має уявлення про те, які документи йому потрібні. Але їхній пошук треба здійснювати в різних напрямках: запити до державних органів, пошук в інтернеті, звернення по допомогу до експертів, авторів тощо.
- *Оцінка достовірності документів.* Не завжди є можливість бути на 100 % упевненим у достовірності інформації. Проте для того, щоб розуміти рівень довіри до документа, необхід-

но фіксувати наступну інформацію: дані про автора, власника документа (людину або організацію), повноту інформації, належний стан документа тощо.

- *Формування показників.* Для більш оперативного та ефективного аналізу слід розробити показники, у межах яких буде фіксуватися інформація. Наприклад, для вивчення потреб певної категорії населення це можуть бути: загальна кількість населення; кількість населення за різними категоріями; кількість отримувачів певних послуг, матеріальних виплат тощо.
- *Результат аналізу.* Залежно від глибини дослідження результатом аналізу документів можуть бути як сформовані таблиці із зафіксованою відповідно до показників інформацією, так і сам звіт із наведенням цитат і витягів із конкретних джерел.

Основні цифри для проведення аналізу документів щодо реалізації певної соціальної програми на території області:

- 1–3 співробітники залучені до дослідження;
- 10–30 показників для аналізу;
- 5–15 документальних джерел інформації;
- 5–10 днів – тривалість дослідження.

Картування громади

Картування – це метод збору даних, який дає можливість графічної репрезентації уявлень про соціальні й соціально-просторові об'єкти та процеси через їх відображення у вигляді карт.

Картування дозволяє не тільки отримати погляд під іншим кутом на послуги для ВПО в громаді, а й оцінити їхню доступність.

Крім того, картування має значні можливості для адаптування інформації для різних груп населення, зокрема ВПО, залежно від цілей дослідження. Ця діяльність може бути реалізована по-різному – від нанесення на карту вже відомої інформації до регулярного відвідування різних сервісів, їхнього оцінювання та поступового оновлення карт.

При оцінюванні потреб ВПО метод картування дає змогу:

- візуалізувати дані, зібрані за допомогою інших методів;
- визначити місця розташування різних сервісів та бар'єри на шляху до них;
- порівняти сприйняття сервісів та фактори, що на них впливають;
- окреслити можливості для певної категорії ВПО;
- сформулювати ідеї щодо покращання послуг та життя громади.

Переваги картування

Наочність. Картування часто не потребує описової частини та написання висновків. За допомогою візуалізації даних можна відразу побачити проблемні питання, на які насамперед слід звернути увагу.

Доступність викладення. Карта є зрозумілою для кінцевих споживачів різного віку та рівня освіти. Вона може бути корисною навіть для тих, хто не розуміє мову, якою вона викладена.

Залученість. Залежно від тематики та масштабу оцінювання до картування можна залучати волонтерів, активістів та взагалі все населення громади. Наприклад, при оцінюванні доступності об'єктів соціальної інфраструктури для людей з інвалідністю може долучитися кожен, хто відвідує такі заклади, зателефонувавши та написавши лист дослідницькій групі.

Обговорюваність. Картування дозволяє просто та швидко перейти до обговорення проблем, що вивчаються. Впорядкованість і можливість легко сприймати інформацію заохочують різні групи стейкхолдерів та кінцевих споживачів до дискусій щодо покращення ситуації на території, що вивчалася.

Обмеження картування

Масштаб. Що меншою буде територія дослідження, то більш інформативною буде карта за рахунок візуально оптимального розміщення даних.

Вибір теми. На карті варто відображати не більше ніж 1–3 показники об'єкта, що вивчається. Перевантаженість представлених даних може завадити ефективному зчитуванню карти. Наприклад, на карті можна розмістити місця надання гуманітарної допомоги, вказати види допомоги, кількість отримувачів на місяць. Але не варто розміщати центри надання правової допомоги, контактні дані соціальних установ тощо. Кращим варіантом є окреме картування різних напрямків проблеми, що досліджується.

Візуалізація зібраної інформації. Картування може стати досить важким процесом, особливо якщо інформація з різних населених пунктів є неоднорідною та важкодоступною для збору.

Аналіз даних. Підготовка висновків на основі картування може вимагати додаткових даних для оцінювання. Зокрема організацію соціальних послуг для учасників бойових дій (далі – УБД) не можна оцінити тільки за кількістю та видами таких послуг. Варто отримати також інформацію про кількість УБД, які проживають у районі картування, а також про кількість УБД, які зверталися раніше за такою допомогою.

Ключові аспекти проведення картування

Самостійне проведення картування громади. Що потрібно знати?

Вибір показників. Необхідно вибирати показники таким чином, щоб можна було побачити проблему більш комплексно. Зокрема потреби переселенців у житлі варто поєднати з даними щодо наявності житлових програм на певній території та виділених коштів.

Розподіл роботи. Варто працювати в маленьких групах (до 20 осіб), кожна з яких може надати власне бачення картування. Більше підходів – більш інформативною буде карта.

Прогнозування. Варто обговорювати не тільки те, що вже наявне, а також те, що має бути та як можна покращити ситуацію у громаді.

Регулярність. Варто залучати учасників картування до постійної діяльності з вивчення певної проблематики та подальшого вдосконалення й оновлення карт.

Основні цифри проведення картування:

- 7–20 днів – тривалість збору даних;
- 2–3 заходи – кількість робочих зустрічей;
- 2–4 години – тривалість однієї зустрічі;
- 10–30 осіб задіяні в картуванні.

Показники оцінювання

Згідно з Рамковою програмою Міжвідомчого постійного комітету з пошуку довгострокових рішень в інтересах внутрішньо пере-

міщених осіб⁸ мінімальний рівень життя ВПО передбачає стійкий та достатній доступ до базового мінімуму таких товарів та послуг:

- › основні продукти харчування та питна вода;
- › базовий притулок і житло;
- › базові медичні послуги, зокрема допомога жертвам сексуального насильства та інші послуги охорони репродуктивного здоров'я;
- › засоби санітарії та каналізація;
- › щонайменше початкова шкільна освіта.

Разом з тим довгострокові рішення в інтересах ВПО передбачають використання таких критеріїв оцінки, як захист та безпека; адекватні умови життя; доступ до засобів існування; вирішення питань, пов'язаних із житлом, землею та майном; доступ до документації; воз'єднання сім'ї; участь у суспільному житті; доступ до ефективних засобів правового захисту та правосуддя. Саме на такі показники треба орієнтуватися при вивченні потреб ВПО, які мають лягати в основу інтеграційних процесів через декілька років після внутрішнього переміщення в країні.

Харківський інститут соціальних досліджень на початку 2020 року розробив та пілотував оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб в Ізюмській міській ОТГ у Харківській області. Маючи результати такої оцінки, а також використавши міжнародний та національний досвід вивчення потреб ВПО, можемо запропонувати наступні показники, які є основними в такому дослідженні.

8 Розроблена Брукінгським інститутом — Бернським університетом в рамках Проекту щодо внутрішнього переміщення у 2010 році. https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/11/NRC_ramkova_program-PRINT-UNHCR.pdf

Доступ до належного житла

- Місце проживання ВПО
- Кількість ВПО, які проживають у МКП, соціальному житлі
- Наявність власного помешкання не на ТОТ України
- Умови проживання (площа помешкання, доступ до комунальних послуг)
- Потреба у терміновій зміні помешкання
- Доступ до програм державної житлової допомоги
- Кількість ВПО, які отримали житлову допомогу
- Перебування на квартирному обліку
- Наявність пошкодженого / зруйнованого житла на ТОТ України
- Отримання грошової допомоги / компенсації за зруйноване / пошкоджене житло на ТОТ України

Рівень доходів та трудова діяльність

- Основні джерела засобів існування
- Наявність заощаджень / облігацій / інвестиційних вкладів
- Середньомісячний дохід сім'ї
- Рівень зайнятості ВПО / порівняння із рівнем зайнятості місцевого населення
- Трудова спеціалізація
- Характер роботи (постійний, тимчасовий, сезонний/одноразовий)
- Рівень безробіття серед ВПО / порівняння з рівнем безробіття місцевого населення
- Причини безробіття, труднощі при працевлаштуванні
- Звернення у центр зайнятості
- Кількість ВПО, які отримують допомогу з безробіття
- Наявність власного бізнесу / відсутність перешкод для ведення власної справи

Доступ до правової допомоги та відновлення документів

- Потреба ВПО в отриманні правової допомоги
- Основні труднощі при зверненні за правовою допомогою
- Потреба у судовому захисті
- Основні труднощі при зверненні за судовим захистом
- Кількість ВПО, яким було надано ефективні засоби правового та судового захисту і справедливість щодо них була відновлена
- Потреба в отриманні / відновленні документів

Освіта та навчання

- Освітній рівень ВПО
- Потреба в отриманні певного рівня освіти (професійно-технічна, вища тощо)
- Потреба у підвищенні кваліфікації / перекваліфікації
- Потреба в отриманні додаткових знань та навичок (тренінги, курси тощо)
- Освітні потреби дітей, в тому числі інклюзивна освіта
- Доступ до відвідування дитячих садків і шкіл / порівняння із рівнем доступу до них місцевого населення

Належне медичне обслуговування

- Кількість ВПО, які отримали амбулаторну допомогу
- Кількість ВПО, які отримали стаціонарну допомогу
- Доступ до первинної / вторинної / третинної та паліативної допомоги / порівняння із рівнем доступу до медичної допомоги місцевого населення
- Потреба у регулярному прийомі ліків
- Участь в урядових програмах щодо забезпечення ліками
- Наявність декларації із лікарем щодо отримання медичної допомоги

Психологічна допомога

- Потреба в отриманні психологічної допомоги, причини потреби
- Досвід насильства, в тому числі домашнього та гендерно-обумовленого насильства
- Потреба у психологічному обстеженні дітей

Соціальний захист та послуги

- Отримання ВПО соціальних виплат, компенсацій, пільг
- Отримання ВПО соціального статусу
- Потреба в отриманні матеріальної допомоги
- Доступ до соціальних послуг / порівняння із рівнем доступу до них місцевого населення
- Доступ ВПО з інвалідністю до реабілітаційних послуг / порівняння із рівнем доступу до них місцевого населення
- Отримання ВПО з інвалідністю технічних та інших засобів реабілітації

Вияви інтеграції

- Довгострокові плани мешкати у громаді
- Можливості користуватися всіма сервісами у громаді на рівні місцевого населення
- Довіра до місцевих органів влади
- Досвід дискримінації
- Почуття безпеки у громаді
- Почуття приналежності до громади
- Можливість брати участь у житті громади та прийняті рішення щодо її розвитку.
- Інформування про можливості для ВПО.

Застосування результатів оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб

Результати вивчення потреб вразливих категорій населення, і передусім ВПО, на різних етапах вирішення проблем можливо використовувати для:

- › визначення напрямків політики підтримки, яка є обов'язковою на першому етапі посилення уваги держави або громади до певної категорії осіб, що опинилась чи може опинитися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів, техногенних чи природних катастроф та інших негативних факторів впливу на людину;
- › моніторингу, оцінки ефективності, результативності заходів підтримки, що застосовуються під час реалізації нормативних актів, спеціалізованих державних та місцевих програм. Для вивчення необхідності та можливостей внесення змін та удосконалення діючих рішень;
- › своєчасного припинення заходів підтримки в разі ліквідації наслідків негативних факторів впливу. Недопущення перевиtrat і нецільового використання бюджетних коштів та інших ресурсів, спрямованих на соціальну підтримку.

При плануванні підтримки, спрямованої на задоволення потреб, можуть виникати певні складнощі, такі як:

- › обмеженість або брак ресурсів;
- › несприйняття деякими категоріями населення громади необхідності заходів із задоволення потреб інших категорій, зокрема і ВПО
- › нерозуміння потреб ВПО керівництвом органів місцевої вла-



ди та небажання організувати заходи щодо задоволення їхніх потреб.

Переконати представників громади та керівництво допоможуть якісно організовані інформаційні кампанії, відповідні публікації в ЗМІ, залучення до обговорень та планування підтримки мешканців громади та представників депутатського корпусу місцевої ради, якісно підготовлені аналітичні матеріали та цікаві презентації.

Але у більшості випадків найгострішими стають проблеми, пов'язані із браком ресурсів.

Маючи результати оцінювання потреб вразливих категорій населення, варто вирішувати, на що насамперед спрямувати наявні ресурси, які саме проблеми потребують найбільшої уваги та найскорішого вирішення.

Оцінка пріоритетності потреб повинна враховувати:

1. Категорії населення, їхній кількісний склад та гендерні особливості.
2. Основні характеристики проблем та їхні наслідки:
 - Чи є проблеми та обмеження специфічними для категорії осіб, що вивчається, або вони характерні для більшості категорій місцевого населення;
 - Чи є проблеми та обмеження характерними для цієї території або є типовими для країни (регіону) загалом;
 - Чи стикалися з такою проблемою раніше, як вона вирішувалася та які наслідки мала. Чи є досвід вирішення цієї проблеми іншими громадами;

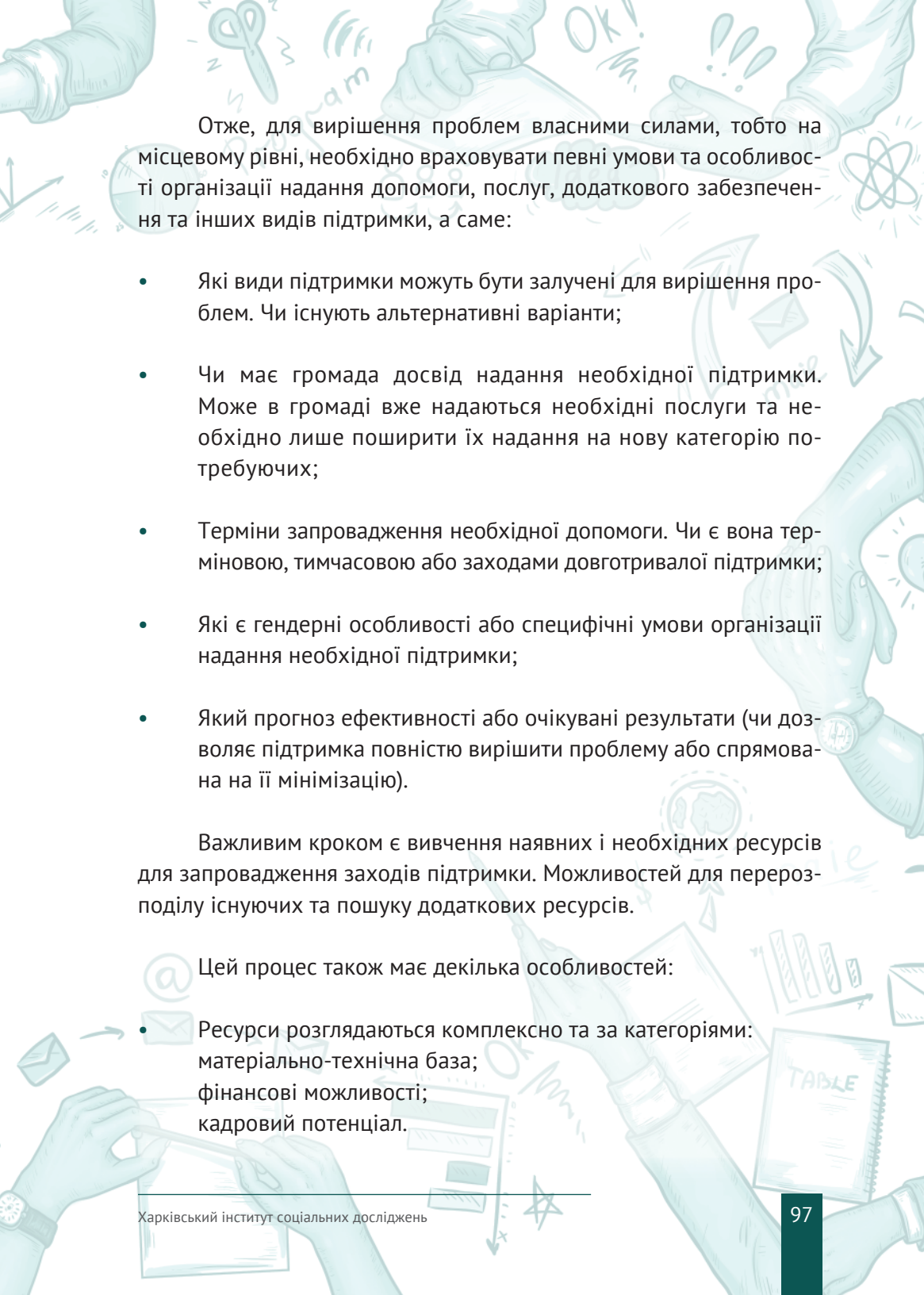
- Які характерні обставини, гендерні особливості проявів проблеми;
 - Чи можуть наявні складнощі та проблеми спровокувати інші негативні явища (соціальну напругу серед місцевого населення, підвищення криміногенної ситуації, рівня захворюваності, смертності інші);
 - Оцінити масштабність негативних явищ. Чи мають вони тенденцію до поширення на інші територіальні громади, регіони тощо;
 - Чи має вплив негативних явищ миттєвий прояв, чи він може бути відтермінований у часі.
3. Рівень впливу проблеми на життя та здоров'я людини.

Саме аналіз пріоритетності дає нам підказку щодо реальних та дієвих шляхів, спрямованих на задоволення потреб та успішну інтеграцію ВПО у громаду

Основні шляхи до задоволення потреб ВПО можуть зводитися до:

- > формування пропозицій центральними органам виконавчої влади (для вирішення проблем, які потребують змін у законодавстві або значних матеріальних затрат);
- > організація заходів на рівні громади (створення стратегічного довгострокового документа, проведення структурних змін, залучення додаткових ресурсів).

Завжди є спокуса перекласти більшість проблем на плечі держави, але в часи децентралізації таких можливостей стає все менше.

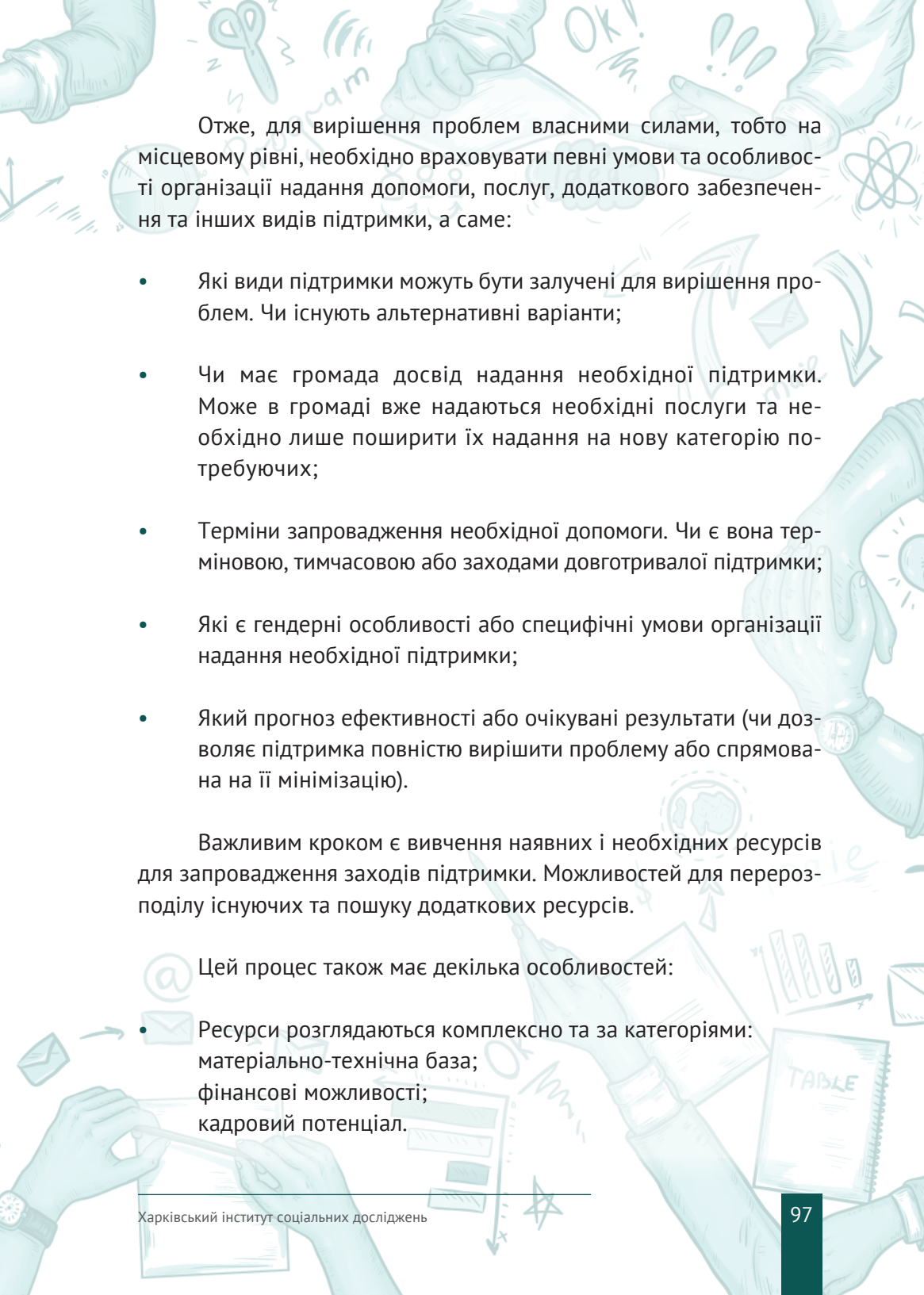


Отже, для вирішення проблем власними силами, тобто на місцевому рівні, необхідно враховувати певні умови та особливості організації надання допомоги, послуг, додаткового забезпечення та інших видів підтримки, а саме:

- Які види підтримки можуть бути залучені для вирішення проблем. Чи існують альтернативні варіанти;
- Чи має громада досвід надання необхідної підтримки. Може в громаді вже надаються необхідні послуги та необхідно лише поширити їх надання на нову категорію потребуючих;
- Терміни запровадження необхідної допомоги. Чи є вона терміновою, тимчасовою або заходами довготривалої підтримки;
- Які є гендерні особливості або специфічні умови організації надання необхідної підтримки;
- Який прогноз ефективності або очікувані результати (чи дозволяє підтримка повністю вирішити проблему або спрямована на її мінімізацію).

Важливим кроком є вивчення наявних і необхідних ресурсів для запровадження заходів підтримки. Можливостей для перерозподілу існуючих та пошуку додаткових ресурсів.

Цей процес також має декілька особливостей:

- 
- Ресурси розглядаються комплексно та за категоріями: матеріально-технічна база; фінансові можливості; кадровий потенціал.

- Проводиться оцінка та вивчення наявних та необхідних ресурсів;

ресурсів внутрішніх, які можна набути або покращити власними силами (наприклад: провести навчання чи підвищити кваліфікацію завдяки залученням до процесу партнерських інституцій та профільних закладів освіти; збільшити обсяги бюджетного фінансування; здійснити перерозподіл, передачу в користування матеріальних цінностей від однієї установи до іншої);

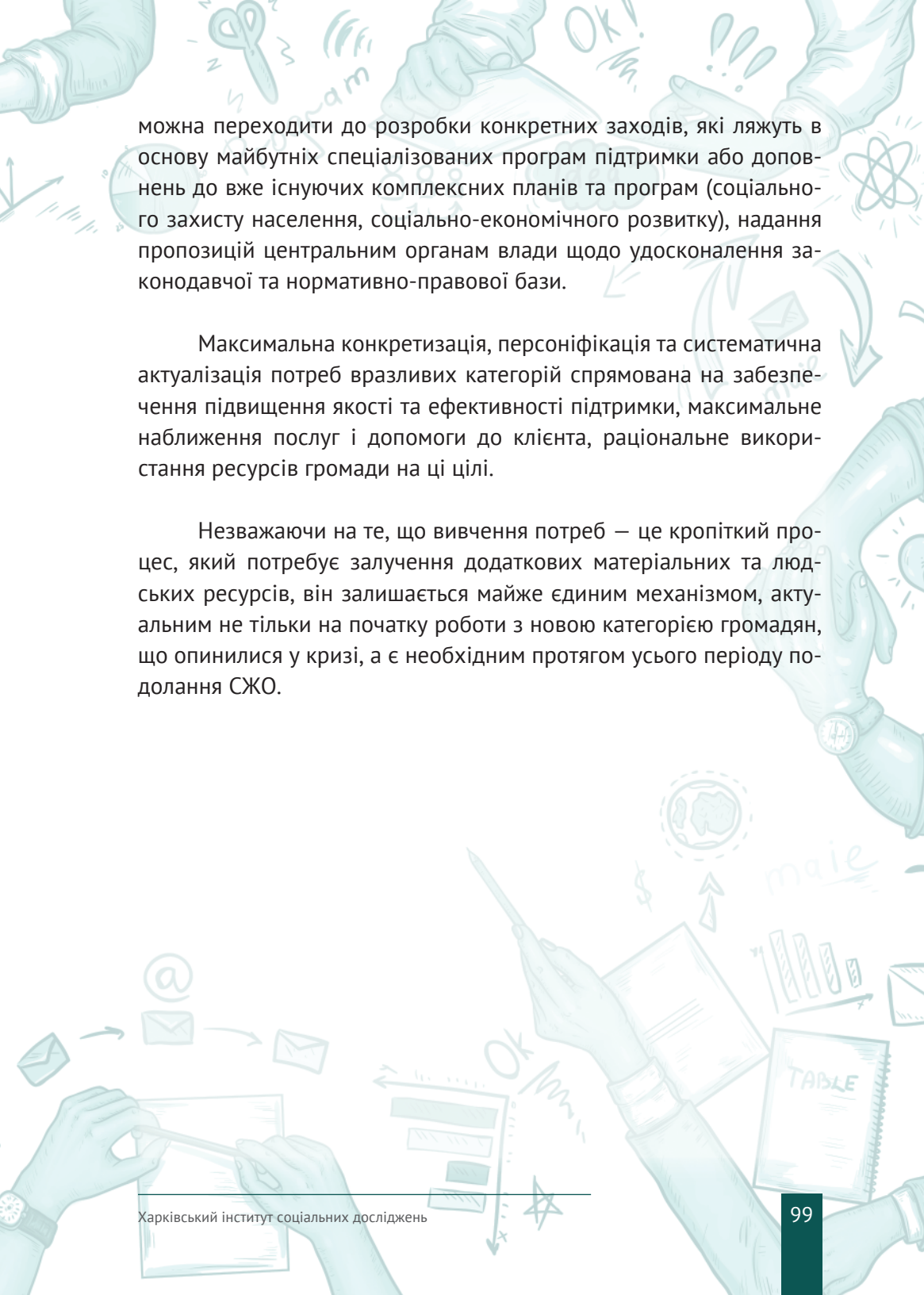
додаткового залучення зовнішніх ресурсів (наприклад: коштів бюджету вищого рівня, ресурсів сусідньої громади на умовах співробітництва, недержавних організацій шляхом поширення проєктної діяльності, проведення або участі у конкурсах).

Перелічені чинники можуть суттєво вплинути не тільки на види, обсяги, терміни й результати впровадження заходів підтримки та задоволення потреб вразливих категорій, а й на черговість впровадження.

Отже, наступним етапом після завершення процесу визначення потреб вразливих категорій населення громади є *підготовка аналітичного документа*, який не тільки знайомить з результатами, а й містить прогностичні показники, обґрунтування та рекомендації.

Бажано забезпечити розгляд документа на черговій сесії відповідної ради з обов'язковим попереднім громадським обговоренням із залученням до цього процесу широких кіл громадськості.

Після визначення змісту місцевої політики – основних проблем вразливих категорій, механізмів щодо подолання складнощів –



можна переходити до розробки конкретних заходів, які ляжуть в основу майбутніх спеціалізованих програм підтримки або доповнень до вже існуючих комплексних планів та програм (соціально-захисту населення, соціально-економічного розвитку), надання пропозицій центральним органам влади щодо удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази.

Максимальна конкретизація, персоніфікація та систематична актуалізація потреб вразливих категорій спрямована на забезпечення підвищення якості та ефективності підтримки, максимальне наближення послуг і допомоги до клієнта, раціональне використання ресурсів громади на ці цілі.

Незважаючи на те, що вивчення потреб – це кропіткий процес, який потребує залучення додаткових матеріальних та людських ресурсів, він залишається майже єдиним механізмом, актуальним не тільки на початку роботи з новою категорією громадян, що опинилися у кризі, а є необхідним протягом усього періоду подолання СЖО.

ДОСВІД ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Майже з самого початку військового конфлікту на сході України виникла необхідність в оцінці потреб значної кількості осіб, що переміщались з районів бойових дій. Таких оцінок потребували як міжнародні організації, які планували допомогу Україні, так і державні інститути, які були вимушені майже з нуля створювати програми допомоги та розселення. Оцінка потреб ВПО в Україні час від часу ставала важливим інструментом для планування та адвокації, але, на жаль, ще не увійшла до методів, які застосовуються на регулярній основі, особливо у разі планування місцевих бюджетів, прийнятті рішень на рівні місцевої влади та ОТГ. Серед багатьох досліджень, які проводяться за цією темою, слід особливо відзначити дослідження, які вже декілька років щоквартально проводяться Міжнародною організацією з міграції, та дозволяють органам влади в Україні мати свіжу узагальнену інформацію щодо потреб переселенців. В той же час, все ще існує потреба у розробці, пілотуванні та інституціоналізації регулярної оцінки потреб на місцевому рівні. Зважаючи на подальшу децентралізацію та зростаючу потребу місцевої влади «рахувати гроші», методи оцінювання повинні зайняти своє місце серед інструментів раціонального використання коштів та планування соціальних програм в громадах.

Саме тому, в рамках цього посібника ми спробували зібрати найбільш корисні, на наш погляд, зразки вивчення у цьому напрямку. Це дозволить читачам не тільки ознайомитись з тим, що вже зроблено, а й обрати напрямки та методи оцінювання потреб, які найбільше підходять для цілей їхнього дослідження у майбутньому.

Міжнародний досвід проведення оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб

Зі знайдених матеріалів та аналітичних досліджень для огляду були відібрані наступні десять досліджень, які загалом охоплюють шість країн, а саме: дві оцінки потреб ВПО у Колумбії, дві – у Сербії, одна – у Сербії та Чорногорії, дві – у Грузії, одна – у Іраку та дві – у Сирії. Матеріали щодо саме цих країн були відібрані з огляду на наступне:

1. Більшість ВПО у Колумбії були вимушені переселитися через внутрішній збройний конфлікт.
2. Більшість ВПО у Сербії були вимушені переселитися через збройний конфлікт з угрупованнями у Косові та Метохії, що згодом проголосили незалежність Косова від Сербії.
3. Більшість ВПО у Грузії були вимушені переселитися через збройні конфлікти із сепаратистськими угрупованнями в Абхазії та Південній Осетії.
4. Криза вимушеного переміщення в Іраку та Сирії найбільш наближена за часом.

Матеріали в огляді розташовані у порядку часу публікації, починаючи з більш давніх, матеріали щодо однієї й тієї ж країни йдуть один за одним також у порядку часу публікації.

Колумбія

Термін переміщення: 2003–2004 рр.

Причини переміщення: внутрішній збройний конфлікт між урядом Колумбії та ліворадикальними партизанськими угрупованнями FARC-EP й ELN, що тривав з 1964 до 2017 року.

Кількість переміщених осіб: за різними оцінками, з 1985 до 2004 року було переміщено від 1,8 до 3 мільйонів колумбійців. Станом на 2002 рік понад 500 000 осіб шукали підтримки у рамках державних програм допомоги⁹.

Приклад дослідження № 1. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Колумбії, 2002 рік¹⁰

I Досвід оцінювання потреб переселенців

У ході оцінки було опитано 532 ВПО та проаналізовано базу даних, що містить інтерв'ю з 15 170 сім'ями ВПО.

У оцінці представлений досвід WFP у розробці методології з метою кращого розуміння потреб ВПО у Колумбії. Станом на 2002 рік у Колумбії була відсутня національна система моніторингу продовольчої безпеки, тому інформація, опублікована урядовими установами, часто була надто загальною або неперевіреною, що залишало багато прогалин у розумінні потреб продовольчої безпеки та інших потреб, пов'язаних з життєдіяльністю ВПО. Отже, державним програмам допомоги, відповідальним за розподіл коштів, розподіл продуктів харчування та перепис (підрахунок та реєстрацію) населення ВПО, часто не вистачало інформації, необхідної для

9 <https://www.files.ethz.ch/isn/100547/wp189.pdf>

10 <https://www.files.ethz.ch/isn/100547/wp189.pdf>

адаптації програм допомоги до конкретних умов та потреб різних груп ВПО. Крім того, було можливе маніпулювання даними щодо ВПО задля політичних цілей.

Великий досвід WFP щодо реагування на потреби ВПО показав, що потреби, включаючи потреби у продуктах харчування, є контекстуальними, тобто вони залежать від етапу переміщення, попередніх стратегій життєдіяльності, переселення до міста або до сільської місцевості, причин та частоти переселення, безпеки та ситуації з правами людини у приймаючих громадах. За умови доброго розуміння різноманітності потреб ВПО методики оцінки можуть співвідносити потреби з етапами переміщення та аналізувати вплив на життєдіяльність різних груп ВПО.

Підхід WFP до продовольчої безпеки у Колумбії стосувався як короткотермінових питань нагальних потреб у продовольстві, так і довгострокових питань підтримки життєдіяльності та здобуття самодостатності для задоволення основних потреб. У короткостроковій перспективі підхід стосувався врятування життя за рахунок, як правило, задоволення короткотермінових потреб у їжі за допомогою продуктової допомоги. Довгострокова продовольча безпека та підтримка життєдіяльності зазвичай передбачають заходи, що підтримуються продовольчою допомогою, але потребують непродовольчих ресурсів та стабільнішого робочого середовища.

Методологія проведення оцінки

У Колумбії WFP розробила та вдосконалила свою методологію оцінювання VAM з метою кращого розуміння вразливих місць щодо безпеки ВПО та їх забезпечення продовольством й коштами на існування на різних етапах переміщення. У дослідженні висловлюється думка, що методології оцінювання можуть відіграва-

ти важливу роль у розумінні потреб ВПО та подальшій діяльності, спрямованій на їх задоволення.

На першому етапі дослідження був проведений огляд відповідних вторинних джерел. Важлива інформація включала: фактори, що стоять за переміщенням, ідентифікацію груп ВПО, різноманітні потреби цих груп та потреби ВПО у часі. Ця інформація дала контекст для розуміння того, як вивчити та аналізувати потреби ВПО та інших груп, постраждалих від переміщення. Важливо, щоб потреби приймаючого населення вивчалися разом з потребами переселенців. Огляд літератури створив концептуальну базу для розробки методології оцінювання у Колумбії шляхом складання відповідної довідкової документації.

На другому етапі у червні 2001 року WFP та її партнери RSS¹¹ та ICBF¹² провели дослідження потреб у продуктах харчування серед сімей ВПО. Дані були зібрані за допомогою 76 структурованих інтерв'ю за участі 532 ВПО. Анкета була розроблена відповідно до Посібника з оцінки WFP щодо надзвичайних потреб, вказівок та контрольних списків партнерських установ. Окрім збору даних про загальні соціально-економічні показники, тематичне дослідження було розроблене для оцінки продовольчої незабезпеченості шляхом вимірювання балів на основі відносно повного набору показників продовольчої безпеки. В оцінці було розглянуто два сценарії – до і після переміщення – за допомогою наступних показників:

- Загальний – вік, етнічна група.
- Соціально-економічний – оренда землі, розмір ділянки.

11 RSS – колумбійська урядова установа, відповідальна за ведення бази даних зареєстрованих ВПО.

12 ICBF – колумбійська урядова установа, що опікується справами запобігання насильству та інтегрального захисту сімей Колумбії, зокрема дітей, особливо тих, хто перебуває в умовах загрози, недотримання або порушення їхніх прав. <https://www.icbf.gov.co/>

- Виробничі фонди – худоба тощо.
- Сільськогосподарське виробництво – тип, дохід та внутрішнє споживання.
- Моделі споживання їжі – тип, кількість та якість споживаної їжі, споживання ккал на людину в день.
- Заробітна плата – тип та розмір.
- Витрати – вода, транспорт, паливо, їжа тощо.
- Стратегії подолання – зменшення споживання, зміни у харчуванні, обміни, позики, виснаження активів, освіта дітей.
- Гендерна розбивка – розуміння основної продуктивної діяльності, механізмів подолання, рівня доходів як для жінок, так і для чоловіків.

На третьому етапі на початку 2002 року на підставі результатів першого та другого етапів WFP найняла місцевого консультанта для попереднього аналізу бази даних ВПО «El Sistema de Informacion Sobre la Poblacion por la Violencia», зібраної пасторальним соціальним секретаріатом Римо-католицької церкви у Колумбії. Особливе значення мали дані, пов'язані з різною вразливістю під час фаз переміщення, вразливістю міських та сільських територій та втратами активів відповідно до груп населення. Таким чином, аналіз бази даних був структурований для визначення змін у соціально-економічних характеристиках домогосподарств ВПО до та на різних етапах переміщення. Були проаналізовані бази даних 1999, 2000 та 2001 років. Ця база даних є одним з найкращих джерел інформації про ВПО у Колумбії, оскільки має величезне охоплення (80 муніципалітетів у 32 департаментах) та містить інтерв'ю з 15 170 сім'ями ВПО. У опитуванні брав участь один член кожної сім'ї ВПО, ця людина відповідала на запитання про соціально-демографічні характеристики всіх членів сім'ї (стать, вік, навички тощо) та різні вразливості сімей.

В цілому, у дослідженні наголошується, що методологія оцінки, розроблена WFP у Колумбії, забезпечує потужну основу

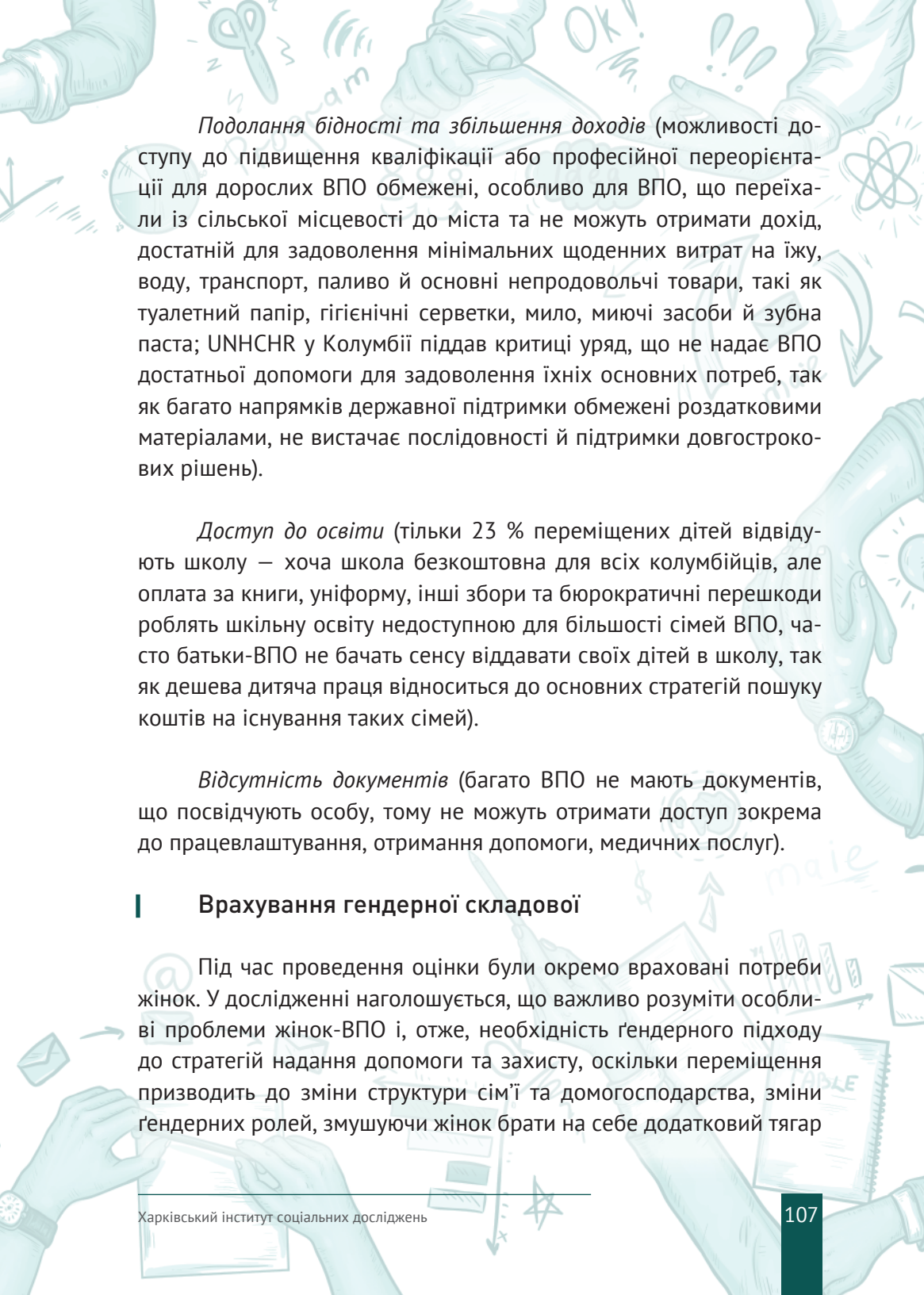
для розробки критеріїв оцінювання у стандартизований спосіб, що дозволяє уникнути маніпуляцій. Методика оцінювання забезпечує набагато більш глибоке розуміння того, хто такі ВПО, які в них вразливості та яких видів допомоги вони потребують. Надійна інформаційна база встановлює довіру та є основою для неупередженої адвокації, що привертає більше уваги до становища ВПО у Колумбії та інших країнах.

Ключові потреби, що оцінювалися

Продовольча безпека (у Колумбії діти, сім'ї, очолювані жінками, і сім'ї, що мешкають у містах, особливо вразливі з точки зору продовольчої безпеки; хоча ВПО отримують «харчові добавки» до раціону тривалий період часу, поставки можуть бути спорадичними й часто недостатніми для зміни локальної структури переміщених груп населення).

Доступ до сталих житлових умов (первинні потреби — це негайний тимчасовий притулок для щойно переміщених й довгострокове житло для міського населення-ВПО, кількість якого зростає).

Доступ до медичних послуг (недоїдання, респіраторні захворювання, діарея, паразитарні та захворювання, що передаються статевим шляхом, є показниками крайньої нестабільності умов життя ВПО; у Колумбії тільки близько 50 % від загального числа переміщеного населення охоплено національною системою соціального забезпечення, а у зв'язку з відсутністю документів медичні установи не бажають надавати ВПО безкоштовну допомогу; 80 % дітей ВПО не охоплені вакцинацією; потреби психічного здоров'я постраждалих від конфлікту людей, які страждають від серйозного недоїдання, втрат і травм, викликаних насильством, останнім часом обділені увагою, хоча важливість психосоціальної допомоги протягом усіх етапів переміщення не можна недооцінювати).



Подолання бідності та збільшення доходів (можливості доступу до підвищення кваліфікації або професійної переорієнтації для дорослих ВПО обмежені, особливо для ВПО, що переїхали із сільської місцевості до міста та не можуть отримати дохід, достатній для задоволення мінімальних щоденних витрат на їжу, воду, транспорт, паливо й основні непродовольчі товари, такі як туалетний папір, гігієнічні серветки, мило, миючі засоби й зубна паста; UNHCHR у Колумбії піддав критиці уряд, що не надає ВПО достатньої допомоги для задоволення їхніх основних потреб, так як багато напрямків державної підтримки обмежені роздатковими матеріалами, не вистачає послідовності й підтримки довгострокових рішень).

Доступ до освіти (тільки 23 % переміщених дітей відвідують школу – хоча школа безкоштовна для всіх колумбійців, але оплата за книги, уніформу, інші збори та бюрократичні перешкоди роблять шкільну освіту недоступною для більшості сімей ВПО, часто батьки-ВПО не бачать сенсу віддавати своїх дітей в школу, так як дешева дитяча праця відноситься до основних стратегій пошуку коштів на існування таких сімей).

Відсутність документів (багато ВПО не мають документів, що посвідчують особу, тому не можуть отримати доступ зокрема до працевлаштування, отримання допомоги, медичних послуг).

I Врахування гендерної складової

Під час проведення оцінки були окремо враховані потреби жінок. У дослідженні наголошується, що важливо розуміти особливі проблеми жінок-ВПО і, отже, необхідність ґендерного підходу до стратегій надання допомоги та захисту, оскільки переміщення призводить до зміни структури сім'ї та домогосподарства, зміни ґендерних ролей, змушуючи жінок брати на себе додатковий тягар

та піддаючи їх додатковим ризикам. Відсутність відповідних навичок та нові, незнайомі механізми подолання життєвих складнощів входять до числа проблем, з якими стикаються жінки-ВПО. Проте жінки грають центральну роль у розробці механізмів виживання та у зниженні вразливостей, з якими стикаються сім'ї та спільноти.

У Колумбії жінки очолюють до 56 % переміщених домогосподарств, а їхні сім'ї дуже вразливі за низкою показників. Оскільки сім'ї ВПО, очолювані жінками, заробляють значно менше й мають менший доступ до зовнішніх структур підтримки, ці жінки стурбовані пошуком коштів на існування та безпекою своїх родин. Відсутність документів часто накладає обмеження на переміщення таких жінок та на їх здатність отримувати право власності на землю, також для їхніх дітей немає можливості отримувати освіту у таборах. Жінкам також важко отримати допомогу – деякі жінки не знали, що така допомога існує, або побоюються, що відсутність документації не дозволить її отримати.

Специфічні потреби жінок можуть включати захист від фізичного насильства; захист майнових прав, які часто не передаються жінкам, що очолюють домогосподарства; доступ до працевлаштування й можливості навчання, що підвищать їх здатність отримувати кошти на існування, заходи, спрямовані на подолання соціокультурних стереотипів, що дискримінують жінок.

Приклад дослідження № 2. ВПО в Колумбії: спільна оцінка потреб, 2005 рік¹³

Досвід оцінювання потреб переселенців

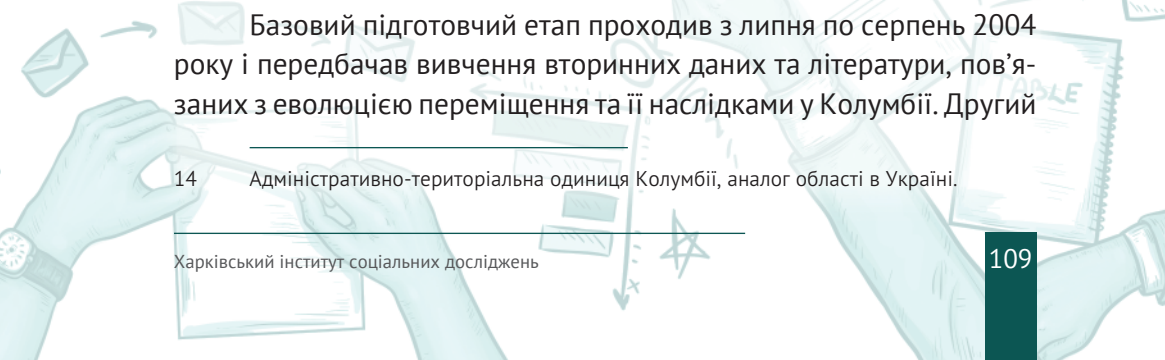
Особливістю Колумбії є те, що переважна більшість ВПО – сільське населення, яке не може повернутися до місць свого по-

13 https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/colombia_220305.pdf



стійного проживання, бо вони розташовані у схильних до конфлікту районах Колумбії, та яке, як правило, стікається до т. зв. «поясів бідності» у великих містах та навколо них. Там вони часто стикаються із значними труднощами при адаптації до міського середовища, оскільки після переміщення більше не мають доступу до свого основного активу – землі, більше не можуть вирощувати власну їжу та повинні купувати багато з того, що споживають, однак їхні доходи обмежені, оскільки їм важко знайти роботу, враховуючи, що їхні попередні навички у містах здебільшого не затребувані. Хоча, звичайно, важливо придбати їжу, це має негативні наслідки для домогосподарств, оскільки ресурси, які в іншому випадку використовуються для освіти чи здоров'я, все частіше спрямовуються на придбання продуктів. Відсутність стабільного доходу та належно захищеного житла, що провокує серед колумбійських ВПО схильність до злочинності, вкрай обмежений або відсутній доступ до медичних та освітніх послуг, погана санітарія – це фактори, що підвищують вразливість домогосподарств переселенців у контексті продовольчої безпеки та взагалі загальної (фізичної) безпеки для життя.

Для того, щоб краще зрозуміти проблеми, з якими стикаються ВПО, ICRC та WFP провели спільну оцінку потреб переселених домогосподарств у вибраних департаментах¹⁴ Колумбії, зосереджену на збільшенні обсягу знань про соціально-економічні фактори, що сприяють продовольчій безпеці, та поточні ризики, з якими стикаються домогосподарства ВПО, особливо в ситуаціях обмеженого доступу до продуктів харчування, працевлаштування, медичних та освітніх послуг, а також інших можливостей, пов'язаних із забезпеченням власного існування.



Базовий підготовчий етап проходив з липня по серпень 2004 року і передбачав вивчення вторинних даних та літератури, пов'язаних з еволюцією переміщення та її наслідками у Колумбії. Другий

14 Адміністративно-територіальна одиниця Колумбії, аналог області в Україні.

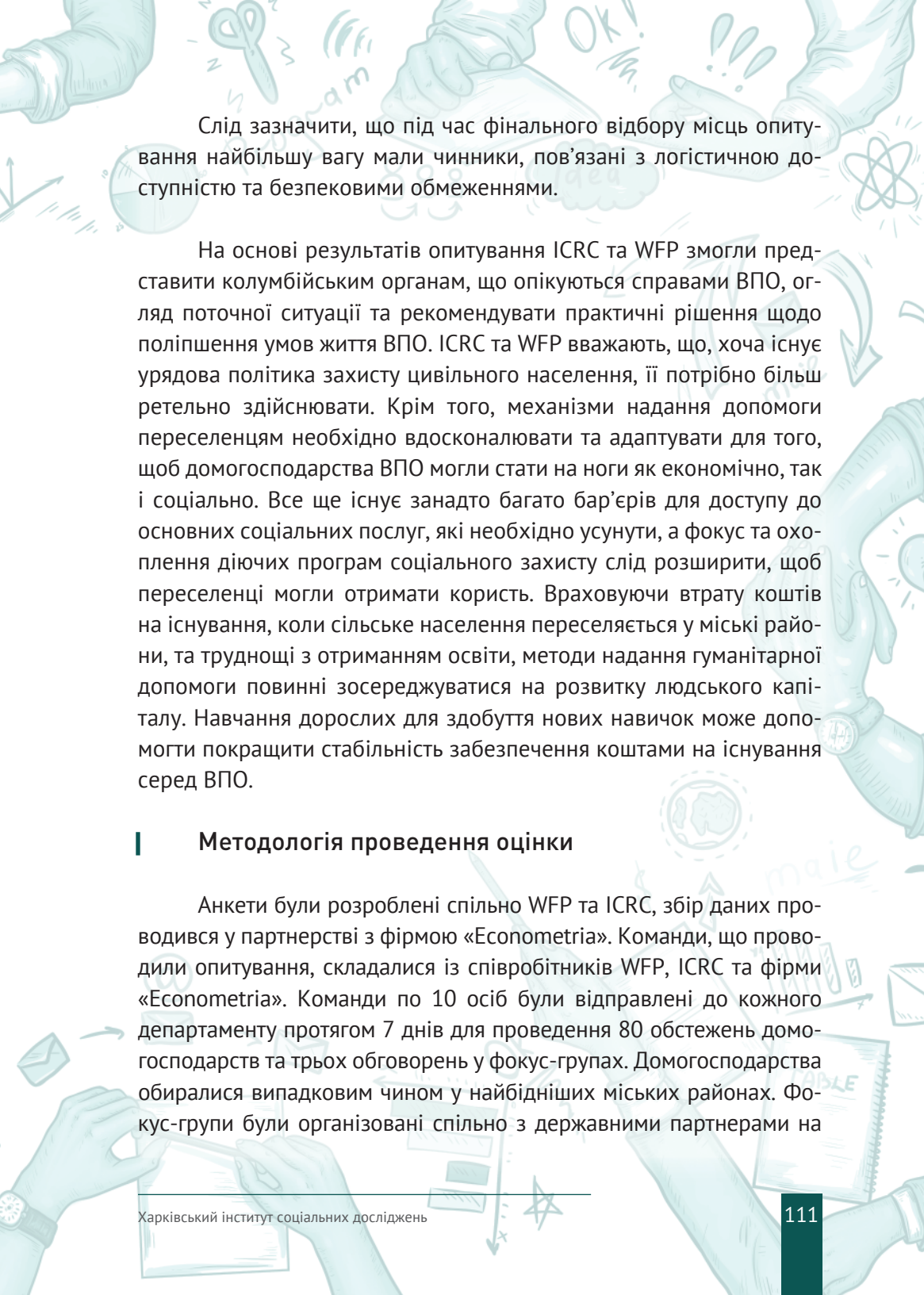
етап, що тривав із серпня по вересень 2004 року, передбачав збір партнерами первинних даних в ході опитувань домогосподарств та обговорень у фокус-групах у шести департаментах Колумбії.

Департаменти, відібрані для оцінки потреб, були обрані на основі таких критеріїв:

- райони, де ICRC та WFP вже надавали допомогу;
- традиційні території, які приймали переселенців – департаменти, де розташовані великі міста та міські райони, що історично в основному приймали ВПО (дані, надані RSS);
- такі, де розміщено понад 5 000 ВПО, що були переселені протягом 2003–2004 рр. (на підставі даних, наданих RSS та CODHES¹⁵);
- ті, що обмежують ввезення певної номенклатури товарів, зокрема в складі гуманітарної допомоги;
- такі, що є репрезентативними з точки зору соціально-економічного стану домогосподарств за демографічними показниками, витратами, рівнем бідності, рівнем доступу до охорони здоров'я та санітарії (на підставі даних, наданих CODHES та фірмою «Econometria»¹⁶);
- сприятливі з точки зору логістики та безпеки.

15 CODHES – колумбійська неприбуткова організація, заснована вченими з прав людини та міжнародного гуманітарного права, що працює над проектами із запобігання вимушеному переміщенню, сприяння гуманітарним реагуванням, а також соціально-економічному та психосоціальному одужанню населення.

16 «Econometria» – колумбійська консалтингова фірма, що спеціалізується на проведенні різноманітних прикладних досліджень. <https://portal.econometria.com.co/>



Слід зазначити, що під час фінального відбору місць опитування найбільшу вагу мали чинники, пов'язані з логістичною доступністю та безпековими обмеженнями.

На основі результатів опитування ICRC та WFP змогли представити колумбійським органам, що опікуються справами ВПО, огляд поточної ситуації та рекомендувати практичні рішення щодо поліпшення умов життя ВПО. ICRC та WFP вважають, що, хоча існує урядова політика захисту цивільного населення, її потрібно більш ретельно здійснювати. Крім того, механізми надання допомоги переселенцям необхідно вдосконалювати та адаптувати для того, щоб домогосподарства ВПО могли стати на ноги як економічно, так і соціально. Все ще існує занадто багато бар'єрів для доступу до основних соціальних послуг, які необхідно усунути, а фокус та охоплення діючих програм соціального захисту слід розширити, щоб переселенці могли отримати користь. Враховуючи втрату коштів на існування, коли сільське населення переселяється у міські райони, та труднощі з отриманням освіти, методи надання гуманітарної допомоги повинні зосереджуватися на розвитку людського капіталу. Навчання дорослих для здобуття нових навичок може допомогти покращити стабільність забезпечення коштами на існування серед ВПО.

Методологія проведення оцінки

Анкети були розроблені спільно WFP та ICRC, збір даних проводився у партнерстві з фірмою «Econometria». Команди, що проводили опитування, склалися із співробітників WFP, ICRC та фірми «Econometria». Команди по 10 осіб були відправлені до кожного департаменту протягом 7 днів для проведення 80 обстежень домогосподарств та трьох обговорень у фокус-групах. Домогосподарства обиралися випадковим чином у найбідніших міських районах. Фокус-групи були організовані спільно з державними партнерами на

муніципальному рівні. Завдяки опитуванню додаткових п'яти домогосподарств у одному з департаментів ці заходи дали загалом 485 обстежень домогосподарств та 18 дискусій у фокус-групах.

Ключові потреби, що оцінювалися

Продовольча безпека (до переміщення опитувані самі забезпечували себе їжею, тепер 67 % домогосподарств вимушені її закупати, на що в середньому витрачається 58 % бюджету домогосподарства).

Доступ до сталих житлових умов (21 % бюджету опитаних домогосподарств витрачається на житло та комунальні послуги, у той час як до переміщення вони мали власне житло).

Доступ до працевлаштування (61 % голів опитаних домогосподарств не працюють¹⁷).

Подолання бідності та збільшення доходів (працюючі голови домогосподарств повідомили, що середня кількість відпрацьованих ними днів становила 14 на місяць, у той час як денні ставки надзвичайно низькі – від 2 до 4 доларів США; ручна праця була основною діяльністю для чоловіків, тоді як жінки працювали у якості домашньої прислуги – в обох випадках заробітна плата, ймовірно, буде низькою, оскільки домогосподарства ВПО конкурують між собою за один і той же вид роботи в одних і тих же місцях, і роботодавці намагатимуться платити якомога менше за їхню роботу¹⁸; 62 % опи-

17 На жаль, оскільки в опитуванні відсутні дані щодо розподілення за статтю, віком, інвалідністю, інформації для визначення справжніх причин непрацездатності голів опитаних домогосподарств недостатньо, що, у свою чергу, не дає можливості визначити, у чому насправді полягають ключові потреби непрацюючих голів домогосподарств у питанні працевлаштування.

18 Ці потреби, як, можливо, і потреби у доступі до працевлаштування для непрацюючих голів домогосподарств, з огляду на переважну відсутність у колумбійських ВПО навичок та кваліфікацій, необхідних для працевлаштування у місті, можуть насправді ховати під собою потреби у професійній переорієнтації.

таних домогосподарств не мають доступу до зовнішньої допомоги, тобто такі домогосподарства не можуть отримати доступ до негуманітарних державних програм, особливо тих, що стосуються економічної стабілізації, переміщення та переселення).

Доступ до кредитування (78 % опитаних не мають до нього доступу).

Доступ до медичних послуг (тільки 6 % бюджету вибірових домогосподарств витрачається на отримання медичних послуг, при цьому опитані відзначали, що низька якість існуючих систем водопостачання та каналізації сприяє захворюванням серед дітей, але вони не можуть собі дозволити лікування).

Доступ до освіти (на освіту витрачається взагалі тільки 3 % бюджету вибірових домогосподарств, при цьому опитані повідомили, що не можуть собі дозволити витрати, пов'язані зі шкільною освітою – формою одягу, шкільною платою, навчальними матеріалами тощо).

I Врахування гендерної складової

Під час проведення оцінки стать опитаних враховувалася, але окремо потреби чоловіків, жінок, жінок з немовлятами, вагітних жінок не оцінювалися.

Сербія і Чорногорія

Термін переміщення: 1999 р.

Причини переміщення: масові етнічні чистки у ході збройного конфлікту між урядом Югославії та албанським озброєним угрупованням АВК у Косово та Метохії, що тривав у 1998–1999 роках.

Кількість переміщених осіб: за даними УВКБ ООН, станом на лютий 2005 року у Сербії мешкало 208 135 ВПО. Згідно з переписом ВПО, проведеним у вересні–жовтні 2004 року, у Чорногорії мешкало 18 019 ВПО.¹⁹

Оцінка економіки домашніх господарств внутрішньо переміщених осіб в Сербії і Чорногорії, 2005 рік²⁰

I Досвід оцінювання потреб переселенців

Більшість ВПО з Косова оселилася у Сербії неподалік від кордону з Косово в очікуванні швидкого повернення, однак у зв'язку зі значним зменшенням перспектив повернення через тривалий період вимушеного переміщення багато ВПО перемістилися у напрямку центральної Сербії, де, на їхню думку, економічних можливостей було більше. За даними Комісаріату у справах біженців Республіки Сербія, із загальної кількості ВПО близько 60 000 не є сербами (в основному це роми, але є також 5 000 албанців і представники ще 31 іншої етнічної групи).

Більшість ВПО з Метохії виїхали до Чорногорії. Метохія є найбільшій частиною Косова, багато ВПО, що були вимушені виїхати звідти, до переміщення заробляли на життя сільським господарством. За оцінками, 26 % ВПО у Чорногорії – роми.

Кількість ВПО у Сербії та Чорногорії дещо скоротилася з 2003 року, що пояснюється наступними факторами:

- › Невелика кількість косовських ВПО у Сербії зняли з обліку як ВПО та зареєстрували як резидентів (станом на 2002 рік – 540 осіб, тобто 0,2 % від загального числа ВПО, зареєстрованих у Сербії на той момент).

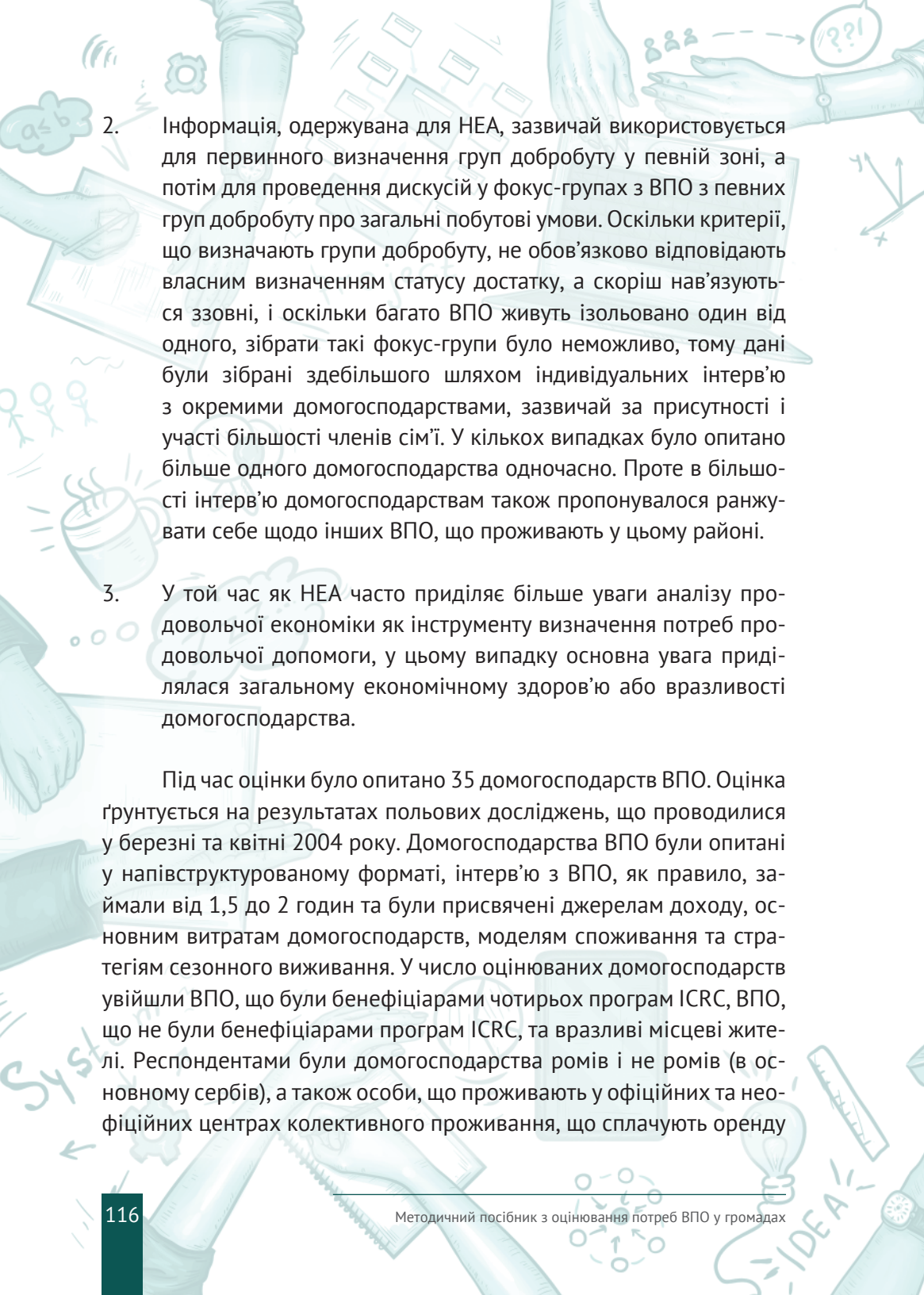
19 <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/feg-hea-serbia-montenegro-04-2005.pdf>

20 <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/feg-hea-serbia-montenegro-04-2005.pdf>

- › Деякі ВПО з Чорногорії переїхали до Сербії або зареєструвалися у Сербії, щоб отримати соціальну допомогу й мати хоч трохи більший рівень прав, навіть якщо вони фізично залишаються в Чорногорії.
- › Невелика кількість ВПО, що народилися у Чорногорії, володіли власністю у Чорногорії або мали затребувані навички, отримали посвідку на проживання в Чорногорії.
- › Менше ніж 2 % ВПО повернулися із Сербії та Чорногорії до Косова та Метохії.

Оцінка економічних потреб ВПО з Косова та Метохії, що проживають у Сербії та Чорногорії, була проведена на замовлення ICRC та призначена для допомоги у плануванні та розробці адвокаційної кампанії з розв'язання невирішених потреб ВПО у Сербії та Чорногорії. Оцінка використовувала модифікований варіант методології HEA, що розглядає доходи, витрати та моделі споживання домашніх господарств для розробки профілів відносної економічної життєздатності або вразливості, а також сезонні відмінності у цих методах та стратегії виживання, що використовуються різними групами для протидії періодам дефіциту (у цьому випадку сезонні зміни були особливо важливі) або іншим перебоєм у доступності основних ресурсів. Для цілей оцінки потреб ВПО у Сербії та Чорногорії до методології HEA були внесені наступні зміни:

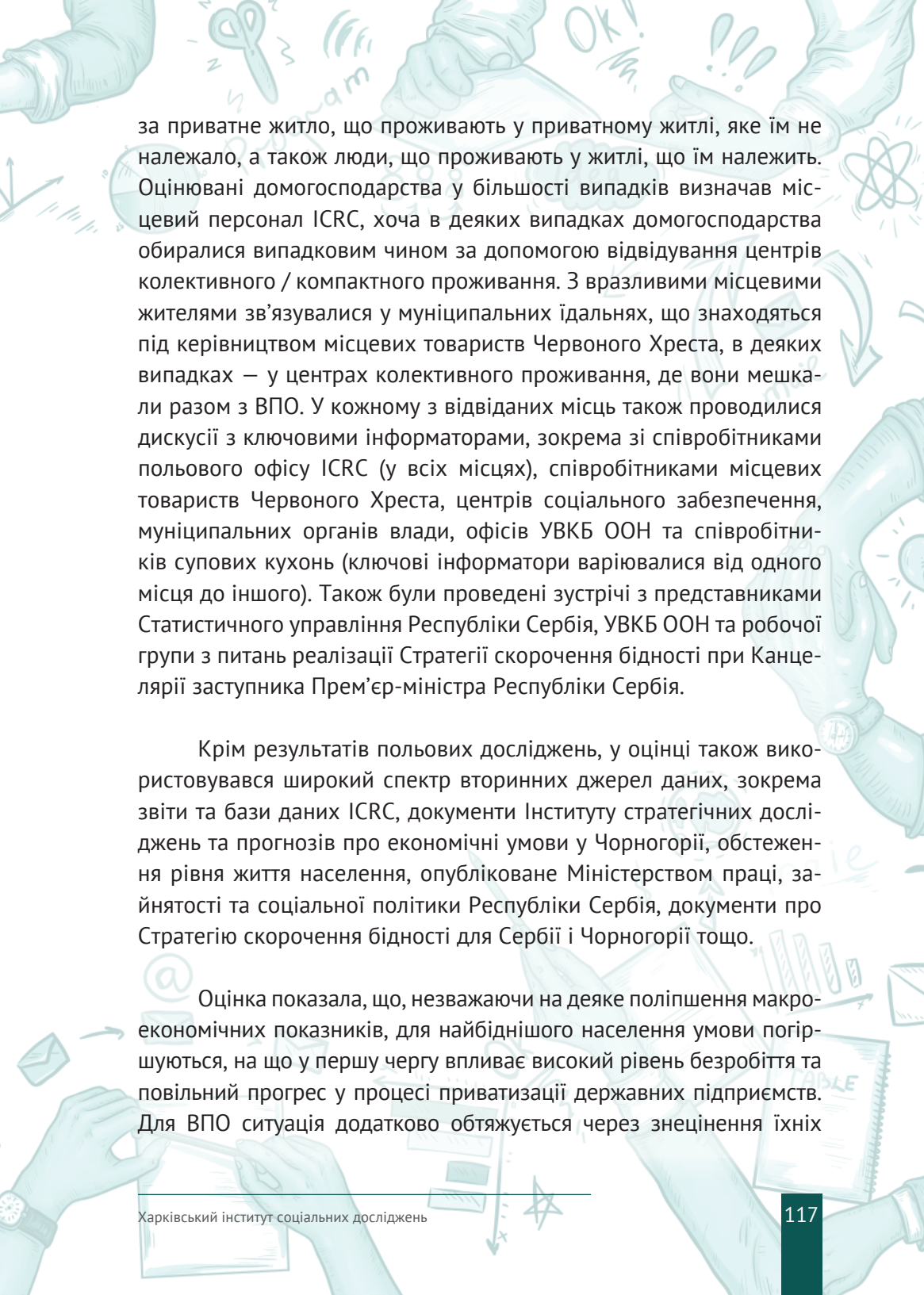
1. Зазвичай визначення груп достатку здійснюється самими ВПО, однак у оцінці для визначення трьох основних груп достатку, до яких потрапляють бідні (заможні бідні, бідні із середнім достатком, найбідніші бідні), були використані критерії, сформульовані урядом.



2. Інформація, одержувана для НЕА, зазвичай використовується для первинного визначення груп добробуту у певній зоні, а потім для проведення дискусій у фокус-групах з ВПО з певних груп добробуту про загальні побутові умови. Оскільки критерії, що визначають групи добробуту, не обов'язково відповідають власним визначенням статусу достатку, а скоріш нав'язуються ззовні, і оскільки багато ВПО живуть ізольовано один від одного, зібрати такі фокус-групи було неможливо, тому дані були зібрані здебільшого шляхом індивідуальних інтерв'ю з окремими домогосподарствами, зазвичай за присутності і участі більшості членів сім'ї. У кількох випадках було опитано більше одного домогосподарства одночасно. Проте в більшості інтерв'ю домогосподарствам також пропонувалося ранжувати себе щодо інших ВПО, що проживають у цьому районі.

3. У той час як НЕА часто приділяє більше уваги аналізу продовольчої економіки як інструменту визначення потреб продовольчої допомоги, у цьому випадку основна увага приділялася загальному економічному здоров'ю або вразливості домогосподарства.

Під час оцінки було опитано 35 домогосподарств ВПО. Оцінка ґрунтується на результатах польових досліджень, що проводилися у березні та квітні 2004 року. Домогосподарства ВПО були опитані у напівструктурованому форматі, інтерв'ю з ВПО, як правило, займали від 1,5 до 2 годин та були присвячені джерелам доходу, основним витратам домогосподарств, моделям споживання та стратегіям сезонного виживання. У число оцінюваних домогосподарств увійшли ВПО, що були бенефіціарами чотирьох програм ICRC, ВПО, що не були бенефіціарами програм ICRC, та вразливі місцеві жителі. Респондентами були домогосподарства ромів і не ромів (в основному сербів), а також особи, що проживають у офіційних та неофіційних центрах колективного проживання, що сплачують оренду



за приватне житло, що проживають у приватному житлі, яке їм не належало, а також люди, що проживають у житлі, що їм належить. Оцінювані домогосподарства у більшості випадків визначав місцевий персонал ICRC, хоча в деяких випадках домогосподарства обиралися випадковим чином за допомогою відвідування центрів колективного / компактного проживання. З вразливими місцевими жителями зв'язувалися у муніципальних їдальнях, що знаходяться під керівництвом місцевих товариств Червоного Хреста, в деяких випадках – у центрах колективного проживання, де вони мешкали разом з ВПО. У кожному з відвіданих місць також проводилися дискусії з ключовими інформаторами, зокрема зі співробітниками польового офісу ICRC (у всіх місцях), співробітниками місцевих товариств Червоного Хреста, центрів соціального забезпечення, муніципальних органів влади, офісів УВКБ ООН та співробітників супових кухонь (ключові інформатори варіювалися від одного місця до іншого). Також були проведені зустрічі з представниками Статистичного управління Республіки Сербія, УВКБ ООН та робочої групи з питань реалізації Стратегії скорочення бідності при Канцелярії заступника Прем'єр-міністра Республіки Сербія.

Крім результатів польових досліджень, у оцінці також використовувався широкий спектр вторинних джерел даних, зокрема звіти та бази даних ICRC, документи Інституту стратегічних досліджень та прогнозів про економічні умови у Чорногорії, обстеження рівня життя населення, опубліковане Міністерством праці, зайнятості та соціальної політики Республіки Сербія, документи про Стратегію скорочення бідності для Сербії і Чорногорії тощо.

Оцінка показала, що, незважаючи на деяке поліпшення макроекономічних показників, для найбіднішого населення умови погіршуються, на що у першу чергу впливає високий рівень безробіття та повільний прогрес у процесі приватизації державних підприємств. Для ВПО ситуація додатково обтяжується через знецінення їхніх

активів у Косові та Метохії та неможливість їх продати, труднощі з доступом до соціальних послуг через відсутність документації, закриття центрів колективного проживання та скорочення масштабів гуманітарної допомоги. Національні стратегії вирішення проблем біженців і вимушених переселенців у Сербії та Чорногорії не приділяють належної уваги інтеграційним потребам ВПО, що не можуть повернутися до місць свого постійного проживання, незважаючи на те, що інтеграція є єдиним можливим рішенням для більшості ВПО.

Ключові потреби, що оцінювалися

Подолання бідності та збільшення доходів (88,6 % ВПО у Сербії та 90 % ВПО у Чорногорії живуть за межею бідності, а 8,6 % у Сербії та 21 % у Чорногорії – нижче від мінімально необхідного рівня життєзабезпечення).

Доступ до працевлаштування (відзначається високий рівень безробіття серед ВПО, у Чорногорії ВПО фактично виключені з офіційного ринку праці, взагалі лише заможні бідні ВПО можуть розраховувати на заробітну плату в офіційному секторі економіки, усі інші групи бідних залежать від «сірої» економіки, займаючись щоденною працею у будівельному секторі, сільському господарстві, сфері послуг, торгівлі або продаючи знайдені речі, у той же час для усіх груп бідних ромів основним джерелом доходів є переробка та продаж речей, знайдених у смітті, та жебрацтво для найбільш бідних; багато найбільш бідних домогосподарств повідомили, що вони із задоволенням зайнялися б сільськогосподарським виробництвом, якщо змогли б дозволити собі початкові витрати).

Доступ до зовнішньої допомоги (ВПО у Сербії непропорційно порівняно з місцевим населенням представлені у списках на отримання соціальної допомоги, ВПО у Чорногорії взагалі не мають права на отримання соціальної допомоги).

Відсутність документів (ВПО часто відчувають складнощі з отриманням соціальної допомоги у зв'язку з відсутністю документів, найбільше від цих проблем потерпають роми).

Доступ до освіти (в основному це проблема ромів у зв'язку з тим, що батьки зазвичай вирішують утримати своїх дітей поза школою, оскільки потреби у забезпеченні виживання сім'ї є більш нагальними, на їхню думку, ніж довгострокові перспективи, крім цього, школи пропонують освіту лише сербською мовою, на якій багато ромів не розмовляють, до того ж, діти ромів часто піддаються зловживанням як з боку однокурсників, так і з боку викладачів, і було декілька повідомлень про те, що дітей ромів переводять у окремі класи або навіть у окремі школи, оскільки вони не розмовляють сербською мовою).

Інтеграція до приймаючих громад (ВПО, особливо роми, зазвичай мають дуже слабкі соціальні контакти та зв'язки у приймаючих громадах й відчувають складнощі при їх налагодженні, у той час як державна політика направлена у першу чергу на повернення ВПО до місць їхнього постійного проживання).

Доступ до сталих житлових умов (багатьом ВПО не вистачає місця проживання, вони зазнають труднощів з отриманням доступу до житла, на що зокрема впливає проблема закриття центрів колективного / компактного проживання).

I Врахування гендерної складової

Під час проведення оцінки потреби чоловіків, жінок, жінок з немовлятами, вагітних жінок окремо не оцінювалися.

Сербія

Термін переміщення: 1999 р.

Причини переміщення: масові етнічні чистки у ході збройного конфлікту між урядом Югославії та албанським озброєним угрупованням АВК у Косово та Метохії, що тривав у 1998–1999 роках.

Кількість переміщених осіб: за оцінкою Статистичного управління Республіки Сербія, станом на 2010 рік у Сербії усього мешкало 210 148 ВПО²¹.

Приклад дослідження № 1. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Сербії, 2011 рік²²

I Досвід оцінювання потреб переселенців

Після втручання НАТО у 1999 році велика кількість сербського населення, ромів й інших була змушена покинути Косово та Метохію й оселитися в інших частинах Сербії. Ця міграція додатково обтяжила Сербію, де на той момент вже перебувало близько 500 000 біженців з Хорватії і Боснії та Герцеговини. Незалежність, проголошена Косовом у 2008 році, не сприяла покращенню становища ВПО, а ще більше підвищила невизначеність щодо пошуку довготривалих рішень. ВПО з Косова та Метохії пережили кілька хвиль міграції – у середньому домогосподарство переселенців переїхало ще три рази після переселення з Косова; ще одна потужна хвиля міграції відбувалася переважно з менших до більших міст. Більшість переселенців живуть у приватному житлі, однак станом на листопад 2010 року в 54 центрах колективного проживання знаходилося 3 358 ВПО, що належали

21 http://www.unhcr.rs/media/IDP_Needs_AssessmentENGLISH.pdf

22 http://www.unhcr.rs/media/IDP_Needs_AssessmentENGLISH.pdf

до надзвичайно вразливої групи осіб похилого віку та хворих і потребували особливої уваги.

Кількість ВПО, що повернулися до Косова та Метохії, надзвичайно мала – за даними УВКБ ООН у Приштині, лише 12 145 ВПО із Сербії повернулися до Косова у період з 2000 до 2009 років, однак даних про сталість цих повернень нема. Основними причинами такої низької кількості повернень є відсутність безпеки у Косово, обмежена свобода пересування, обмежений доступ до державних служб та шкіл для дітей, відсутність економічних перспектив для ВПО, що повернулися, та труднощі з поверненням їхньої власності, яка часто руйнується замість повернення власникам. Сербія запустила кілька програм сприяння інтеграції ВПО у приймаючі громади, спрямованих на розширення можливостей ВПО та покращення їхнього становища у приймаючих громадах. Із 2008 року проблеми інтеграції ВПО вирішуються шляхом прийняття місцевими органами влади місцевих планів дій щодо інтеграції ВПО, що заохочується фінансовою підтримкою їх реалізації з боку європейських, міжнародних організацій та уряду Сербії – так, до кінця 2010 року місцеві плани дій були прийняті у 102 муніципалітетах²³ Сербії.

З метою виявлення основних проблем ВПО, визначення серед них вразливих груп та визначення напрямків дій щодо поліпшення їхнього економічного становища Статистичним управлінням Сербії для Комісаріату зі справ біженців у Республіці Сербія та УВКБ ООН за технічної та фінансової підтримки JIPS у жовтні–листопаді 2010 року була проведена оцінка потреб ВПО. У ході оцінки загалом було опитано 2 006 домогосподарств та 8 335 осіб, з яких 8 116 є ВПО з Косова та Метохії.

Методологія проведення оцінки

23

Адміністративно-територіальна одиниця Сербії, аналог ОТГ в Україні.

Під час проведення опитування використовувалася двоетапна стратифікована випадкова вибірка, де первинною одиницею вибору було поселення, а фінальною – домогосподарство. Дані були зібрані шляхом особистого інтерв'ювання.

Опитування мало на меті:

- Визначити кількість ВПО, що потребують допомоги.
- Визначити конкретні потреби ВПО та їх обсяг.
- Скласти карту місць з високим ступенем концентрації ВПО.

Таким чином, опитування повинно було внести свій внесок у процес визначення стратегічних рішень для ВПО.

Становище ВПО було проаналізоване з декількох сторін:

- Основні соціально-демографічні характеристики домогосподарств.
- Становище ВПО на ринку праці.
- Фінансове становище.
- Умови життя ВПО та майно у Косово.
- Соціальна допомога.
- Соціальна інтеграція.
- Готовність повернутися.

Враховуючи обмеження коштів, виділених для вирішення проблем ВПО, Комісаріат зі справ біженців у Республіці Сербія спільно з УВКБ ООН визначили критерії визнання ВПО такими, що потребують допомоги, відповідно до яких ними визнавалися тільки ті особи, яким було завдано істотної шкоди та які потребували підтримки для вирішення їхніх життєвих проблем, а саме:

- Домогосподарства, яким належить квартира / будинок площею менше ніж 15 м² на одного члена сім'ї, без водопрово-

ду, електрики, ванних кімнат або туалетів, чий будинок має проблеми з вологозахистом, протікає дах, пошкоджені стіни / підлога, гнилі столярні вироби, та які отримують дохід менше ніж 8 526 динарів²⁴ на одного члена домогосподарства.

- Домогосподарства, які проживають в будинках, не призначених для житла, та отримують дохід менше ніж 8 526 динарів на одного члена домогосподарства.
- Домогосподарства, які проживають в будинку, що їм не належить, та отримують дохід менше ніж 8 526 динарів на одного члена домогосподарства.

Згадані параметри, що визначають положення уразливих груп усередині ВПО, було використано при аналізі, який показав, що найбільші проблеми ВПО – це житло, доступ до інформації, доступ до працевлаштування та відсутність основних документів, особливо серед ромів. Крім того, ВПО мають низький рівень незалежності, тобто члени населення ВПО мають труднощі з доступом до працевлаштування через тривалу бездіяльність та відсутність навичок, що сприяє їх залежності від соціальної допомоги.

Ключові потреби, що оцінювалися

Доступ до працевлаштування (рівень активності ВПО на ринку праці загалом по вибірці становить 67,7 %, серед ВПО, що потребують допомоги – 70,2 %, при цьому рівень зайнятості серед ВПО, що потребують допомоги, становить 28,5 %, а рівень безробіття – 39 %, що гірше порівняно з ВПО загалом та набагато гірше порівняно з місцевим населенням, рівень зайнятості серед якого становить 37,7 %, а рівень безробіття – 19,2 %).

24 Грошова одиниця Сербії, станом на 2011 рік 100 динарів складала близько 1 євро.

Доступ до сталих житлових умов (тільки 11,6 % домогосподарств ВПО, що потребують допомоги, мають власне житло, тоді як загалом ВПО, як правило, є власниками у 48 % випадків; 48,9 % вимушених переселенців, що потребують допомоги, є суборендарями, 21,6 % живуть з родичами або друзями; за результатами оцінки, 21 420 домогосподарств потребують допомоги для вирішення житлових проблем, при цьому найбільшим попитом користуються питання надання будівельних матеріалів та соціального житла).

Подолання бідності та збільшення доходів (домогосподарства ВПО загалом отримують приблизно 7 100 динарів на кожного члена сім'ї, а домогосподарства ВПО, що потребують допомоги, – приблизно 4 200 динарів; 74,3 % домогосподарств ВПО, що потребують допомоги, отримують сукупно менше ніж 20 000 динарів (приблизно 200 євро); результати оцінки показують, що більшість сімей ВПО хочуть отримувати дохід, який забезпечуватиме їм нормальне життя, за допомогою їхньої власної праці; 22 515 домогосподарств ВПО, що потребують допомоги, шукають якусь форму підтримки для подолання дефіциту бюджету, при цьому найбільш затребуваними є отримання допомоги у працевлаштуванні та соціальної допомоги).

Соціальна інклюзія (24,1 % ВПО страждають від хронічних захворювань, а 8,5 % можуть бути класифіковані як люди з інвалідністю з важкими обмеженнями або люди з інвалідністю, повністю залежні від інших осіб; про відсутність одного з основних документів (посвідчення особи або свідоцтва про народження) повідомили 8 % домогосподарств, цей відсоток набагато вище серед ромів (17,6 %), ніж серед неромів (5,5 %), при цьому станом на момент проведення оцінки приблизно 11 % ВПО з числа ромів повідомили, що не мають посвідчення особи або свідоцтва про народження; 12,2 % серед домогосподарств ВПО загалом та

15,9 % серед домогосподарств ВПО, що потребують допомоги, стикаються зі щоденними проблемами через відсутність документації).

Доступ до отримання соціальної допомоги (частка домогосподарств ВПО, що потребують допомоги, які реалізують право на отримання соціальної допомоги, становить 39,1 %, що більше, ніж загалом серед ВПО (25,9 %), але менше, ніж серед ромів (64,2 %), найбільш частими формами підтримки є допомога на дитину й допомога на сім'ю; дані оцінки показують, що 38 % ВПО стикаються з труднощами при зверненні за допомогою, роми більш обізнані зі своїми правами у цій сфері, але водночас їм потрібна більша допомога порівняно з іншими ВПО під час подачі заяви на отримання соціальної допомоги).

Готовність повернутися (відзначається значне зниження готовності до повернення порівняно з попередніми дослідженнями – на момент проведення оцінки тільки 20 % домогосподарств ВПО, що потребують допомоги, та 20 % ВПО загалом хочуть повернутися до Косова, при цьому серед ромів готовність до повернення набагато менша – 8,8 %; оцінка показує, що 11 898 домогосподарств ВПО загалом, зокрема 5 132 домогосподарства ВПО, що потребують допомоги, хочуть повернутися до Косова, для чого вони потребують вирішення житлового питання, допомоги в отриманні джерела доходів та юридичної допомоги; для тих, хто не хоче повертатися, основними причинами є відсутність безпеки та свободи пересування, а також невпевненість у перспективах дітей, при цьому 9,8 % ВПО (5 049 сімей ВПО, зокрема 2 030 сімей ВПО, що потребують допомоги) не захотіли коментувати можливість повернення до Косова).

Враховання гендерної складової

Під час проведення оцінки потреби чоловіків, жінок, жінок з немовлятами, вагітних жінок окремо не оцінювалися.

Приклад дослідження № 2. Оцінка потреб внутрішньо переміщених ромів у Сербії, 2015 рік²⁵

I Досвід оцінювання потреб переселенців

Після втручання НАТО у 1999 році велика кількість ромів була змушена покинути Косово та Метохію й оселитися в інших частинах Сербії. Більше ніж 90 % внутрішньо переміщених ромів переїхали з Косова та Метохії під час інтенсивного збройного конфлікту. Згідно з даними Комісаріату зі справ біженців та міграції Республіки Сербія, станом на 19 червня 2014 року в Сербії мешкало 204 409 ВПО, із них приблизно 23 000 ромів.

Роми займають незавидну позицію в сербському суспільстві, оскільки вони є найбільш вразливою та маргінальною меншістю. Бідність серед ромів поширена приблизно в шість разів більше, ніж серед населення Сербії загалом, рівень безробіття також вище. Крім того, роми мають дуже низький рівень освіти: 55 % ромів не закінчили початкову школу, 33 % мають початкову освіту, 11 % з них – середню і менше ніж 1 % закінчили коледж або отримали вищу освіту. Згідно з даними кластерного обстеження за багатьма показниками ЮНІСЕФ від 2014 року, тільки 69 % дітей ромів відвідують початкові школи, із них тільки 64 % отримують повну початкову освіту. 15 % ромів неграмотні, що у вісім разів вище, ніж у середньому по Сербії.

ВПО з числа ромів в основному мешкають в існуючих поселеннях ромів або в безпосередній близькості від них. У Сербії є 593 таких поселення (поселення з високою концентрацією насе-

25 <https://www.jips.org/uploads/2018/12/UNHCR-Roma-IDPs-Needs-Assessment-May2015-LR.pdf>

лення ромів), з яких у 22 поселеннях мешкають до 2 000 жителів, у 13 – до 5 000 ромів і в 4 – понад 5 000 ромів, загалом приблизно 70 % усього населення ромів у Сербії мешкає у цих населених пунктах. Незважаючи на широко поширену думку, що роми постійно переїжджають, у період з 1999 до 2014 року тільки 24 % домогосподарств ВПО з числа ромів ще раз змінили місце проживання, отже, після 2000 року ще раз переїхало менше ніж 20 % домогосподарств ВПО-ромів. Більшість переміщених ромів живуть у приватних будинках, їхня кількість у центрах колективного проживання значно скоротилася. Більшість ВПО-ромів, що досі проживають у центрах колективного проживання – це надзвичайно вразливі літні хворі люди, що потребують особливої уваги.

Методологія проведення оцінки

Загальна мета дослідження полягала в оцінці конкретних потреб і наявних економічних, людських, соціальних ресурсів переміщених ромів в окремих поселеннях, з метою вивчення різних аспектів загальних умов їхнього життя. Зокрема конкретними цілями були:

1. Оцінити економічне становище домогосподарств ВПО з числа ромів шляхом вимірювання структури і розміру їхніх доходів.
2. Оцінити житлові умови і потреби переміщених домогосподарств ромів шляхом встановлення розміру та якості житла, статусу власності на нього тощо.
3. Оцінити людські ресурси переміщених сімей ромів, зокрема стан здоров'я, рівень освіти й навичок, рівень зайнятості.
4. Оцінити доступність системи соціального забезпечення для ВПО з числа ромів, перешкоди, з якими вони стикаються при доступі до цих програм, і можливі шляхи вирішення.

5. Оцінити способи об'єднання вищезазначених ресурсів у різних стратегії виживання.

Оцінка та дослідження проводилися у тісній співпраці та координації з Комісаріатом у справах біженців та міграції Республіки Сербія, а також під наглядом та за підтримки УВКБ ООН та JIPS.

Дослідження було підготовлено з використанням трьох методів:

1. Аналіз звітів та інших відповідних документів про ВПО і ромів.
2. Опитування, в якому використовувалася структурована анкета, що містила запитання і шкали стосовно основних параметрів умов життя переміщених ромів. При розробці опитувальника враховувались методологічні рішення, використані в попередніх обстеженнях переміщених осіб і ромів у Сербії, а також деякі базові показники, використані в офіційних статистичних обстеженнях (наприклад, рівень зайнятості, рівень освіти тощо).
3. Дані опитування були доповнені інформацією, зібраною в ході обговорень у фокус-групах. Ці інтерв'ю із сім'ями переміщених і місцевих ромів були зосереджені на пошуку шляхів об'єднання наявних ресурсів для досягнення конкретних рішень, що мають перевагу завдяки їхній стійкості.

Було підготовлено та застосовано дві версії анкети: одна для переміщених ромів, а інша – для місцевих ромів, їхніх найближчих сусідів. Відмінності між цими двома анкетами були тільки в запитаннях, пов'язаних з можливим поверненням в Косово і Метохію. Як правило, інтерв'юерами були підготовлені роми з місць, де проводилося опитування. Мотивація їхньої участі в процесі була гарантією стійкої якості дослідження.

Опитування проводилося у вибірці з 800 домогосподарств внутрішньо переміщених ромів і 400 домогосподарств місцевих ромів. Обидва зразки були впроваджені у 18 муніципалітетах Сербії із середньою і високою концентрацією ВПО-ромів. Передбачалося, що понад 2/3 внутрішньо переміщених ромів проживають в цих муніципалітетах. Список поселень ромів у цих муніципалітетах був заздалегідь визначений УВКБ ООН на основі даних їхніх співробітників на місцях. Домогосподарства у цих поселеннях відбиралися не випадковим чином, а на систематичній основі. У домогосподарствах один дорослий член був обраний за принципом дати народження. Глави родин (або їхні дружини) відповіли на додаткові запитання, які стосуються існування домогосподарств. На більш короткий набір запитань, що стосувались індивідуального досвіду соціальної взаємодії та/або дискримінації, відповів випадково обраний член домогосподарства. Така структура анкети дозволила оцінити деякі демографічні, соціальні та економічні характеристики двох груп ромів на основі інформації про всіх членів домогосподарства (наприклад, активність, зайнятість, гендерна структура, рівень освіти) і для оцінки суб'єктивного сприйняття на основі випадкової вибірки членів домашніх господарств ромів.

Обговорення у фокус-групах проводились з главами домогосподарств. У роботі шести фокус-груп взяли участь 27 чоловіків та 21 жінка з числа ромів середнього віку.

Аналіз інформації, зібраної в ході опитування та обговорення у фокус-групах, дозволив отримати зведений список різних аспектів умов життя ВПО-ромів порівняно з умовами життя місцевих ромів.

Ключові потреби, що оцінювалися

Доступ до сталих житлових умов (45 % переміщених ромів мешкають у житлі, яким вони не володіють та за яке не сплачують

орендну плату, зокрема 34 % – у приміщеннях, не придатних для життя, ще 6 % – в орендованому житлі; 2/3 мають менш ніж 12 кв. м. на члена родини, 32 % помешкань не обладнані водопроводом, 33 % – електрикою, 35 % – туалетами, 48 % – ванними кімнатами).

Подолання бідності та збільшення доходів (92 % переміщених ромів знаходиться за межею бідності з доходом у 13 680 сербських динарів на місяць на дорослого, для 42 % основним джерелом доходу є соціальна допомога, 26 % потребують збільшення оплати праці, 98 % домогосподарств не можуть забезпечити свої базові потреби у харчуванні, місцевому транспорті, освіті, охороні здоров'я, придбанні предметів повсякденного побуту та гігієни, 25 % змушені користуватися пунктами безкоштовної роздачі супу).

Відсутність документів (у 9 % домогосподарств переміщених ромів є особи, що не мають свідоцтва про народження, медичної картки, посвідчення громадянства, 7 % – без паспорта, 38 % переміщених ромів не мають доступу до послуг національної служби зайнятості через брак документів).

Доступ до медичних послуг (у 10 % домогосподарств ВПО-ромів є одна або дві особи, не охоплені медичним страхуванням, а у 5 % – по три такі особи).

Доступ до шкільної освіти (72 % дітей у віці обов'язкової шкільної освіти (останнього на момент опитування учбового року) не відвідували школу, 35 % не можуть дозволити собі придбати шкільне приладдя).

Доступ до працевлаштування (43 % знаходяться у пошуках роботи, 64 % не користуються послугами національної служби зайнятості через брак довіри до її ефективності).

Інтеграція у приймаючі громади (лише 5 % ВПО беруть участь у громадській діяльності серед ромів і тільки 4 % вважають, що можуть впливати на органи державної влади та місцевого самоврядування щодо власного статусу та якості життя).

I Врахування гендерної складової:

Під час проведення оцінки стать опитаних враховувалася, але окремо потреби чоловіків, жінок, жінок з немовлятами, вагітних жінок не оцінювалися.

Грузія

Термін переміщення: 1992–1993, 2008 рр.

Причини переміщення: масові етнічні чистки у ході збройних конфліктів у окупованих регіонах Абхазії і Південної Осетії, що тривали у 1992–1993 роках та серпні 2008 року.

Кількість переміщених осіб: за даними Міністерства у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців та розселення Грузії, станом на грудень 2008 року в Грузії було офіційно зареєстровано 222 248 ВПО (78 486 домогосподарств), що були вимушені переїхати у ході конфліктів 1992–1993 років. За даними ОСНА, Агенції цивільного реєстру Міністерства юстиції Грузії та Міністерства у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців та розселення Грузії, у ході конфлікту в серпні 2008 року до Грузії виїхало ще 133 056 ВПО²⁶. Станом на 2015 рік у Грузії налічувалося 239 000 ВПО²⁷.

26 <https://www.unhcr.org/4ad827b12.pdf>

27 <https://www.internal-displacement.org/countries/georgia>

Приклад дослідження № 1. Оцінка засобів до існування ВПО в Грузії: факти і політика, 2009 рік²⁸

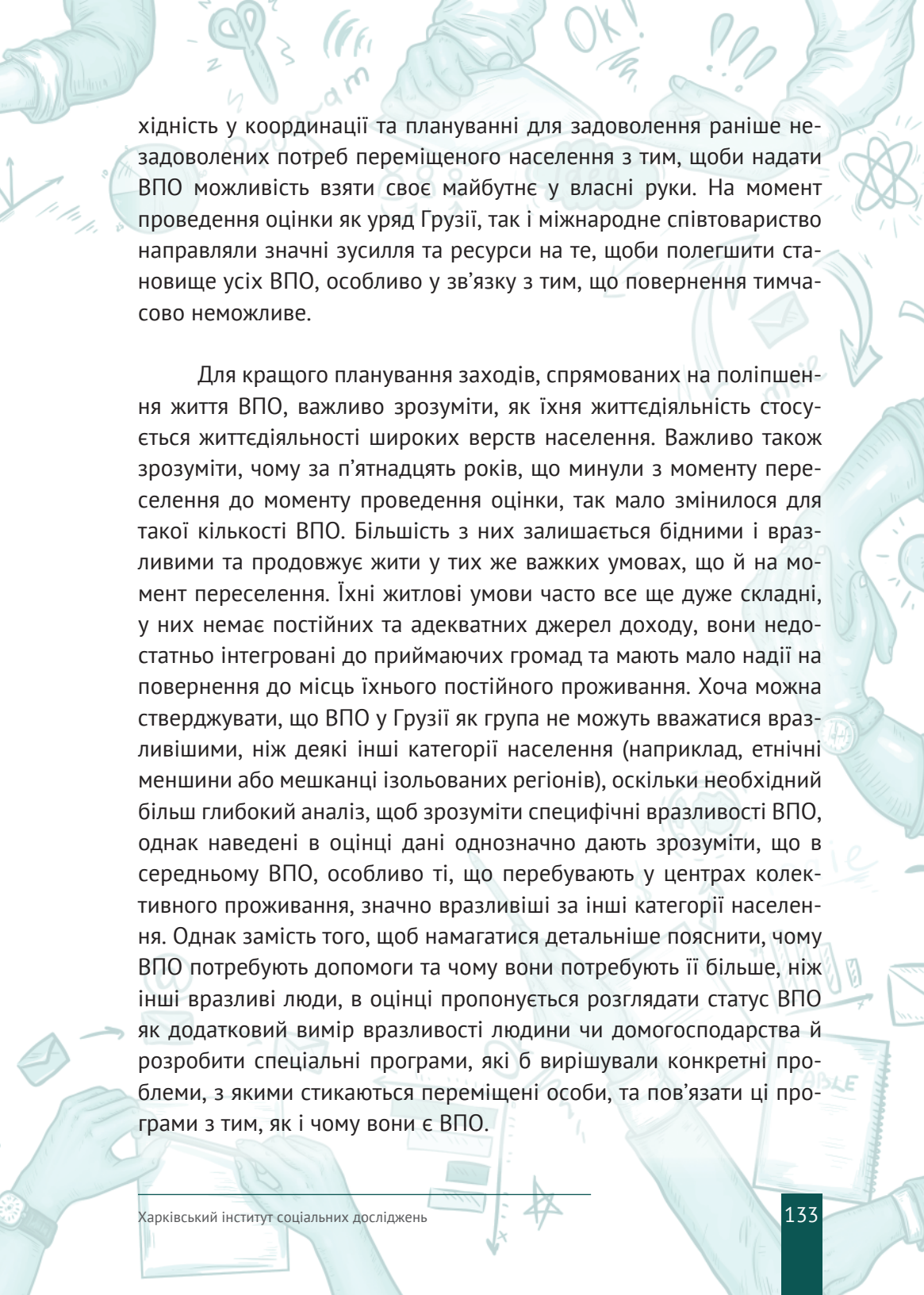
I Досвід оцінювання потреб переселенців

Протягом майже двох десятиліть скрутне становище ВПО залишається одним з найбільючіших аспектів грузинської реальності. Оскільки ВПО складають більше ніж 5 % усього суспільства, внутрішнє переміщення створювало значні й багатогранні проблеми для соціально-економічного розвитку та стабілізації країни. Хоча Грузію можна вважати прикладом тривалої надзвичайної гуманітарної ситуації через велику кількість ВПО, що виникли у результаті конфліктів 1992–1993 років, вона ще більш ускладнилася у результаті нового конфлікту в серпні 2008 року, який призвів до додаткового переміщення, що додало до аспектів вразливості переміщеного населення нові проблеми, з якими грузинське суспільство повинно було впоратися.

Події серпня 2008 року не тільки збільшили чисельність ВПО, а мали й інші наслідки для ситуації з ВПО у Грузії. У липні 2008 року після тривалого процесу переговорів між урядовими установами та донорами був прийнятий План дій щодо реалізації Державної стратегії стосовно ВПО, що піддаються переслідуванням, однак у результаті серпневого конфлікту плани уряду Грузії щодо поліпшення умов життя ВПО довелося переглянути у зв'язку зі значною зміною попередніх умов реалізації Плану дій та, значною мірою, втратою Планом дій актуальності – зокрема у частині, що стосується повернення ВПО до місць постійного проживання.

Оскільки ситуація з безпосереднім переміщенням більшменш перейшла у фазу повернення і стабілізації, виникла необ-

28 <https://www.unhcr.org/4ad827b12.pdf>



хідність у координації та плануванні для задоволення раніше незадоволених потреб переміщеного населення з тим, щоби надати ВПО можливість взяти своє майбутнє у власні руки. На момент проведення оцінки як уряд Грузії, так і міжнародне співтовариство направляли значні зусилля та ресурси на те, щоби полегшити становище усіх ВПО, особливо у зв'язку з тим, що повернення тимчасово неможливе.

Для кращого планування заходів, спрямованих на поліпшення життя ВПО, важливо зрозуміти, як їхня життєдіяльність стосується життєдіяльності широких верств населення. Важливо також зрозуміти, чому за п'ятнадцять років, що минули з моменту переселення до моменту проведення оцінки, так мало змінилося для такої кількості ВПО. Більшість з них залишається бідними і вразливими та продовжує жити у тих же важких умовах, що й на момент переселення. Їхні житлові умови часто все ще дуже складні, у них немає постійних та адекватних джерел доходу, вони недостатньо інтегровані до приймаючих громад та мають мало надії на повернення до місць їхнього постійного проживання. Хоча можна стверджувати, що ВПО у Грузії як група не можуть вважатися вразливішими, ніж деякі інші категорії населення (наприклад, етнічні меншини або мешканці ізольованих регіонів), оскільки необхідний більш глибокий аналіз, щоби зрозуміти специфічні вразливості ВПО, однак наведені в оцінці дані однозначно дають зрозуміти, що в середньому ВПО, особливо ті, що перебувають у центрах колективного проживання, значно вразливіші за інші категорії населення. Однак замість того, щоби намагатися детальніше пояснити, чому ВПО потребують допомоги та чому вони потребують її більше, ніж інші вразливі люди, в оцінці пропонується розглядати статус ВПО як додатковий вимір вразливості людини чи домогосподарства й розробити спеціальні програми, які б вирішували конкретні проблеми, з якими стикаються переміщені особи, та пов'язати ці програми з тим, як і чому вони є ВПО.

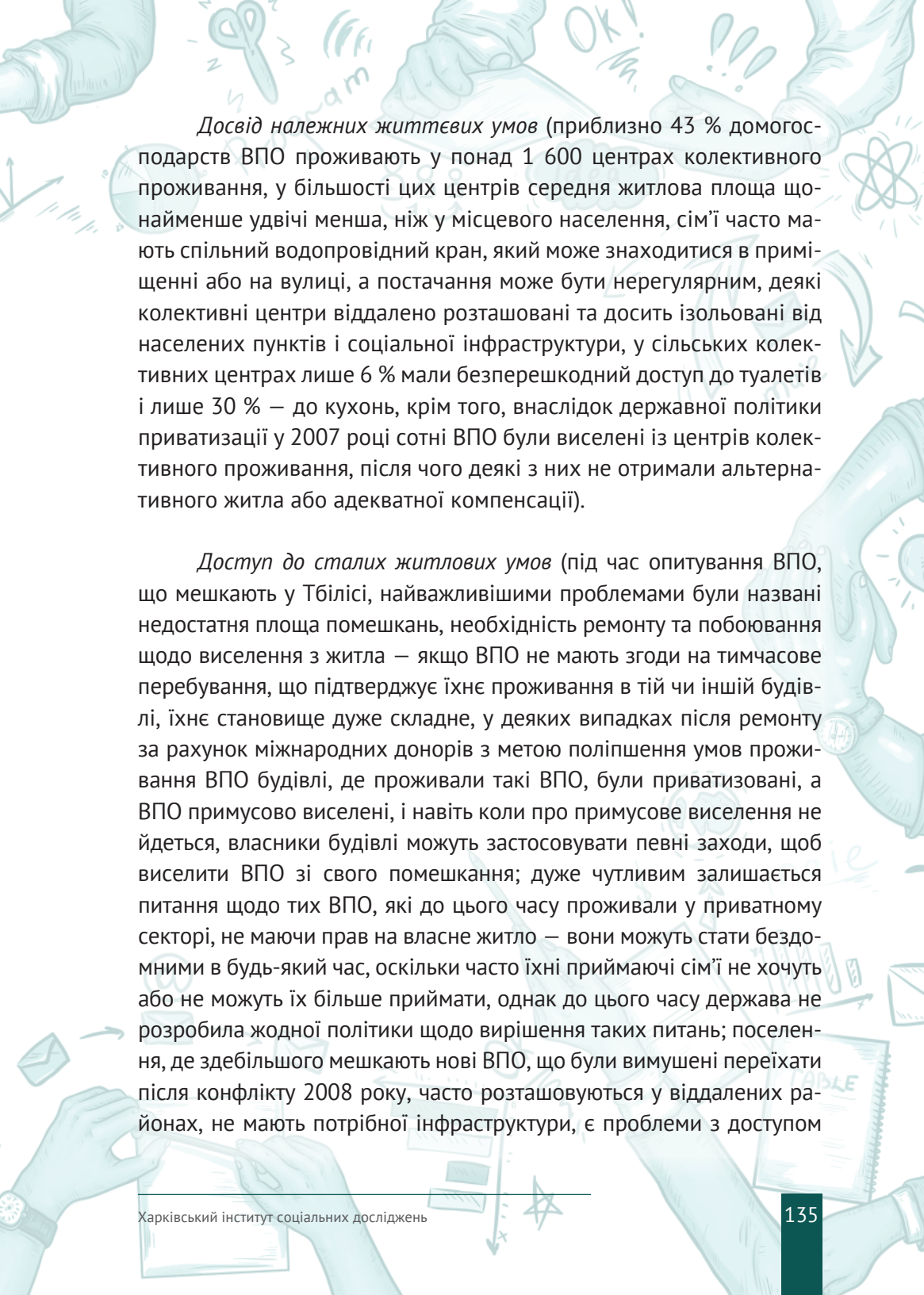


За результатами оцінки пропонується розглянути як пріоритетні такі напрямки: реформування органів, що займаються проблемами ВПО; забезпечення для ВПО сталих житлових умов; забезпечення достатніх коштів для існування для ВПО; задоволення особливих потреб особливо вразливих осіб серед ВПО; підвищення готовності держави до нештатних ситуацій. Крім того, уряду слід вжити заходів для підвищення почуття причетності або участі самих ВПО у рішеннях або політиці, які безпосередньо стосуються існування та майбутнього ВПО; особливу увагу слід приділяти досягненню повної прозорості щодо виплати міжнародної допомоги; за можливості, міжнародна допомога повинна використовувати ресурси, товари та послуги, доступні на місцевому рівні, для підтримки існування ВПО та економічного розвитку загалом; існуюча система управління щодо питань, пов'язаних з ВПО, повинна бути впорядкована та децентралізована, включаючи усунення дублювання функцій та неоднозначностей у розподілі обов'язків між різними органами.

Методологія проведення оцінки

Робота в основному спирається на існуючі джерела даних, хоча велика частина інформації та розуміння проблем ВПО була отримана під час низки поїздок до районів з високою концентрацією ВПО, численних відвідувань центрів колективного проживання та установ, що працюють над цією проблемою, інтерв'ю з ВПО, посадовими особами, експертами та іншими особами, що займаються питаннями ВПО. Оцінка не охоплює увесь спектр проблем, з якими стикаються ВПО, що пов'язано з недостатньою або ненадійною інформацією щодо реального становища ВПО, нестачею якісних польових досліджень та відсутністю загального розуміння пріоритетних проблем та цілей політики щодо ВПО.

Ключові потреби, що оцінювалися



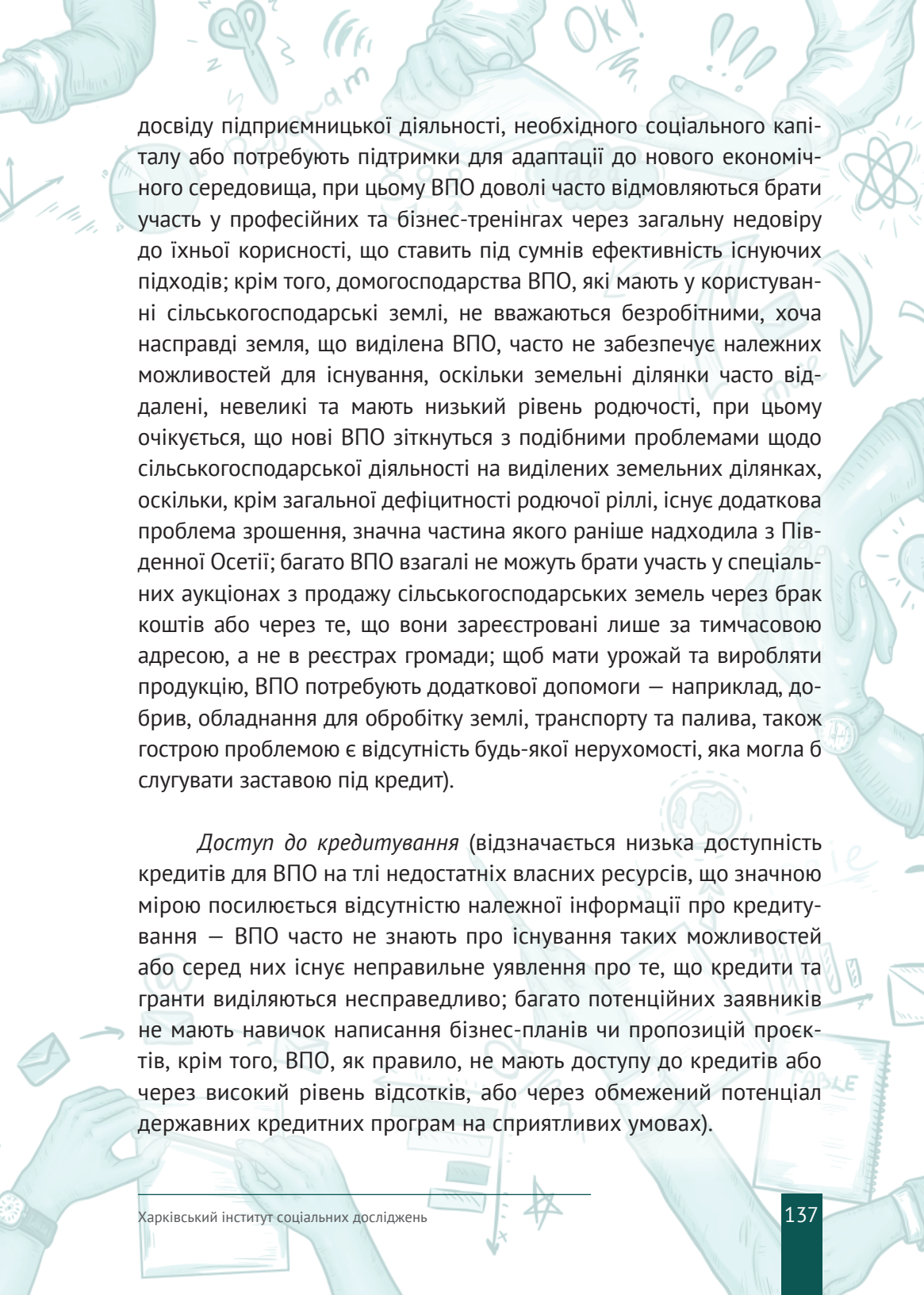
Досвід належних життєвих умов (приблизно 43 % домогосподарств ВПО проживають у понад 1 600 центрах колективного проживання, у більшості цих центрів середня житлова площа щонайменше удвічі менша, ніж у місцевого населення, сім'ї часто мають спільний водопровідний кран, який може знаходитися в приміщенні або на вулиці, а постачання може бути нерегулярним, деякі колективні центри віддалено розташовані та досить ізольовані від населених пунктів і соціальної інфраструктури, у сільських колективних центрах лише 6 % мали безперешкодний доступ до туалетів і лише 30 % – до кухонь, крім того, внаслідок державної політики приватизації у 2007 році сотні ВПО були виселені із центрів колективного проживання, після чого деякі з них не отримали альтернативного житла або адекватної компенсації).

Доступ до сталих житлових умов (під час опитування ВПО, що мешкають у Тбілісі, найважливішими проблемами були названі недостатня площа помешкань, необхідність ремонту та побоювання щодо виселення з житла – якщо ВПО не мають згоди на тимчасове перебування, що підтверджує їхнє проживання в тій чи іншій будівлі, їхнє становище дуже складне, у деяких випадках після ремонту за рахунок міжнародних донорів з метою поліпшення умов проживання ВПО будівлі, де проживали такі ВПО, були приватизовані, а ВПО примусово виселені, і навіть коли про примусове виселення не йдеться, власники будівлі можуть застосовувати певні заходи, щоб виселити ВПО зі свого помешкання; дуже чутливим залишається питання щодо тих ВПО, які до цього часу проживали у приватному секторі, не маючи прав на власне житло – вони можуть стати бездомними в будь-який час, оскільки часто їхні приймаючі сім'ї не хочуть або не можуть їх більше приймати, однак до цього часу держава не розробила жодної політики щодо вирішення таких питань; поселення, де здебільшого мешкають нові ВПО, що були вимушені переїхати після конфлікту 2008 року, часто розташовуються у віддалених районах, не мають потрібної інфраструктури, є проблеми з доступом

до води, каналізації, опалення; загалом є серйозні проблеми з доступом до комунальних послуг – опалення часто недоступне або дороге, хоча й уряд відшкодовує встановлену суму, якої часто недостатньо для покриття усіх витрат, центри колективного проживання часто не обладнані лічильниками, що призводить до зловживань та відключень за борги, вивезення відходів, особливо у сільській місцевості, є вкрай нерегулярним).


Подолання бідності та збільшення доходів (серед 19 565 ВПО (8 975 домогосподарств), що беруть участь у програмі соціальної допомоги, 15 409 ВПО (6 710 домогосподарств) або майже 80 % проживають у центрах колективного проживання, отже, ВПО у таких центрах значно вразливіші, ніж ВПО, що проживають у приватному житлі, у ВПО, що проживають у центрах колективного проживання, що розташовані у віддалених районах, можливості для отримання доходу вкрай обмежені; кожне шосте домогосподарство переселенців вважає себе вкрай бідним та повідомляє, що постійно голодує, приблизно стільки ж домогосподарств вважає свої економічні умови настільки важкими, що їм навряд чи вдасться прогледувати себе; 48,1 % домогосподарств ВПО заявляє, що їхній дохід або врожай достатній лише для харчування, тоді як лише 17,3 % домогосподарств більш-менш задоволені своїми економічними умовами).

Доступ до працевлаштування (можливостей для працевлаштування у депресивних економічних умовах Грузії мало, крім того, ВПО постійно стикаються з додатковими складнощами порівняно з приймаючим населенням у зв'язку з нестачею соціального капіталу, подоланням адміністративних перешкод та пристосуванням до незнайомих ринків праці, отже, їхня залежність від зовнішньої допомоги значно вища; приймаюче населення має значно вищі показники прибутку, ніж ВПО, тому що в основному зайнято у приватному секторі, тоді як ВПО – переважно у державному секторі, де значно нижчі заробітні плати; багато ВПО не мають відповідних навичок та



досвіду підприємницької діяльності, необхідного соціального капіталу або потребують підтримки для адаптації до нового економічного середовища, при цьому ВПО доволі часто відмовляються брати участь у професійних та бізнес-тренінгах через загальну недовіру до їхньої корисності, що ставить під сумнів ефективність існуючих підходів; крім того, домогосподарства ВПО, які мають у користуванні сільськогосподарські землі, не вважаються безробітними, хоча насправді земля, що виділена ВПО, часто не забезпечує належних можливостей для існування, оскільки земельні ділянки часто віддалені, невеликі та мають низький рівень родючості, при цьому очікується, що нові ВПО зіткнуться з подібними проблемами щодо сільськогосподарської діяльності на виділених земельних ділянках, оскільки, крім загальної дефіцитності родючої ріллі, існує додаткова проблема зрошення, значна частина якого раніше надходила з Південної Осетії; багато ВПО взагалі не можуть брати участь у спеціальних аукціонах з продажу сільськогосподарських земель через брак коштів або через те, що вони зареєстровані лише за тимчасовою адресою, а не в реєстрах громади; щоб мати урожай та виробляти продукцію, ВПО потребують додаткової допомоги – наприклад, добрив, обладнання для обробітку землі, транспорту та палива, також гострою проблемою є відсутність будь-якої нерухомості, яка могла б слугувати заставою під кредит).

Доступ до кредитування (відзначається низька доступність кредитів для ВПО на тлі недостатніх власних ресурсів, що значною мірою посилюється відсутністю належної інформації про кредитування – ВПО часто не знають про існування таких можливостей або серед них існує неправильне уявлення про те, що кредити та гранти виділяються несправедливо; багато потенційних заявників не мають навичок написання бізнес-планів чи пропозицій проєктів, крім того, ВПО, як правило, не мають доступу до кредитів або через високий рівень відсотків, або через обмежений потенціал державних кредитних програм на сприятливих умовах).



Доступ до медичних послуг (нездоровий спосіб життя, його низька якість, постійний стрес, спричинений невизначеним майбутнім, вплив травматичних спогадів серед ВПО, а також умови життя та санітарії у багатьох центрах колективного проживання сприяють поширенню низки захворювань, таких як туберкульоз, інфекційний гепатит, серцево-судинні захворювання, депресія, та провокують значно вищий рівень захворюваності, ніж серед приймаючого населення, однак доступ до якісних медичних послуг для ВПО часто відсутній; серед нових ВПО дуже гострою проблемою є посттравматичні розлади – принаймні 4–6 % населення, що безпосередньо постраждало від конфлікту, або 5 000–7 000 осіб ризикують страждати у довгостроковій перспективі та потребують спеціалізованої медичної допомоги, яку часто не в змозі отримати).

Доступ до освіти (у деяких нових населених пунктах для ВПО відсутні школи, загальною проблемою є недоступність навчальних матеріалів та підручників через їхню вартість – книга іноді може коштувати як щомісячна допомога для ВПО, підручники недоступні для більшості дітей у центрах колективного проживання, деяким з них надаються фотокопії, виготовлені у школах, хоча також є випадки, коли вчителі принижують дітей за відсутність підручників, крім того, практично всі діти ВПО у центрах колективного проживання скаржаться на відсутність оздоровчих або спортивних споруд; у Грузії відсутня стандартизація підручників у школах, що часто унеможливує використання для дітей ВПО підручників, що в них вже є; хоча молодь ВПО має рівний доступ до вищої освіти та право відвідувати державні ВНЗ безкоштовно, якщо вони складають вступні іспити, їхній обмежений доступ до якісної середньої освіти насправді ускладнює це – для студентів, які не проживають у великому місті, вступ до ВНЗ та переїзд до міста може бути проблемою через обмежені фінансові ресурси домогосподарства, а відсутність спеціальних програм для ВПО часто призводить до того, що діти ВПО у бідних сім'ях вважають за краще працювати, а не продовжувати освіту).

I Врахування гендерної складової

Окремо оцінені потреби жінок. Як наголошується у дослідженні, наявні дані про гендерний баланс у сім'ях ВПО та загалом по Грузії (із 222 248 зареєстрованих ВПО 100 337 або 45 % чоловіків, 55 % жінок, загалом по Грузії – 48 % чоловіків та 52 % жінок) свідчать, що гендерний дисбаланс серед ВПО набагато вищий, ніж загалом серед населення Грузії (10 % проти 4 %) – ймовірно, через вищу смертність чоловіків й асиметрію у міграції та еміграції робочої сили. Це означає набагато більшу кількість домогосподарств, очолюваних жінками, жінок-годувальниць та одиноких матерів, що, безумовно, збільшує загальну вразливість таких домогосподарств, коли жінкам доводиться брати на себе подвійний тягар домашніх справ та пошуку коштів на існування.

Погані побутові умови, постійний стрес, психологічні травми та численні злидні можуть призвести до різних видів антисоціальної поведінки серед ВПО, таких як зловживання алкоголем, агресивність серед чоловіків і пов'язаним із цим збільшенням домашнього насильства та випадків торгівлі людьми, що особливо шкодить жінкам та дівчатам. Погані умови проживання та санітарії у багатьох центрах колективного проживання можуть сприяти виникненню низки захворювань серед жінок-ВПО, таких як підвищений ризик тазових запальних захворювань та хвороб, що передаються статевим шляхом. Бідні домогосподарства ВПО мають обмежений доступ до санітарних матеріалів, що особливо впливає на репродуктивне здоров'я жінок та дівчат.

Приклад дослідження № 2. Оцінка соціально-економічної інтеграції і потреб коштів для існування ВПО в Грузії 2015 рік²⁹

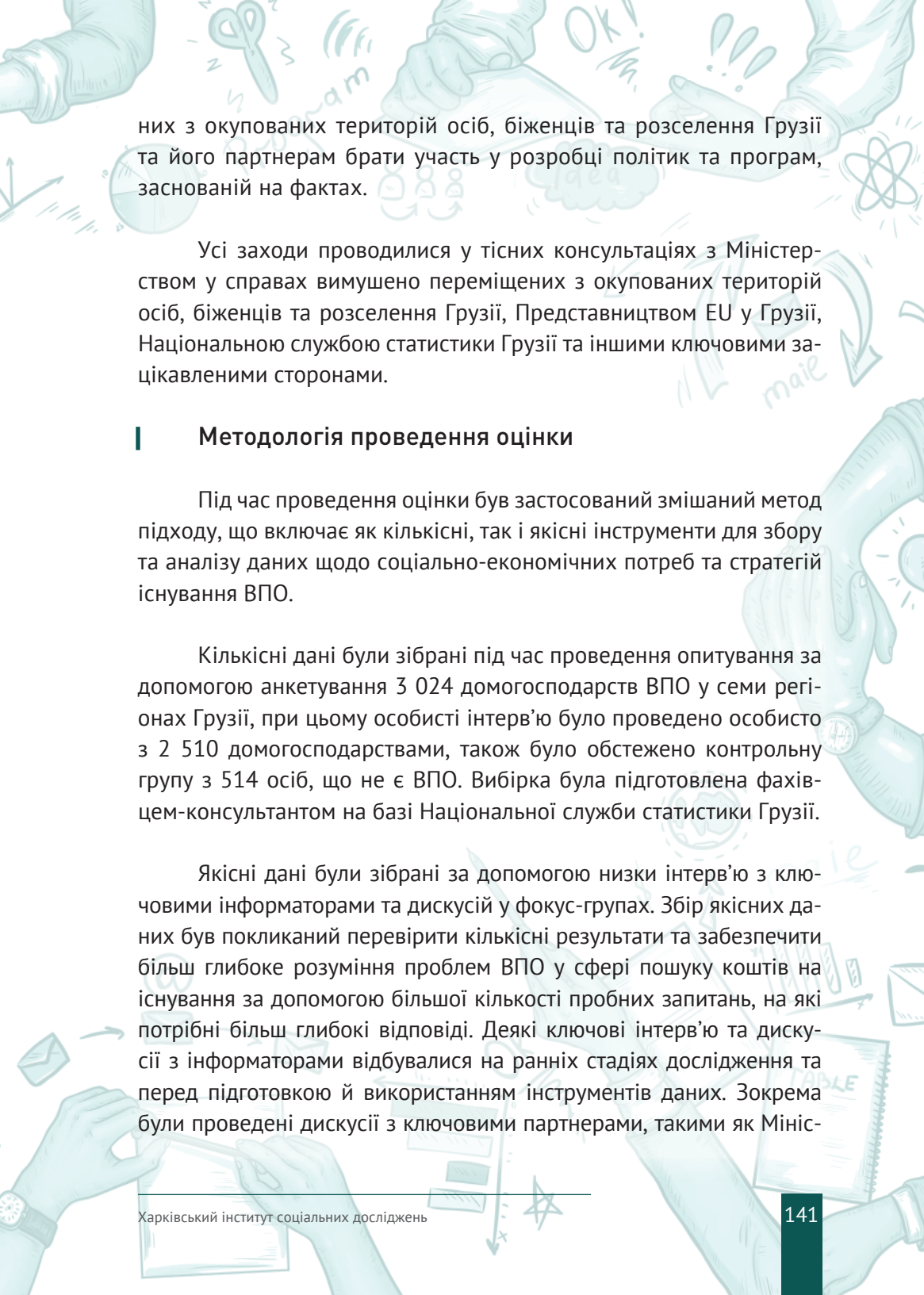
29 http://chca.org.ge/_FILES/2017/10/25/ae58def434fc0d9dd42e685736a70db0769df85169f9de670d644ebed591700.pdf

Досвід оцінювання потреб переселенців

Міністерство у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців та розселення Грузії є центральним органом виконавчої влади Грузії з питань ВПО, що несе відповідальність за координацію діяльності урядових та неурядових суб'єктів у цих питаннях. Поточна стратегія Міністерства викладена у Державній стратегії щодо ВПО, що була затверджена урядом Грузії 2014 року, та Плані дій щодо життєдіяльності ВПО, що був затверджений урядом 2015 року, крім того, як засіб для керівництва та координації надання підтримки наприкінці 2014 року була створена Агенція з питань життєдіяльності ВПО.

На жаль, внаслідок розробки Плану дій щодо життєдіяльності ВПО без суттєвої оцінки потреб або отримання базової інформації та відповідних даних План є дуже загальним та тягне за собою численні проблеми, тому важливо надати дані, які є як вичерпними з точки зору охоплення, так і адекватними з погляду їхньої дезагрегації для розробки політик, орієнтованих на конкретні потреби громад та окремих типів домогосподарств.

Дослідження, присвячене оцінці ступеню соціально-економічної інтеграції ВПО у Грузії та їхніх життєвих потреб, проведене у межах проєкту «Forging Ahead: Process-oriented Technical Assistance to the Ministry of IDPs», що фінансується EU, з метою заохочення та сприяння Міністерству у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців та розселення Грузії та його партнерам у подальшій розробці національних опитувань домогосподарств та анкет, що включають проблеми та ключові потреби ВПО, а також інституціоналізації та систематизації інструментів і процедур збору даних у відповідних урядових відомствах, збору та аналізу дані про життєзабезпечення ВПО, що буде сприяти Міністерству у справах вимушено переміще-



них з окупованих територій осіб, біженців та розселення Грузії та його партнерам брати участь у розробці політик та програм, заснованих на фактах.

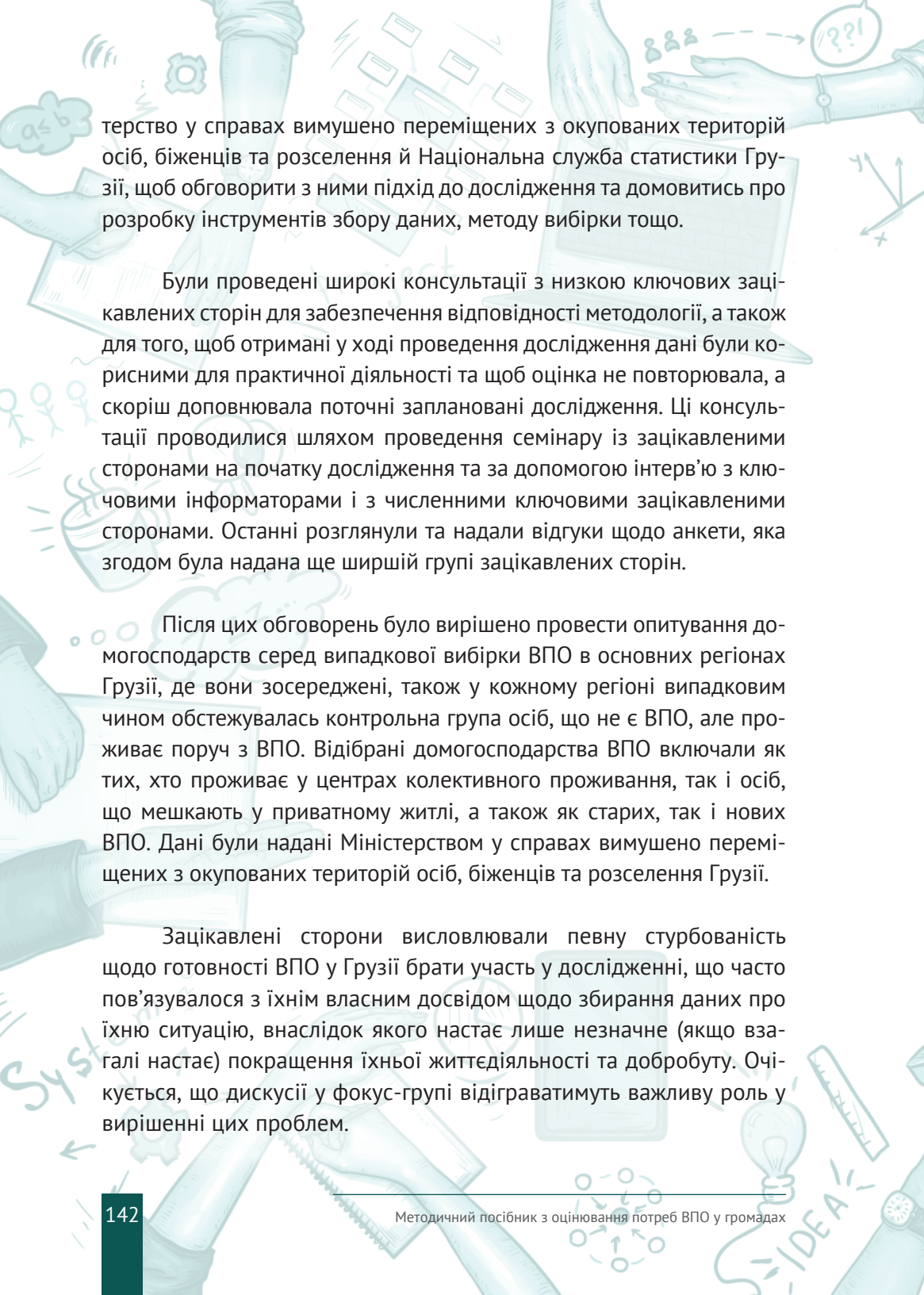
Усі заходи проводилися у тісних консультаціях з Міністерством у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців та розселення Грузії, Представництвом ЕУ у Грузії, Національною службою статистики Грузії та іншими ключовими зацікавленими сторонами.

Методологія проведення оцінки

Під час проведення оцінки був застосований змішаний метод підходу, що включає як кількісні, так і якісні інструменти для збору та аналізу даних щодо соціально-економічних потреб та стратегій існування ВПО.

Кількісні дані були зібрані під час проведення опитування за допомогою анкетування 3 024 домогосподарств ВПО у семи регіонах Грузії, при цьому особисті інтерв'ю було проведено особисто з 2 510 домогосподарствами, також було обстежено контрольну групу з 514 осіб, що не є ВПО. Вибірка була підготовлена фахівцем-консультантом на базі Національної служби статистики Грузії.

Якісні дані були зібрані за допомогою низки інтерв'ю з ключовими інформаторами та дискусій у фокус-групах. Збір якісних даних був покликаний перевірити кількісні результати та забезпечити більш глибоке розуміння проблем ВПО у сфері пошуку коштів на існування за допомогою більшої кількості пробних запитань, на які потрібні більш глибокі відповіді. Деякі ключові інтерв'ю та дискусії з інформаторами відбувалися на ранніх стадіях дослідження та перед підготовкою й використанням інструментів даних. Зокрема були проведені дискусії з ключовими партнерами, такими як Мініс-



терство у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців та розселення й Національна служба статистики Грузії, щоб обговорити з ними підхід до дослідження та домовитись про розробку інструментів збору даних, методу вибірки тощо.

Були проведені широкі консультації з низкою ключових зацікавлених сторін для забезпечення відповідності методології, а також для того, щоб отримані у ході проведення дослідження дані були корисними для практичної діяльності та щоб оцінка не повторювала, а скоріш доповнювала поточні заплановані дослідження. Ці консультації проводилися шляхом проведення семінару із зацікавленими сторонами на початку дослідження та за допомогою інтерв'ю з ключовими інформаторами і з численними ключовими зацікавленими сторонами. Останні розглянули та надали відгуки щодо анкети, яка згодом була надана ще ширшій групі зацікавлених сторін.

Після цих обговорень було вирішено провести опитування домогосподарств серед випадкової вибірки ВПО в основних регіонах Грузії, де вони зосереджені, також у кожному регіоні випадковим чином обстежувалась контрольна група осіб, що не є ВПО, але проживає поруч з ВПО. Відібрані домогосподарства ВПО включали як тих, хто проживає у центрах колективного проживання, так і осіб, що мешкають у приватному житлі, а також як старих, так і нових ВПО. Дані були надані Міністерством у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців та розселення Грузії.

Зацікавлені сторони висловлювали певну стурбованість щодо готовності ВПО у Грузії брати участь у дослідженні, що часто пов'язувалося з їхнім власним досвідом щодо збирання даних про їхню ситуацію, внаслідок якого настає лише незначне (якщо взагалі настає) покращення їхньої життєдіяльності та добробуту. Очікується, що дискусії у фокус-групі відіграватимуть важливу роль у вирішенні цих проблем.

Дослідженням були визначені наступні основні прогалини у політиці щодо підтримки ВПО у Грузії:

1. Більшість проектів з підтримки ВПО у Грузії орієнтовані на нових ВПО, незважаючи на те, що ця група становить менше ніж 10 % від загальної кількості ВПО у Грузії.
2. Понад 50 % ВПО мешкають у міських районах та, як правило, не мають доступу до ріллі, але більша частина фінансової та технічної допомоги, що надається ВПО, спрямована на тих, хто займається сільськогосподарською діяльністю.
3. Більшість ВПО проживає у приватному житлі, і частка таких ВПО постійно зростає, але непропорційний рівень підтримки орієнтований на тих, хто проживає у центрах колективного проживання.

За результатами оцінки було запропоновано визначити пріоритетами рішення питання нестачі харчування, рішення питання відсутності можливості отримання доходів для ВПО, що мешкають у центрах колективного проживання та у містах поза межами Тбілісі, закриття центрів колективного проживання, у яких відсутні можливості для існування, звернути особливу увагу на міські райони за межами Тбілісі, забезпечити доступність програм освіти для дорослих, що охоплюють ВПО та відповідають потребам, що вони окреслили, та вжити заходів для поліпшення доступу ВПО до послуг, пов'язаних з освітою; зменшити суворі обмеження доступу до соціальної допомоги, оскільки це сприяє залежності та не сприяє зусиллям з підвищення життєдіяльності, переглянути надання державної допомоги з метою її розподілення серед дійсно вразливих домогосподарств ВПО, але з обов'язковим покладенням на пільговиків певних обов'язків — наприклад, щодо обов'язку дорослих членів сім'ї зареєструватися у базі даних шукачів роботи тощо; слід застосовувати більш жорстке регулювання щодо фінансових

інструментів надання особистих позик та підтримувати схему, згідно з якою особи з дуже низьким рівнем доходу зможуть отримати більш доступні позики; слід дозволити новим малим підприємствам сплачувати нижчі податкові ставки протягом перших 2–3 років, кредити для малого бізнесу також повинні бути за нижчими ставками для підвищення конкурентоспроможності, бізнес слід заохочувати працювати як кооперативи, щоб розподілити інвестиційний тягар та ризик.

Ключові потреби, що оцінювалися

Продовольча безпека (71 % домогосподарств ВПО висловили побоювання щодо нестачі харчування, з них 73 % – у містах).

Доступ до працевлаштування (домогосподарства ВПО у всіх регіонах назвали відсутність робочих місць або можливостей самозайнятості як свою основну проблему та вважають, що працевлаштування або забезпечення краще оплачуваної роботи було б найкращим способом задоволення потреб їхніх домогосподарств у майбутньому; у всіх регіонах Грузії учасники дискусій у фокус-групах говорили про дуже високий рівень безробіття – поширена думка, що зараз економічно люди потерпають значно більше, ніж 2–3 роки тому, і що практично всі постраждали; як повідомляється, багато малих підприємств потерпають, але учасники також пояснили, що насправді важко визначити, наскільки добре працює бізнес, оскільки у них є значна заборгованість перед банками, що пов'язано з макроекономічними факторами, зокрема знеціненням долара США³⁰; багато хто говорив, що вони чи хтось у їхньому домогосподарстві нещодавно втратили єдине джерело доходу; за твердженнями деяких учасників, заробітна плата настільки низька, що викликає у людей відчуття марності праці взагалі; сплата податків та штрафів, а також високі процентні ставки за кредитами негативно впливають на малий бізнес, це призводить до краху ба-

30 Знецінення національної валюти до долара США

гатьох підприємств; збіднілі ВПО часто взагалі не в змозі зібрати достатній капітал для будь-яких бізнес-інвестицій).

Подолання бідності та збільшення доходів (приблизно 99 % домогосподарств ВПО отримують певну форму державної допомоги, у всіх регіонах вона є основним джерелом доходу для домогосподарств ВПО; широко розповсюдженою стратегією для домогосподарств ВПО у всіх регіонах Грузії є позичання грошей, отримання грошових переказів від родичів, що працюють за кордоном, зменшення кількості та/або погіршення якості харчування заради економії; приблизно 71 % ВПО стверджували, що вони пережили протягом попереднього року місяці, коли вони не змогли оплатити всі харчові потреби домогосподарства та всі комунальні платежі; на запитання, чи зможуть вони покрити несподівані витрати у розмірі 100 ларі³¹, не позичаючи грошей, між 74 % і 84 % домогосподарств ВПО відповіли, що не зможуть цього зробити, приблизно 80 % домогосподарств ВПО повідомили, що будуть потерпати від таких витрат; тільки 8 % ВПО отримують пенсію; лише 17 % домогосподарств ВПО у сільській місцевості мають доступ до ріллі, менше ніж 50 % таких домогосподарств мають свійську худобу, понад 60 % усіх домогосподарств ВПО, що займаються сільськогосподарською діяльністю, використовують вирощену продукцію виключно для власного споживання).

Доступ до сталих житлових умов (як показали дискусії у фокус-групах, вражаюче висока частка старих ВПО лише за кілька років була вимушена кілька разів змінювати житло; мешканці деяких центрів колективного проживання у Тбілісі були примусово виселені через приватизацію державних будівель, однак отриманої від держави компенсації було недостатньо для придбання власного житла; у Зугдіді ВПО були стурбовані поганим станом їхнього про-

31 Грошова одиниця Грузії. Станом на 2015 рік 100 ларі складали орієнтовно 24 долари США.

живання – були потрібні усі види ремонту, але особливо людей хвилювала тривала відсутність ремонту водогону, через що сталися багаторазові витoki води).

Доступ до медичних послуг (понад 36 % домогосподарств ВПО у всіх регіонах Грузії висловили побоювання щодо належного доступу до медичних послуг, зокрема 48 % у містах за межами Тбілісі, 38 % у Тбілісі та сільській місцевості).

Доступ до освіти (близько 26 % ВПО або не закінчили середню освіту, або мають лише початкову освіту, або не мають офіційної освіти, частка ВПО, що взагалі не мають офіційної освіти, становить 17 %, вищу освіту мають тільки 22 % ВПО).

I Врахування гендерної складової

Хоча окремо потреби чоловіків, жінок, жінок з немовлятами, вагітних жінок не оцінювалися, у дослідженні зазначено, що під час навчання інтерв'юєрів їм пояснили, що вони повинні просити та намагатися провести співбесіду з особою, яка є найбільш обізнаною про доходи та витрати домогосподарства, внаслідок чого 39,3 % домогосподарств старих ВПО та 33,2 % домогосподарств нових ВПО у ході опитування визначили головами жінок.

Ірак

Термін переміщення: 2013–2015 рр.

Причини переміщення: збройний конфлікт між урядом Іраку та терористичним угрупуванням ІДІЛ, що тривав у 2013–2018 рр.

Кількість переміщених осіб: на кінець липня 2015 року по

всій країні було визначено 3 171 606 ВПО. Дослідження охопило 5 225 ВПО домогосподарств (31 585 осіб), що мешкають поза таборами для ВПО³².

Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб за межами таборів, 2015 рік³³

I Досвід оцінювання потреб переселенців

Іракська криза внутрішніх переміщень виникла внаслідок збройного конфлікту між урядовими військами та терористичним угрупованням ІДІЛ у мухафазі³⁴ Анбар наприкінці 2013 року, який у червні 2014 року перекинувся на Ніневу та інші центральні мухафази Іраку. Ескалація конфлікту призвела до появи масштабної кількості ВПО, що не можуть безпечно повернутися додому та вимушені тривалий час знаходитися у місцях, куди вони були переміщені, або взагалі стикаються з багаторазовими переміщеннями у більш безпечні райони. Багато ВПО гостро потребують допомоги, і мало хто з них має спроможність самостійно вирішувати проблеми, що виникають під час довгострокового переміщення.

Це оцінювання було організовано гуманітарною ініціативою REACH з метою збору даних про мультикластерні основні потреби на рівні домогосподарств ВПО, які проживають на території Іраку поза таборами для ВПО, та виявлення прогалин у можливостях їхнього забезпечення.

32 https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/reach_irq_multiclusterneedsassessment_idps_outside_camps_oct2014.pdf

33 https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/reach_irq_multiclusterneedsassessment_idps_outside_camps_oct2014.pdf

34 Мухафаза — основна адміністративно-територіальна одиниця в деяких країнах Азії і Африки, зокрема в Іраку та Сирії, аналог області в Україні.

Дані дослідження було використано в Огляді гуманітарних потреб Іраку та Плані гуманітарного реагування на 2016 рік. За результатами дослідження була визначена кількісна база даних, яка, разом з іншими даними, була використана відповідальними особами для ухвалення рішень щодо планування та визначення пріоритетності сектору й ідентифікації ВПО як представників цієї цільової групи. Зважаючи на терміни, оцінка також охоплювала пріоритетні потреби ВПО поза таборами напередодні наступного зимового сезону.

Методологія проведення оцінки

Показники та опитувальник дослідження були розроблені з урахуванням запитів відповідних зацікавлених сторін. Вибірка була розрахована з використанням даних матриці відслідковування переміщень³⁵ від МОМ про конкретні місця концентрації ВПО, які не перебувають у таборах у межах кожної мухафазы на момент оцінки. Вибірка була призначена забезпечити результати з помилкою на рівні 10 % та рівнем довіри у 95 %. Її обсяг для кожного губернаторства становив від 258 до 491 домогосподарства (загалом було охоплено 5 225 домогосподарств).

Дані збирали за допомогою інтерв'ю на рівні домогосподарств. Для цього оцінювання були відібрані домогосподарства, що складаються з одного голови домогосподарства та усіх осіб, що проживають у межах домогосподарства, діляться доходами та продуктами харчування, включаючи як членів сім'ї, так і інших осіб. Інтерв'ю було проведено арабською мовою командами змішаної статі з використанням програмного забезпечення Open Data Kit на портативних пристроях для введення даних. Основна їхня частина була зібрана між 14 травня та 21 червня. Оцінка охоплювала 14 із 18 районів країни, за виключенням тих районів, де є проблеми з безпекою та авторизацією під час збору даних.

35 IOM. Displacement Tracking Matrix. Round XXIV Report. July, 2015.

Первинні дані були перевірені на предмет усунення очевидно помилкових записів. Після попереднього аналізу гуманітарна ініціатива REACH представила висновки щодо проблем іракських ВПО, що проживають поза таборами – було виявлено, що у найближчому майбутньому пріоритетними потребами залишаються продовольча безпека та доступ до сталих житлових умов.

Ключові потреби, що оцінювалися

Продовольча безпека (72 % ВПО, що мешкають поза таборами, вказують її як найважливішу потребу, лише 40 % опитаних домогосподарств можуть дотримуватися звичного раціону харчування).

Доступ до працевлаштування (42 % домогосподарств ВПО, що мешкають поза таборами, вказали працевлаштування другим у переліку ключових потреб, середня зайнятість працездатних чоловіків-ВПО у віці 18–59 років складає лише 35 %, при цьому 79 % непрацевлаштованих вказали причиною безробіття брак робочих місць).

Подолання бідності та збільшення доходів (68 % домогосподарств потребують зниження вартості харчування, 29 % обмежують порції їжі та 18 % зменшують кількість прийомів їжі щонайменше на один прийом на тиждень, 89 % домогосподарств мають заборгованість, спричинену підвищенням вартості харчування після переміщення; 17 % домогосподарств повідомили, що не мають жодної форми доходу за місяць, що передував оцінці, 44 % поклалися на низькокваліфіковані та/або сезонні форми праці, 22 % домогосподарств повідомили, що не можуть дозволити собі задоволення основних потреб, зокрема 74 % з них вказали, що не мають доступу до продовольства, 61 % – до житла, 59 % – до медичних послуг).

Доступ до сталих житлових умов (72 % домогосподарств ВПО, що мешкають поза таборами, винаймають житло, із них 84 %

вказують оренду як причину заборгованості, 31 % повідомляють про загрозу виселення протягом наступних після опитування трьох місяців; 10 % мешкають у занедбаних або недобудованих будівлях, 2 % – у школах).

Доступ до медичних послуг (25 % оцінених домогосподарств вказали його третім у переліку ключових потреб; 92 % зверталися по медичну допомогу після переселення, із них 35 % повідомили про труднощі у її отриманні; 26 % опитаних домогосподарств повідомили про брак ліків у медичних закладах; 70 % немовлят ВПО не були вакциновані від кору, 20 % – від поліомієліту).

Доступ до освіти (діти лише 20 % оцінених домогосподарств отримували відповідну шкільну освіту).

I Врахування гендерної складової

Під час дослідження було виявлено, що у 20 % оцінених домогосподарств ВПО є вагітні жінки, тому для цих домогосподарств однією з ключових потреб є доступ до акушерських послуг.

Сирія

Термін переміщення: 2018–2019 рр.

Причини переміщення: внутрішній збройний конфлікт між урядом Сирії та збройними опозиційними угрупованнями, що триває з 2011 року.

Кількість переміщених осіб: станом на березень 2019 року в 669 оцінених громадах зафіксовано 92 942 новоприбулі ВПО, 64 059 осіб, що вимушено переїхали з цих громад, зокрема повторно, 6 764 спонтанні повернення осіб до місць свого постійно-

го проживання з наміром залишатися протягом тривалого періоду часу, але не обов'язково в місцях свого звичайного проживання³⁶. Станом на листопад 2019 року в 176 оцінених громадах загалом зафіксовано 723 501 ВПО (150 577 домогосподарств), що складає 29 % від загальної кількості населення цих громад³⁷.

Приклад дослідження № 1. Ініціатива з моніторингу ситуації для ВПО. Щомісячний огляд переміщень ВПО і спонтанних повернень на північному заході Сирії, 2019 рік³⁸

Досвід оцінювання потреб переселенців

Громадянський конфлікт у Сирії між чинним урядом під проводом Башара аль-Асада та сирійською опозицією, що триває вже дев'ятий рік, пережив кілька хвиль ескалації. Масштаби, критичність та складність гуманітарних потреб у Сирії залишаються приголомшливими, при цьому в низці областей існують значні ризики щодо безпеки. Загалом 12,8 мільйона людей потребують гуманітарної допомоги, зокрема 6,2 мільйона ВПО. Приблизно 5,2 мільйона людей відчують гостру вразливість внаслідок переміщення, впливу бойових дій та обмеженого доступу до основних товарів і послуг. За оцінками ООН 1,16 мільйона людей вимушені проживати у важкодоступних місцях. За перші шість місяців 2018 року зафіксовано 1,3 мільйона переміщень населення (у середньому понад 6 129 осіб на день), станом на грудень 2018 року зафіксовано 1 094 873 переміщення із постраждалих районів на півночі та півдні Сирії³⁹.

36 https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/reach_cccm_ismi_monthly_displacement_summary_20190301-31.pdf

37 https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/REACH_SYR_Situation-Overview_Hasakeh-RNA_November-2019.pdf

38 https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/reach_cccm_ismi_monthly_displacement_summary_20190301-31.pdf

39 UNHCR – Syria Factsheet (January – November 2018) // <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/unhcr-syria-factsheet-january-november-2018>



Незважаючи на оголошення у 2018 році так званої «демлітаризованої зони» (близько 15–20 кілометрів уздовж лінії конфлікту), постійні сутички між силами союзників уряду Сирії й озброєної опозиції, бойові дії всередині самої опозиції та повітряні бомбардування призвели до сотень жертв серед цивільного населення та до масштабних хвиль переміщення з Ідліба, прилеглих до нього районів та північного регіону Алеппо. Базова цивільна інфраструктура, включаючи школи, лікарні та ринки, була пошкоджена або зруйнована, що відповідно значно перешкоджало відвіданню шкіл дітьми, не дозволяло людям отримувати доступ до медичної допомоги, а також обмежувало можливості купити основні продукти харчування. У березні кількість спонтанних повернень до місць постійного проживання збільшилася порівняно з лютим, до того ж багато людей знову будуть переміщені у найближчому майбутньому, оскільки в регіоні зберігається підвищена нестабільність.

Методологія проведення оцінки

Оцінка проводилася CCCM Cluster та REACH у межах ISMI за участі партнерів CCCM Cluster. Дані, використані для цієї оцінки, були зібрані, підтверджені та перевірені на основі методології, розробленої у межах ISMI. Через відмінності у методології та охопленні цифри, представлені у наведених вихідних даних, можуть відрізнятися від офіційних даних CCCM Cluster або даних УВКБ ООН.

Після проведеної наприкінці 2016 року базової оцінки проводилися спочатку щотижневі, потім раз на два тижні й наразі щомісячні цикли збору даних. Представлений огляд зареєстрованих внутрішніх та зовнішніх переміщень ВПО за період із 1 по 31 березня 2019 року. Такі переміщення були зареєстровані у 669 громадах районів, що були доступними для оцінки. Моніторинг із часом змінюється залежно від доступності території. Місця переміщення

визначаються через розгалужену мережу ключових інформаторів або за допомогою оповіщень ВПО, ініційованих інформаторами, або за допомогою наступних дій опитувачів⁴⁰. У кожній оцінюваній громаді було опитано щонайменше два ключові інформатори. Зібрана інформація додатково підтверджується іншими джерелами, включаючи дані членів CCCM Cluster та нову гуманітарну інформацію. Цей підхід дозволяє регулярно оновлювати інформацію про пересування ВПО на рівні доступних для оцінки громад північного заходу Сирії.

Ключові потреби, що оцінювалися

Безпека життя та захист від конфлікту (за повідомленнями ключових інформаторів, ці проблеми поставили на перше місце під час опитування у 213 громадах).

Подолання бідності, збільшення доходів та доступ до працевлаштування (проблеми поставили на друге місце у 120 громадах).

Доступ до сталих житлових умов (опинилися на другому місці у 74 громадах, на третьому – у 62).

Доступ до гуманітарної допомоги (на другому місці у 53 громадах, на третьому – у 57).

Продовольча безпека (на другому місці у 39 громадах, на третьому – у 30).

@ Врахування гендерної складової

Під час проведення оцінки потреби чоловіків, жінок, жінок з немовлятами, вагітних жінок окремо не оцінювалися.

⁴⁰ Опитувачі – enumerators.

Приклад дослідження № 2. Оперативна оцінка потреб: мухафаза Хасак, Північно-Східна Сирія⁴¹

Досвід оцінювання потреб переселенців

У 2019 році на громадянський конфлікт у Сирії чекала чергова хвиля ескалації, що значною мірою погіршила стан ВПО порівняно з 2018 роком. Від початку нового загострення конфлікту 9 жовтня 2019 року жителі Північно-Східної Сирії стикнулися з новою гуманітарною кризою, яка призводить до значного переміщення з регіону як всередині країни, так і, в меншій мірі, до Іракського Курдистану. Більшість ВПО родом з громад поблизу кордону з Туреччиною, причому більшість з них переміщуються на південь до громад, розташованих далі від кордону, що призводить до навантаження на існуючу інфраструктуру та ресурси.

Криза у Північно-Східній Сирії та спричинені нею проблеми з доступністю та безпекою створили серйозні перешкоди на шляху систематичного збору інформації щодо потреб ВПО. Із розвитком цієї кризи стає все більш важливим усунення прогалин у інформації для забезпечення скоординованого гуманітарного реагування. Дослідження спрямовано на забезпечення розуміння мультисекторальних потреб як мешканців, так і ВПО, що проживають у громадах мухафазы Хасак.

Методологія проведення оцінки

Оцінка була організована REACH за методологією AoK. Збір даних здійснювався біженцями з Північно-Східної Сирії, що мешкають у таборах на території Іракського Курдистану, шляхом опитування одного чи декількох ключових інформаторів у громадах, звід-

⁴¹ https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/REACH_SYR_Situation-Overview_Hasakeh-RNA_November-2019.pdf

ки вони родом. Ключові інформатори відбиралися на основі їхніх знань про ВПО та постійне населення оцінюваних громад, а також їхнього професійного досвіду щодо оцінки відповідних потреб (наприклад, у доступі до житла, доступі до охорони здоров'я тощо).

Дані були зібрані у період між 6 та 17 листопада 2019 року з урахуванням тижнів, наступних за ескалацією конфлікту. Результати є орієнтовними, а не репрезентативними, і їх не слід узагальнювати по всьому регіону. Через більш низьку надійність віддаленого збору даних порівняно з прямим збором даних, для кожного окремого ключового інформатора застосовувалася система оцінки достовірності, заснована на рівні його знань щодо поточної ситуації у секторі, про який він повідомляв.

Ключові потреби, що оцінювалися

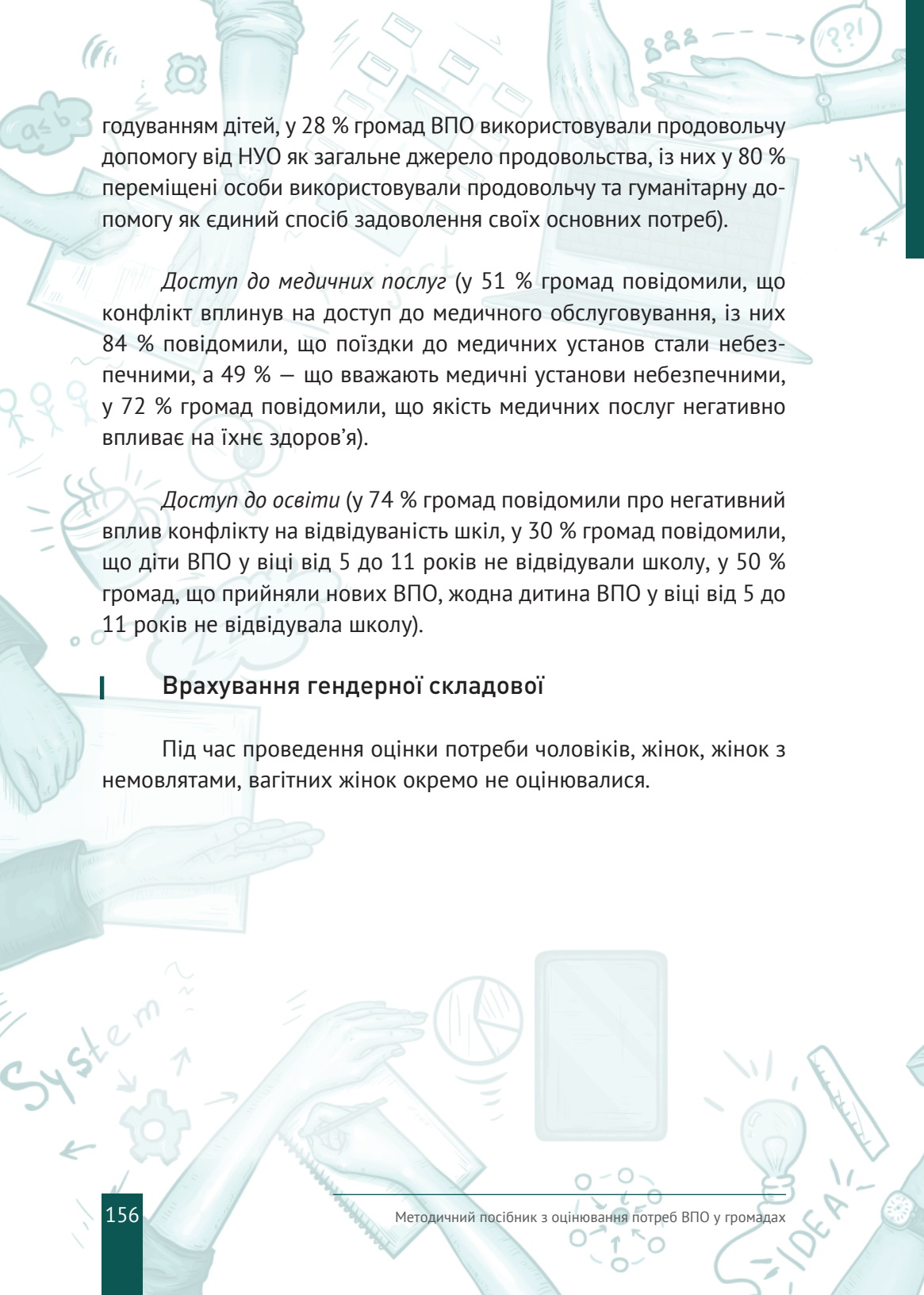
Безпека життя та захист від конфлікту (проблему безпеки та захисту назвали ключовою у 69 % громад⁴², зокрема у 39 % громад назвали ключовою проблемою захист від віддаленого насильства⁴³).

Наявність належних житлових умов (у 58 % громад назвали доступ до житла пріоритетною проблемою, у 24 % – проблемою, що викликає глибоку стурбованість; у 22 % громад повідомили про істотне погіршення забезпечення електроенергією, при цьому тільки 51 % громад отримують більше ніж 8 годин електроенергії на день).

Продовольча безпека (у 66 % громад виникли перешкоди з доступом до продовольчих ринків, внаслідок чого у 60 % громад погіршився доступ до продовольства, у 16 % громад були проблеми з

42 Як зазначено в оцінці, слід зважати, що оцінювані громади в основному розташовуються у північній, північно-східній та східній частинах мухафазы Хасеке, яких значною мірою не торкнулася ескалація конфлікту.

43 Як зазначено в оцінці, хоча ключові інформатори дійсно повідомляли про наявність проблем захисту, часто повідомлялося, що вони не впевнені, що це за проблеми.



годуванням дітей, у 28 % громад ВПО використовували продовольчу допомогу від НУО як загальне джерело продовольства, із них у 80 % переміщені особи використовували продовольчу та гуманітарну допомогу як єдиний спосіб задоволення своїх основних потреб).

Доступ до медичних послуг (у 51 % громад повідомили, що конфлікт вплинув на доступ до медичного обслуговування, із них 84 % повідомили, що поїздки до медичних установ стали небезпечними, а 49 % – що вважають медичні установи небезпечними, у 72 % громад повідомили, що якість медичних послуг негативно впливає на їхнє здоров'я).

Доступ до освіти (у 74 % громад повідомили про негативний вплив конфлікту на відвідуваність шкіл, у 30 % громад повідомили, що діти ВПО у віці від 5 до 11 років не відвідували школу, у 50 % громад, що прийняли нових ВПО, жодна дитина ВПО у віці від 5 до 11 років не відвідувала школу).

Врахування гендерної складової

Під час проведення оцінки потреби чоловіків, жінок, жінок з немовлятами, вагітних жінок окремо не оцінювалися.

ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

В огляді представлені найбільш цікаві та корисні для подальшого використання дослідження потреб ВПО, зокрема соціально вразливих категорій населення. Дослідження розташовані у порядку часу публікації, починаючи з більш давніх.

Звіт за результатами дослідження «Проблеми адаптації та працевлаштування ВПО на Луганщині»⁴⁴

Автор оцінки: ГО «Інститут розвитку та соціальних ініціатив».

Час проведення: січень – лютий 2015 року.

Масштаб оцінювання: Луганська область, населені пункти: Рубіжне, Северодонецьк, Лисичанськ, Кремінна, Новоайдар, Старобільськ, Попасна, Сватове, Біловодськ, Марківка.

Методологія проведення оцінки:

- › Проведення вибіркового опитування 500 вимушених переселенців, що проживають на території Луганської області, з питань якості надаваних ним послуг з боку органів влади, проблем працевлаштування, адаптації у нових умовах.

44

https://www.irf.ua/content/files/zvit_monitoring.pdf

- › Вибіркове відвідування місць проживання вимушених переселенців, центрів зайнятості та приватних підприємців з метою вивчення та оцінки дотримання прав ВПО, якості наданих їм послуг.
- › Опитування представників малого та середнього бізнесу Луганської області, з метою виявлення їхнього досвіду співпраці з ВПО, потреб та вимог до ВПО під час працевлаштування.
- › Метод «таємного клієнта» під час працевлаштування, з метою дослідження ставлення роботодавців до ВПО та можливостей працевлаштування.
- › Окрім цього, для дослідження використовувались наступні джерела інформації: нормативно-правова документація; статистичні дані; дані опитування, тестування, інтерв'ю, що висвітлюють проблеми ВПО.

Ключові потреби, що оцінювалися: працевлаштування ВПО та адаптація їх у громадах Луганщини.

Результати оцінювання: створення рекомендацій щодо підвищення ефективності механізмів працевлаштування та адаптації ВПО у Луганській області (почати підготовку тренерів з числа працівників центрів зайнятості та волонтерських організацій для проведення тренінгів з питань працевлаштування та перекваліфікації ВПО; запровадити на рівні обласного, міських та районних центрів зайнятості Луганської області навчальний курс з питань основ працевлаштування та перекваліфікації ВПО; створити єдину базу вакансій та пошукачів роботи з числа ВПО в Луганській області, яка буде постійно оновлюватись та буде доступна в мережі інтернет; запровадити щоквартальні опитування щодо ефективності роботи обласного, міських та районних центрів зайнятості, проблем ВПО у сфері працевлаштування, запитів підприємців на ринку праці).

Внутрішнє переміщення внаслідок конфлікту в Україні: підвищена незахищеність постраждалого населення та чинники напруженості в громадах⁴⁵

Автор оцінки: Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (далі – СММ).

Час проведення: серпень – листопад 2015 року.

Масштаб оцінювання: у 19 областях України: Чернівецькій, Вінницькій, Хмельницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Івано-Франківській, Закарпатській, Харківській, Полтавській, Херсонській, Миколаївській, Черкаській, Чернігівській, Житомирській, Київській, Львівській, Одеській, Донецькій та Луганській.

Методологія проведення оцінки: СММ спілкувалася з ВПО, приймаючими родинами, представниками приймаючих громад, а також місцевими органами влади, такими як облдержадміністрації, обласними, міськими та сільськими радами, департаментами соціального захисту населення і Державною службою України із надзвичайних ситуацій. Члени СММ спілкувалися з ВПО, що мешкають у приміщеннях приватного житлового фонду та центрах компактного проживання, розташованих у сільській місцевості, містах та приміських зонах як у підконтрольних, так і непідконтрольних уряду районах. 1 652 співрозмовники взяли участь у 161 бесіді у фокус-групах та 39 індивідуальних бесідах. У дослідженні загалом взяли участь 1 419 ВПО та 233 представники приймаючих громад.

Ключові потреби, що оцінювалися: доступ до належного житла, економічна ситуація та доступ до зайнятості, доступ до соці-

45 <https://www.osce.org/uk/ukraine-smm/261206>

ального захисту, участь у місцевих виборах, проблеми безпеки, що стають на заваді безпечному та довгостроковому поверненню ВПО додому, свобода пересування як обтяжуюча обставина для переміщеного населення, особливі питання, що стосуються переміщених осіб кримськотатарського походження.

Результати оцінювання: підсумкові спостереження, серед яких ключовими є наступні:

- Усі ВПО насамперед повинні мати рівний доступ до здійснення своїх громадянських і політичних прав.
- Необхідно забезпечити однакове ставлення до переселенців у частині доступу до житла, працевлаштування і соціального захисту.
- Необхідно вжити заходів для відновлення єдності родин і соціальної згуртованості, відродити довіру всередині громад і викоринити упередженість щодо ВПО. Усі ці заходи сприятимуть їхньому безпечному поверненню, успішній реінтеграції і примиренню.
- Обмеження свободи пересування цивільних осіб не повинно непропорційно впливати на переміщених осіб, які перетинають лінію зіткнення, або заважати їхньому безпечному поверненню.

Оцінка порушення прав внутрішньо переміщених осіб, які живуть із ВІЛ⁴⁶

Автор оцінки: Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка.

46 <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/poverty/report-human-rights-HIV-IDPs.html>

Час проведення: протягом 2015 року.

Масштаб оцінювання: міста Одеса, Харків.

Методологія проведення оцінки:

Комплексне кількісно-якісне дослідження, що передбачає три послідовні рівні:

- › Кабінетне дослідження, в ході якого було зібрано та проаналізовано наявну нормативно-правову базу щодо ВПО та ВІЛ-позитивних осіб. Були розглянуті та проаналізовані документи, звіти, нормативні акти, що стосуються соціального добробуту, захисту прав і оцінки послуг ВІЛ-інфікованим людям з-поміж ВПО.
- › Опитування ВПО, що живуть із ВІЛ. На цьому рівні були опитані ВПО, які живуть із ВІЛ і яких торкнулася проблема порушення прав та обмеження доступу до медичного та соціального забезпечення. З метою різностороннього аналізу до вибірки було внесено різні категорії ВПО, залежно від того, коли вони дізналися про свій ВІЛ-позитивний статус і розпочали лікування. Загалом було опитано 50 респондентів, по 25 осіб у кожному місті дослідження.
- › Опитування надавачів послуг. Було опитано представників державних установ та громадських організацій, що надають послуги для ВПО, з метою аналізу порушення юридичних прав і обмеження доступу до медичної допомоги та соціальних послуг, з якими їм доводилося працювати. Критерії відбору надавачів послуг: досвід роботи з ЛЖВ не менше ніж два роки; досвід надання послуг (соціальних, медичних, правових) ВПО, що живуть із ВІЛ.

Ключові потреби, що оцінювалися: звернення ВПО з ВІЛ по допомогу в установи після переїзду, порушення прав людини на безпеку та свободу на новому місці, загроза особистій безпеці, порушення прав, пов'язаних зі статусом ВПО, порушення прав, пов'язаних із наданням медичної допомоги, звернення по допомогу та лікування у центрі СНІДу; отримання антиретровірусної терапії, участь у замісній підтримувальній терапії, досвід отримання правової допомоги та нагальні правові потреби.

Результати оцінювання:

Зібрана інформація дозволила ознайомитися із ситуацією загалом та проаналізувати наявну систему прав і надання послуг ВІЛ-інфікованим з-поміж ВПО та створити рекомендації для органів центральної та місцевої влади, для громадських організацій, для правозахисних організацій, для органів охорони здоров'я, для міжнародних організацій.

Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад⁴⁷

Автор оцінки: Київський міжнародний інститут соціології.

Час проведення: 22 липня – 16 серпня 2016 року.

Масштаб оцінювання: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області; Житомирська, Сумська, Чернігівська, Київська області та м. Київ; Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області;

⁴⁷ https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf

Миколаївська, Одеська, Херсонська області; Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області; Донбас: Донецька, Луганська області.

Методологія проведення оцінки: усього методом особисто-го інтерв'ю було опитано 1 500 мешканців приймаючих громад та 1 003 ВПО.

Ключові потреби, що оцінювалися:

- › Задоволеність ВПО висвітленням їхніх проблем у ЗМІ та які саме недоліки вони у ньому вбачають;
- › Які джерела використовують ВПО для отримання новин та інформації про державну й міжнародну допомогу, наскільки активно використовують інтернет та соціальні мережі, зокрема спеціалізовані групи для ВПО;
- › З'ясувати, чи обізнані ВПО про недержавні організації, що надають фінансову, матеріальну та юридичну допомогу, та чи зверталися до них самі;
- › Оцінити рівень задоволеності ВПО роботою державних установ та готовністю представників місцевої влади відгукуватися на їхні прохання та скарги;
- › Дізнатись, наскільки розповсюджена практика порушення прав ВПО у різних сферах;
- › Описати соціальне самопочуття ВПО у приймаючих спільнотах та плани на подальшу міграцію, включно з поверненням додому.

Результати оцінювання: висновки звіту дозволили покращити забезпечення інформаційних потреб ВПО та приймаючих

громад, підвищити професіоналізм українських медіа в контексті висвітлення конфлікту та вдосконалити комунікації міжнародних гуманітарних організацій зі спільнотами, ураженими конфліктом.

Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (15 етапів)⁴⁸

Автор оцінки: Міжнародна організація з міграції за підтримки Уряду України (далі – МОМ).

Час проведення: березень 2017 – вересень 2019 року.

Масштаб оцінювання: 300 територіальних одиниць у всіх регіонах України.

Методологія проведення оцінки: вибіркове опитування 2 406 ВПО шляхом особистих інтерв'ю; вибіркове опитування 970 ВПО шляхом телефонних інтерв'ю; вибіркове опитування 1 227 осіб, які перетинають лінію розмежування, шляхом особистих інтерв'ю; обговорення у фокус-групах (у Львові, Полтаві, Миколаєві, Івано-Франківську, Маріуполі); офіційні дані та відповідні дані з інших джерел.

Ключові потреби, що оцінювалися: характеристика ВПО та їхніх домогосподарств; зайнятість ВПО; добробут ВПО (засоби для існування, умови проживання та види житла, житлові програми, призупинення соціальних виплат, безпека середовища та інфраструктури, торгівля людьми та трудова експлуатація); доступ до соціальних послуг; мобільність ВПО; інтеграція в місцеві громади; виборчі права; ВПО, які повернулися на території, неконтрольовані урядом.

48 http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_15_ukr_screen.pdf

Результати оцінювання: MOM адаптувала систему, створену для регулярного збору, опрацювання та поширення інформації про ситуацію у сфері переміщення, до українських реалій. Моніторинг забезпечує краще розуміння перебігу переміщень, а також надає інформацію про місця перебування, кількість, вразливість та потреби переміщеного населення в Україні.

У ході опитування було зібрано інформацію про соціально-економічні характеристики ВПО на рівні окремих осіб і домогосподарств, зокрема про тенденції та наміри стосовно переміщення, зайнятість і засоби до існування, доступ до соціальних послуг та потреби в допомозі, у 24 областях України та м. Києві.

Звіт за результатами аналізу проблем внутрішньо переміщених осіб в об'єднаних територіальних громадах⁴⁹

Автор оцінки: програма «Радник з питань ВПО», яка реалізується канадською неурядовою організацією «Stabilization Support Services».

Час проведення: жовтень – грудень 2017 року.

Масштаб оцінювання: національний.

Методологія проведення оцінки:

» Аналіз нормативно-правової бази щодо ВПО.

⁴⁹ https://radnyk.org/reports/problematic_idps/problematic%20issues%20related%20to%20IDPs%20in%20ATC%20report_radnyk_ukr.pdf

- Аналіз звернень працівників системи соціального захисту та ВПО до радників програми у жовтні – грудні 2017 року щодо проблемних питань реалізації прав ВПО, які мешкають у населених пунктах, що входять до складу ОТГ.
- Місячна звітність радників з питань ВПО за жовтень – грудень 2017 року.
- Аналіз вторинних даних соціологічних досліджень щодо децентралізації влади.

Ключові потреби, що оцінювалися: доступ ВПО до рівних прав та можливостей у громаді.

Результати оцінювання: за результатами аналізу підготовлено звіт, у якому узагальнено ключові проблеми ВПО в приймаючих громадах, перспективи інтеграції ВПО в ОТГ, можливості врахування політики децентралізації під час розробки стратегічного плану інтеграції ВПО. Було розглянуто досягнення і проблеми ОТГ щодо інтеграції ВПО, здатність реалізувати політику соціального захисту ВПО та сприяти їхній інтеграції; участь громадян у здійсненні влади у своїх громадах та їхню оцінку поточних результатів реформи. Представлено ключові рекомендації, розроблені радниками та експертами програми «Радник з питань ВПО», серед яких законодавчі зміни (внесення змін та доповнень до Законів України «Про місцеве самоврядування», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», а також до положень, які регламентують взаємодію ВПО та ОТГ як суб'єктів суспільних відносин, та у методику формування спроможних територіальних громад); заходи підтримки на рівні держави (створення умов для розвитку соціального підприємництва; активізація чинних програм забезпечення населення доступним житлом та іпотечного кредитування для забезпечення житлом ВПО); участь та поінформованість (використання і розвиток методів та інструментів активізації громади); підвищення компетенцій громад (корегування регіональ-

них та місцевих програм громадянського суспільства щодо запровадження соціального замовлення на всі види соціальних послуг; мобілізація соціальних ресурсів ВПО для вирішення конкретних проблем громади); проведення комплексного дослідження.

Оцінка проблем психологічної, соціально-економічної адаптації та інтеграції жінок з числа ВПО у нові громади (Вінницька, Львівська та Київська області)⁵⁰

Автор оцінки: ГО «Молодіжна альтернатива» за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні.

Цільовою групою визначено ВПО, з особливим акцентом на жінок.

Час проведення: протягом 2017 року.

Масштаб оцінювання: Вінницька, Львівська та Київська області. Методологія проведення оцінки:

У межах дослідження проведено 6 фокус-групових досліджень:

- › 3 фокус-групові дослідження у Львівській області (Львів, Червоноград – місто обласного значення, Сокаль – місто районного значення) відбулись 3–4 листопада 2016 року. 31 особа взяла участь в дослідженні, із них 26 жінок та 5 чоловіків.
- › 3 фокус-групові дослідження у Вінницькій області (Вінниця, Вінницький район, смт Калинівка), що пройшли 9–10 листопада. Було задіяно 35 осіб, із них 28 жінок та 7 чоловіків.

50 <https://www.osce.org/uk/ukraine/303191?download=true>

Ключові потреби, що оцінювалися:

1. Аналіз економічних і соціальних потреб ВПО (з акцентом на жінок), зокрема:

- › питання самоідентифікації та психологічної адаптації в нових умовах;
- › оцінка потреб і можливостей зайнятості для жінок-ВПО;
- › оцінка умов, в яких проживають жінки-переселенки, питання реєстрації;
- › надання медичної допомоги жінкам-ВПО;
- › питання домашнього та ґендерно-обумовленого насильства в сім'ях ВПО;
- › питання соціальної підтримки та захисту прав ВПО;
- › аналіз проблем, пов'язаних з правами на освіту;
- › механізми надання фінансової підтримки ВПО;
- › канали поширення інформації серед ВПО.

2. Взаємодія між ВПО і місцевими органами влади та приймаючими громадами: тенденції та ключові питання.

3. Можливості покращення добробуту місцевих громад шляхом тіснішої інтеграції ВПО: заходи, які можуть бути реалізовані на національному та місцевому рівнях.

Результати оцінювання:

У межах дослідження було визначено, що одним з пріоритетів процесу адаптації ВПО є реалізація спільних проєктів за участю ВПО та місцевої громади. Цими проєктами можна як налагодити діалог і комунікацію між ВПО і громадами, так і здійснити потрібні для громади локальні ініціативи.

Розроблено карту проблем в економічній, соціальній, культурній та інших сферах для адаптації та інтеграції ВПО, з особливим фокусом на жінок, до нових умов життя у приймаючих громадах.

Запропоновано рекомендації щодо покращення соціального та економічного благополуччя громад, які приймають ВПО, розвитку ініціатив, спрямованих на підтримку цього процесу за рахунок інтеграції ВПО. Метою таких ініціатив є запобігання / зниження напруженості в суспільстві, зокрема у приймаючих громадах.

Оцінювання участі ВПО за програмою «Доступне житло» (50/50)⁵¹

Автор оцінки: УВКБ ООН в Україні за сприяння Держмолодьжитло України.

Час проведення: квітень – грудень 2018 року.

Масштаб оцінювання: 52 із 65 сімей ВПО, які отримали житло за програмою «Доступне житло» у 2017 році.

Методологія проведення оцінки:

- › Оглядовий аналіз інформації за програмою «Доступне житло» для ВПО;
- › Опитування домогосподарств-реципієнтів та місцевих працівників Держмолодьжитла програми за допомогою анкети.

⁵¹ https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/02/2019-UNHCR-Evaluation-of-State-Youth-Fund-Housing-Programme-Final-Report.UKR_.pdf

Ключові потреби, що оцінювалися: доступ ВПО до програми «Доступне житло», особливості процедур; проблеми, які виникають при отриманні житла.

Результати оцінювання: висновки та рекомендації щодо поліпшення постанови № 819 «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом» та механізмів програми «Доступне жило», зокрема про те, що не всі економічно активні вимушені переселенці можуть покрити свій внесок за програмою «50/50» та має сенс впровадити другий фінансовий механізм, передбачений програмою «Доступне житло» для ВПО та ветеранів, що передбачає пільгове іпотечне кредитування; необхідно врегулювати управління чергою на житло; заборонити одночасну участь заявників у кількох програмах Держмолодьжитла; збільшити період часу, що надається заявникам для переподання документів; встановити механізм оскарження; прив'язати фінансування житлових програм відповідно до кількості ВПО, які мешкають у регіоні та розглянути можливість сприяння реконструкції як більш доступної альтернативи у порівнянні з новобудовами.

Захист прав внутрішньо переміщених осіб: аналіз та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази⁵²

Автор оцінки: ГО «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ» у партнерстві з ГО «Донбас СОС».

Час проведення: 2018 рік.

⁵² https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Group-of-Influence_analyses.pdf

Масштаб оцінювання: огляд національної нормативної бази стосовно ВПО.

Методологія проведення оцінки:

Аналіз основних положень нормативно-правових актів, які стосуються сфери забезпечення прав і свобод ВПО, а також громадян, які проживають на ТОТ Донецької та Луганської областей.

Кабінетне дослідження основної проблематики щодо умов реалізації прав ВПО, причин і чинників, які можуть на це впливати, а також шляхів вдосконалення існуючої нормативно-правової бази та правозастосовної практики в Україні задля підвищення рівня захисту цієї категорії громадян.

Ключові потреби, що оцінювалися:

У межах публікації окреслено більшість проблем, з якими стикаються ВПО з Донецької та Луганської областей, проте цей перелік не є вичерпним. Основу дослідження становлять досвід і практика експертів із двох ГО, які працюють у сфері забезпечення та захисту прав і свобод ВПО, які, спираючись на Методологію моніторингу дотримання прав ВПО в Україні, узагальнили основні актуальні проблеми та систематизували відповідні рекомендації для органів влади.

В оцінці розглядаються: права, пов'язані зі свободою пересування; взяття на облік ВПО; оформлення та відновлення документів, що посвідчують особу; право на соціальний захист; право на охорону здоров'я; політичні права; оформлення субсидії ВПО; право на землю; право на житло; право на зайнятість; право на освіту; статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; кредитні зобов'язання, оформлені до

14 квітня 2014 року; державна реєстрація актів цивільного стану; ведення підприємницької діяльності; право на майно; захист персональних даних; право на доступ до правосуддя; доступ до інформації про реалізацію прав ВПО.

Результати оцінювання:

Рекомендації, спрямовані як на конкретні зміни до чинного законодавства чи розробку уповноваженими суб'єктами окремих роз'яснень щодо правозастосовної практики вже чинних правових норм, так і на пошук нових механізмів та інноваційних рішень, зокрема використання позитивного міжнародного досвіду та практики тих країн, які зіткнулися зі схожими проблемами внутрішнього переміщення. Зокрема вказано, що потребують уваги питання розширення інформаційної взаємодії органів державної влади, обміну базами даних, запровадження механізмів електронного врядування для того, щоб максимально спростити для громадян процес реалізації їхніх прав та свобод та унеможливити будь-які ризики щодо їхнього порушення.

Оцінки потреб біженців, шукачів притулку і внутрішньо переміщених осіб в Україні⁵³

Автор оцінки: Агентство ООН у справах біженців.

Час проведення: лютий – березень 2019 року.

Масштаб оцінювання: загалом було проведено 91 обговорення в фокус-групах та 22 інтерв'ю з ключовими інформантами, включно з біженцями, шукачами притулку, ВПО, особами без гро-

53 https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/08/2019-08-19-PA_UKR.pdf


мадянства, особами, що знаходяться під ризиком безгромадянства, й особами, які постраждали від конфлікту. Спільна оцінка потреб 2019 року проводилася тільки на підконтрольних уряду територіях.

Методологія проведення оцінки: фасилітатори просили учасників фокус-груп або ключових інформантів поділитися своїми поглядами стосовно тематичних питань, а наступні питання направляли хід бесіди для отримання відповідної інформації. Такий підхід сприяв тому, щоб особи під опікою УВКБ ООН говорили вільно, забезпечуючи пріоритизацію якісної інформації, дозволяючи проводити первинний аналіз ризиків, з якими стикаються різні групи, а також виявляти можливості та ресурси всередині громад для посилення їхнього захисту.

Ключові потреби, що оцінювалися: дискримінація, безпека, свобода пересування, соціальний захист і пенсії, житло, працевлаштування та можливість заробітку, медичне обслуговування, захист дітей, правова допомога, толерантне ставлення до ВПО.

Результати оцінювання: рекомендації Уряду України та УВКБ ООН, міжнародним організаціям і НУО, серед яких:

- › Дозволити ВПО обирати банк для отримання пенсій, а не користуватись лише Ощадбанком.
- › Забезпечити своєчасне та ефективне поширення інформації про законодавчі та процедурні зміни, що стосуються ВПО (перетин лінії розмежування та адміністративного кордону з Кримом; доступ до соціальних виплат та пенсій; можливості доступу до житла і т. п.).
- › Включати ВПО у місцеві (міські, районні, обласні) соціальні, економічні, культурні та медичні програми, щоб забезпечити



їм доступ до відповідних послуг на рівні з приймаючими громадами.

- › Збільшити виділення коштів з державного бюджету на програму «Доступного житла».
- › Підтримка створення та розвитку малого і середнього бізнесу ВПО.

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЯКІ МІСТЯТЬ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДОДАТКОВІ ГАРАНТІЇ, ПІЛЬГИ, ДОПОМОГУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Відповідно до Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення⁵⁴, на державну владу покладається основний обов'язок і відповідальність за надання захисту та гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, які перебувають під її юрисдикцією (Принцип 3). У ситуації, коли ВПО мають специфічні проблеми та потреби, саме держава має забезпечити додатковий захист, гарантії для ВПО, які б дозволили їм за новим місцем проживання у приймаючих громадах без дискримінації реалізовувати свої права та свободи.

Починаючи з 2014 року держава поступово змінює шляхи і форми реагування на конфлікт та масове внутрішнє переміщення осіб. Були прийняті численні нормативно-правові акти, які, по-перше, окреслили вектор державної політики стосовно ВПО, а по-друге, встановили додаткові державні гарантії для переселенців в сфері соціального захисту, зайнятості населення, освіти, житлових прав, тощо. Утім детальний аналіз чинного законодавства вкупі із практикою його застосування дозволяють дійти висновку, що далеко не всі додаткові гарантії ВПО, які передбачені чинним законодавством, працюють ефективно та реалізуються в повній мірі. В деяких випадках підхід, який міститься у чинному законодавстві, потребує перегляду з точки зору задоволення потреб ВПО, які наразі фактично не враховуються державою при розробці довгострокових рішень стосовно цієї групи постраждалих від конфлікту осіб.

54

<https://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html>

Соціальний захист ВПО. Загалом, якщо аналізувати форми додаткового соціального захисту переселенців, можна виділити наступні:

- щомісячна адресна допомога ВПО на покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг;
- одноразова грошова допомога постраждалим і внутрішньо переміщеним особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, що спричинені соціальним становищем, внаслідок яких особа частково або повністю не має здатності (не набула здатності або втратила її) чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя і брати участь у суспільному житті;
- спрощений порядок призначення житлових субсидій.

Ще у листопаді 2014 року Урядом були ухвалені дві постанови, які запровадили фінансову допомогу внутрішньо переміщеним особам, пов'язану із фактом переміщення.

Так, відповідно до Постанови № 505⁵⁵, ВПО мають право на отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг. За майже п'ять років розміри щомісячної адресної допомоги та підходи до їхнього визначення змінилися, окрім суми адресної допомоги, яка призначається працездатним членам сім'ї, яка зафіксована на рівні 442 гривні на одну особу. Крім того, з 2015 року діє норма, відповідно до якої особам працездатного віку, яким грошова допомога була припинена внаслідок їхнього непрацевлаштування, грошова допомога на наступний строк не призначається (з 2018 року – за виключенням осіб, які після припинення виплати грошової допомоги втратили працездатність)⁵⁶.

⁵⁵ Постанова КМУ від 01.11.2014 № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг»

⁵⁶ Там само. Абзац десятий пункту 3

Розмір щомісячної адресної допомоги (станом на 01.10.2014)

для непрацездатних осіб (пенсіонери, інваліди, діти) – 884 гривні на одну особу (члена сім'ї);

для працездатних осіб – 442 гривні на одну особу (члена сім'ї).

Загальна сума допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї та не може перевищувати 2 400 гривень.

Розмір щомісячної адресної допомоги (станом на 01.05.2020)

для осіб, які отримують пенсію, та інших осіб, які досягли пенсійного віку (крім осіб з інвалідністю), дітей, осіб, які досягли 18-річного віку та продовжують навчання за денною формою в закладах освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) або вищої освіти, до закінчення таких закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, – 1000 гривень на одну особу (члена сім'ї);

для осіб з інвалідністю I групи та дітей з інвалідністю – 130 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

для осіб з інвалідністю II групи – 115 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

для осіб з інвалідністю III групи – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність;

для працездатних осіб – 442 гривні на одну особу (члена сім'ї).

Загальний розмір допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї та не може перевищувати 3000 гривень, для сім'ї, до складу якої входить одна особа з інвалідністю або дитина з інвалідністю, – 3400 гривень, для багатодітної сім'ї – 5000 гривень. Загальний розмір допомоги на сім'ю, до складу яких входять двоє і більше осіб з інвалідністю (дітей з інвалідністю), максимальним розміром не обмежується.

За загальним правилом, щомісячна адресна допомога може бути призначена будь-якій внутрішньо переміщеній особі, за умови відсутності в неї або членів її сім'ї у власності житлового приміщення, придатного для проживання і розташованого на підконтрольній Уряду України частині території, а також банківського депозиту у сумі, що перевищує 25-кратний розмір прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб⁵⁷. Утім такий підхід, який не враховує дохід родини чи її потреби, не забезпечує «адресність» фінансової допомоги.

Що стосується Постанови № 535⁵⁸, то вона визначає порядок призначення одноразової грошової допомоги постраждалим і внутрішньо переміщеним особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, що спричинені соціальним становищем, внаслідок яких особа частково або повністю не має здатності (не набула здатності або втратила її) чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя і брати участь у суспільному житті. Утім оскільки джерелом фінансування цього виду допомоги є кошти, що надійшли в національній та іноземній валюті Мінсоцполітики від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів як благодійна пожертва, гуманітарна допомога, гранти та дарунки, то її виплати не носять системного характеру і повністю залежать від наявності грошей на цих рахунках.

Так, для розподілу коштів для надання грошової допомоги постраждалим чи внутрішньо переміщеним особам в Мінсоцполітики була створена комісія⁵⁹, яка на першому своєму засіданні

⁵⁷ Там само. Пункт 6

⁵⁸ Постанова КМУ від 01.10.2014 № 535 «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам»

⁵⁹ Наказ Міністерства соціальної політики України від 12.02.2015 № 140 «Про затвердження Положення про комісію з питань розподілу коштів для надання грошової допомоги постраждалим чи внутрішньо переміщеним особам»

18.12.2014 визначила розміри одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих в антитерористичній операції з числа військовослужбовців та інших осіб, сім'ям внутрішньо переміщених осіб, сім'ям учасників АТО, які отримали тяжкі поранення та потребують тривалого лікування, зокрема:

- дітям-сиротам, батьки яких загинули під час проведення АТО, та дітям, батьки яких є полоненими або зникли безвісти,— на одну дитину 1176 гривень;
- сім'ям, у яких є діти-інваліди або інваліди з дитинства,— 1764 гривні;
- багатодітним сім'ям — 2352 гривні;
- сім'ям, члени яких потребують невідкладного вартісного лікування,— 1176 гривень;
- сім'ям, у яких є інваліди 1, 2 груп,— 1176 гривень;
- сім'ям, де є вагітні жінки, або один з батьків здійснює догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку (з числа сімей загиблих в АТО),— 1764 гривні⁶⁰.

Разом із тим, останній наявний на сайті протокол засідання комісії, датований 3 березня 2018 року, містить інформацію про залишок коштів на рахунках Мінсоцполітики для виплат одноразової грошової допомоги, який становив 113516, 44 гривень, при наявному запиті від регіонів в розмірі 847 529 грн⁶¹.

По суті, вищезгадані виплати — єдині, які пов'язані із фактом внутрішнього переміщення. Утім для ВПО та всіх осіб, які мають зареєстроване місце проживання на тимчасово окупованих територіях України взяття на облік та наявність відповідної довідки ВПО є умовою реалізації права на соціальний захист (отримання будь-яких соціальних виплат, пенсії).

⁶⁰ <https://www.msp.gov.ua/news/10215.html>

⁶¹ Там само. Протокол № 14

Житло. Відсутність житла є однією з основних проблем, із якою стикаються ВПО після переміщення. Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачає забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання ВПО (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття ВПО на облік (для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено)⁶². Утім це положення Закону не може повноцінно вирішити проблему відсутності житла у ВПО. Саме тому в Україні реалізуються рішення, які мають сприяти забезпеченню житлом переселенців – як у формі надання житла у користування, так і у сприянні придбання житла у власність. Зокрема, це:

- взяття на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов;
- взяття на соціальний квартирний облік;
- взяття на квартирний і соціальний квартирний облік дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з числа ВПО;
- забезпечення громадян з числа ВПО доступним житлом;
- надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі;
- компенсація за належні для отримання жилі приміщення ВПО з числа осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України;
- надання у користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання ВПО;
- надання пільгових державних кредитів на придбання житла у власність.

⁶² Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб». Частина 1 статті 9

Крім того, ВПО можуть брати участь у місцевих житлових програмах, утім з 117 чинних місцевих житлових програм лише у 23 присутні переміщені особи як категорія⁶³.

Що стосується загальнодержавних програм, то їхня ефективність прямо залежить від суми державного фінансування, яке виділяється на її реалізацію. Утім, незалежно від цього, в абсолютній більшості вищеперелічених програм ВПО є лише однією з категорій осіб, які мають право претендувати на це житло, і вони не є пріоритетною категорією. Тому мають бути розроблені та впроваджені окремі житлові програми для ВПО. Крім цього, держава не володіє інформацією про актуальні потреби ВПО у житлі, а тому житлові потреби переселенців мають бути оцінені та взяті до уваги при розробці житлових програм і при визначенні об'єм їхнього фінансування.

Освіта. Законодавство України передбачає державну цільову підтримку для здобуття освіти дітьми з числа ВПО, яка передбачає низку заходів, зокрема, повну або часткову оплату за навчання; першочергове переведення «контрактників» на бюджетні місця у разі їхньої наявності; соціальну стипендію; безоплатне забезпечення підручниками та доступу до інтернету; а також цільова підтримка на проживання в учнівських та студентських гуртожитках у вигляді безоплатного або пільгового проживання.

З всього цього комплексу заходів державної цільової підтримки фактично лише соціальна стипендія дітям з числа ВПО є такою, яка фінансується державою, а відтак – працює. На всі решту елементів державної підтримки таке фінансування відсутнє, а відтак їхня реалізація залежить від керівництва закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

⁶³

<https://www.molod-kredit.gov.ua/pres-tsentr/novyny/derzhava-maie-zminyty-stavlennia-do-pidtrymky-peremishchenykh-osib-serhii-komnatnyi>

Що стосується дошкільної та шкільної освіти, то тут варто зазначити наступне.

У своєму листі від 12.06.2014 № 1/9–310 «Щодо приймання в дошкільні навчальні заклади дітей, які прибули з Донецької та Луганської областей на постійне або тимчасове проживання в інші населені пункти України»⁶⁴ Міністерство освіти й науки України звертається до органів управління освітою, керівників навчальних закладів із проханням, по-перше, здійснювати прийом дітей до дошкільних навчальних закладів без попередньої електронної реєстрації; для прийому дітей до дошкільного навчального закладу (групи) компенсуючого типу додатково забезпечувати подання висновку психолого-медико-педагогічної консультації, територіального лікувально-профілактичного закладу чи тубдиспансеру, направлення місцевого органу управління освітою. По-друге, МОН просить у разі відсутності свідоцтва про народження дитини сприяти батькам у його подальшому поновленні у встановленому законодавством порядку. По суті, цей лист залишається єдиним документом, виданим центральним органом влади, на який можуть спиратися ВПО при влаштуванні дитини до дошкільного закладу освіти.

Разом із тим, органи місцевого самоврядування можуть встановлювати як власні правила зарахування дітей до дитячих садочків, так і власні пільги. Так, наприклад, відповідно до рішення Київської міської ради⁶⁵, у разі зарахування з 01 вересня 2018 року в комунальний заклад дошкільної освіти територіальної громади міста Києва дитини, не зареєстрованої в місті Києві (окрім дітей внутрішньо переміщених осіб та дітей учасників АТО), встановлюється

⁶⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-310729-14>

⁶⁵ Рішення Київської міської Ради від 13 вересня 2018 року N1369/5433 «Про затвердження Порядку здійснення витратків на дошкільну освіту у місті Києві на основі базового фінансового нормативу бюджетної забезпеченості». http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/L_docki2.nsf/alldocWWW/C1E34E3D3980BDFCC225832F00688CEA?OpenDocument

щомісячна плата за надання дошкільної освіти в комунальному закладі дошкільної освіти територіальної громади міста Києва в розмірі базового фінансового нормативу бюджетної забезпеченості, затвердженого рішенням Київської міської ради про бюджет міста Києва на відповідний рік (у 2020 році ця сума становить 3050 грн⁶⁶).

Що стосується шкільної освіти, то тут найбільш актуальним для ВПО питанням є влаштування дитини до першого класу. З 2018 року діти мають право переважного зарахування до школи, на території обслуговування якої проживають. При цьому місце проживання дитини має бути підтверджене документально. У цій ситуації довідка про взяття на облік ВПО дитини є необхідним і достатнім документом, який підтверджує місце проживання дитини. Це, безумовно, не є пільгою, утім значно спрощує вступ дитини до першого класу (на відміну від дітей інших мобільних всередині країни громадян).

Охорона здоров'я. Загалом, важко сказати, що ВПО мають якісь переваги чи пільги в сфері охорони здоров'я, які були б встановлені законодавчо. Утім такі гарантії існують. Так, діти з числа ВПО визнаються такими, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, а відтак на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування покладається обов'язок по виділенню коштів на відпочинок та оздоровлення цієї категорії дітей, а також на часткову оплату вартості путівок до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку. Крім того, Закон⁶⁷ встановлює, що ВПО мають право на забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, на одержання реабілітаційних послуг відповідно до законодавства за місцем проживання.

⁶⁶ Рішення Київради Про бюджет м. Києва на 2020 рік від 12.12.2019 № 456/8029 https://kyivcity.gov.ua/publicna_informatsiia_Tag_166122/rishennya_kivradi_pro_byudzheta_mkiyeva_na_2020_rik_vid_12122019_4568029/

⁶⁷ Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб». Частина 7–8 статті 7.

Зайнятість та захист прав працівників. Не дивлячись на те, що держава запровадила певні механізми сприяння зайнятості ВПО, за даними Звіту національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, у квітні–червні 2019 року частка працевлаштованих ВПО становила 46%, з яких лише 2% самозайняті⁶⁸. При цьому, для населення України загалом рівень зайнятості є помітно вищим і залишається стабільним. Частка зайнятих осіб серед населення України віком 15–70 років у першому кварталі 2019 року становила 57%, а у другому кварталі – 58,6%⁶⁹.

Утім аналіз основних проблем, з якими стикаються ВПО у процесі працевлаштування (нестача вакансій, зокрема, таких, що відповідають кваліфікації, низька заробітна плата на пропонованих вакансіях, невідповідний графік роботи) ніяким чином не вирішуються тими заходами зі сприяння зайнятості населення, які вже запроваджені державою.

Відповідно до Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року⁷⁰, вирішення питання конкурентоспроможності ВПО на ринку праці, розширення можливості працевлаштування переселенців сприятиме зниженню соціальної напруги у суспільстві, а також вирішенню питань їхнього матеріального забезпечення. Для цього

Стратегія передбачає, зокрема, такі кроки:

- удосконалити діяльність відділень державної служби зайнятості щодо інформаційного забезпечення, реєстрації безробітних, які звертаються за сприянням у працевлаштуванні,

⁶⁸ Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (червень 2019 р.). http://ukraine.iom.int/sites/default/files/nms_round_14_ukr_web.pdf

⁶⁹ Сайт Державної служби статистики України. Зайнятість та безробіття населення в II кварталі 2019 року. <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2019/09/131.pdf>

⁷⁰ схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 909-р

пошуку вакансій та працевлаштування економічно активних ВПО;

- забезпечити створення нових робочих місць;
- запровадити на певний період податкові пільги (податкові канікули) для суб'єктів малого та середнього бізнесу, що відновлюються або створюються ВПО;
- запровадити механізм відновлення документів, що засвідчують наявність трудового та/або страхового стажу;
- запровадити дієвий фінансово-кредитний механізм підтримки бізнесу ВПО;
- забезпечити професійну перепідготовку та підвищення кваліфікації ВПО;
- розширити можливість працевлаштування ВПО.

Для реалізації цієї Стратегії був прийнятий відповідний План заходів⁷¹, який, на жаль, немає фінансування, а відтак заходи, які ним були передбачені (зокрема, і в сфері конкуренції на ринку праці), фактично не виконуються.

Правова допомога та судовий збір. Змінами до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» була додана категорія ВПО як такі, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Утім, важливо зауважити, що єдиною необхідною і достатньою підставою для надання наразі безкоштовної вторинної допомоги є наявність у заявника довідки про взяття на облік ВПО, що призводить до того, що незалежно від майнового становища та предмета спору система БПД має надавати безкоштовну правову допомогу особам, які мають довідку про взяття на облік ВПО. Це може підважувати ключову ідею – гарантування державою безоплатної правової допомоги особам, які її потребують, але не можуть її оплатити самостійно.

⁷¹ Розпорядження КМУ від 21.11.2018 р. № 944-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року»

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Соціальний захист ВПО

Отримання соціальних послуг за місцем проживання

Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» (частина 3 статті 7)

Адресна допомога ВПО для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг

Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг»

Одноразова грошова допомога

Постанова КМУ від 01.10.2014 № 535 «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам»

Коротко про зміст додаткової гарантії

Громадянин пенсійного віку, особа з інвалідністю, дитина з інвалідністю та інша особа, яка перебуває у складних життєвих обставинах з числа ВПО, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України за місцем реєстрації фактичного місця проживання такої внутрішньо переміщеної особи.

Грошова допомога, яка призначається внутрішньо переміщеній особі та виплачується такій особі або уповноваженому члену сім'ї, яка складається з ВПО, в таких розмірах:

- для осіб, які отримують пенсію, та інших осіб, які досягли пенсійного віку (крім осіб з інвалідністю), дітей, осіб, які досягли 18-річного віку та продовжують навчання за денною формою в закладах освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) або вищої освіти, до закінчення таких закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, – 1000 гривень на одну особу (члена сім'ї);
- для осіб з інвалідністю I групи та дітей з інвалідністю – 130 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;
- для осіб з інвалідністю II групи – 115 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;
- для осіб з інвалідністю III групи – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність;
- для працездатних осіб – 442 гривні на одну особу (члена сім'ї).

Загальний розмір допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї та не може перевищувати 3000 гривень, для сім'ї, до складу якої входить одна особа з інвалідністю або дитина з інвалідністю, – 3400 гривень, для багатодітної сім'ї – 5000 гривень. Загальний розмір допомоги на сім'ю, до складу яких входять двоє і більше осіб з інвалідністю (дітей з інвалідністю), максимальним розміром не обмежується.

Одноразова грошова допомога постраждалим і внутрішньо переміщеним особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, що спричинені соціальним становищем, внаслідок яких особа частково або повністю не має здатності (не набула здатності або втратила її) чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя і брати участь у суспільному житті.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Спрощений порядок
призначення житлових субсидій

Постанова КМУ від 21.10.1995 № 848
«Про спрощення порядку надання на-
селенню субсидій для відшкодування
витрат на оплату житлово-комуналь-
них послуг, придбання скрапленого
газу, твердого та рідкого пічного по-
бутового палива»

Житло

Надання житла
для тимчасового проживання
ВПО

Закон України «Про забезпечення
прав та свобод внутрішньо перемі-
щених осіб» (частина 1 статті 9)

Постанова КМУ від 26.06.2019 № 582
«Про затвердження Порядку форму-
вання фондів житла для тимчасового
проживання внутрішньо переміщених
осіб і Порядку надання в тимчасове
користування житлових приміщень
з фондів житла для тимчасового про-
живання внутрішньо переміщених
осіб»

Коротко про зміст додаткової гарантії

За загальним правилом, житлова субсидія призначається одному із членів домогосподарства, які зареєстровані в житловому приміщенні (будинку).

За рішенням комісії житлова субсидія може призначатися одному із членів домогосподарства, які не зареєстровані в житловому приміщенні (будинку), але фактично проживають у ньому без укладеного договору наймання (оренди) житла, у разі, коли вони є внутрішньо переміщеними особами. У такому разі склад домогосподарства декларується заявником під час звернення за призначенням житлової субсидії. У ситуації з ВПО до складу домогосподарства включаються особи, які фактично проживають у житловому приміщенні (будинку).

ВПО мають право на забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено.

Місцеві органи влади можуть формуватися фонди житла для тимчасового проживання громадян, які не мають або втратили житло внаслідок звернення стягнення на житлові приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного приміщення, а також біженців, внутрішньо переміщених осіб та громадян, які вимушені залишити житлове приміщення внаслідок його аварійного стану, стихійного лиха або з інших підстав, які загрожують життю та здоров'ю особи або стану та безпеці відповідного житлового приміщення.

Першочергове право на забезпечення житловим приміщенням з фондів житла для тимчасового проживання мають сім'ї з неповнолітніми дітьми, вагітні жінки, особи, які втратили працездатність, та особи пенсійного віку.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Взяття на квартирний облік

Постанова Ради міністрів української РСР і Укрпрофради від 11.12.1984 № 470 «Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР» (пункт 13)

Взяття на соціальний квартирний облік

Закон України «Про житловий фонд соціального призначення»

Коротко про зміст додаткової гарантії

На квартирний облік для поліпшення житлових умов беруться ВПО з числа учасників бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, а також члени сімей загиблих.

ВПО беруться на квартирний облік у населеному пункті в межах території обслуговування органу соціального захисту населення, в якому вони перебувають на обліку незалежно від наявності майнових прав чи прав власності на нерухоме майно, що розміщується на тимчасово окупованих територіях України, в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, розташованих на лінії розмежування, або житло яких зруйноване чи стало непридатним для проживання внаслідок збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях. При цьому члени сім'ї особи з

інвалідністю або учасника бойових дій, які мають довідку про взяття на облік ВПО, беруться на квартирний облік разом із нею.

Соціальне житло – житло всіх форм власності (крім соціальних гуртожитків) із житлового фонду соціального призначення, що безоплатно надається громадянам України, які потребують соціального захисту, на підставі договору найму на певний строк. Соціальний квартирний облік – облік громадян України, які користуються правом на соціальне житло і перебувають у черзі на його отримання.

Правом взяття на соціальний квартирний облік користуються громадяни України з числа ВПО, які не мають іншого житла для проживання на підконтрольній українській владі території або житло яких зруйновано (знищене) або пошкоджене до стану, непридатного для проживання, внаслідок проведення АТО та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях.

Під час визначення середньомісячного сукупного доходу враховується вартість майна, що перебуває у власності громадянина та членів його сім'ї на момент взяття на соціальний квартирний облік, крім вартості майнових прав чи прав власності ВПО та членів її сім'ї на нерухоме майно, що розміщене на тимчасово окупованій території, в населених пунктах, які розташовані на лінії зіткнення або на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, а також на майно, яке зруйновано або стало непридатним для проживання внаслідок проведення антитерористичної операції та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях).

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Взяття на квартирний і соціальний квартирний облік дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з числа ВПО

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»

Доступне житло

Закон України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» (стаття 4)

Постанова КМУ від 10.10.2018 № 819 «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом»

Коротко про зміст додаткової гарантії

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які досягли 16 років і перебувають на обліку внутрішньо переміщених осіб, мають право зараховуватися на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і соціальний квартирний облік за місцем їх обліку як внутрішньо переміщених осіб.

Забезпечення доступним житлом здійснюється шляхом надання державної підтримки, яка полягає у сплаті державою 50% вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або пільгового іпотечного житлового кредиту для осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Право на державну підтримку мають ВПО, якщо такі особи не мають у власності та не мали у власності протягом останніх трьох років іншої житлової нерухомості, ніж та, що розташована на ТОТ, або на території населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення, або житло яких зруйноване чи непридатне для проживання внаслідок проведення анти-терористичної операції.

Середньомісячний грошовий дохід кандидатів на отримання державної підтримки (заробітна плата, пенсія, соціальна та матеріальна допомога, стипендія та інші соціальні виплати, дохід від підприємницької, наукової, викладацької, творчої діяльності та іншої незалежної професійної діяльності, усі види винагород, грошове забезпечення військовослужбовців, дивіденди, відсотки, роялті, дохід від відчуження цінних паперів і корпоративних прав), разом з доходом членів їх сімей з розрахунку на одну особу не повинен перевищувати трикратного розміру середньомісячної заробітної плати у відповідному регіоні, розрахованого згідно з даними, визначеними Держстатом.

Внутрішньо переміщена особа отримує державну підтримку для забезпечення доступним житлом з урахуванням місця проживання, засвідченого довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Довгострокові кредити індивідуальним забудовникам житла на селі

Постанова КМУ від 05.10.1998 № 1597 «Про затвердження Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі»

Компенсація за належні для отримання жили приміщення ВПО з числа осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України

Постанова КМУ від 18.04.2018 № 280 «Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України»

Коротко про зміст додаткової гарантії

Кредит індивідуальному забудовнику надається на термін до 20 років, а молодим сім'ям (подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років) або неповним сім'ям (мати(батько) віком до 35 років) – до 30 років, з внесенням за користування ним плати у розмірі трьох відсотків річних. Позичальник, який має трьох і більше дітей звільняється від сплати відсотків за користування пільговим кредитом протягом дії кредитного договору.

Індивідуальні сільські забудовники користуються державним пільговим кредитом за умови їх проживання (або переселення для постійного проживання) у сільській місцевості в межах сіл і селищ, а також за межами сіл і селищ у відокремлених фермерських садибах та підтвердження ними своєї платоспроможності.

У першочерговому порядку кредит надається, зокрема, ВПО.

Сума кредиту визначається фондом з урахуванням рівня платоспроможності позичальника і не може перевищувати кошторисної вартості об'єкта кредитування та граничного розміру кредиту в сумі 300 тис. гривень для спорудження нового житлового будинку, 150 тис. гривень для реконструкції житлового будинку або добудови незавершеного будівництвом житла, 200 тис. гривень для придбання житла та 50 тис. гривень для спорудження інженерних мереж та підключення їх до існуючих комунікацій.

Грошова компенсація за належні для отримання жилі приміщення для ВПО, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в АТО, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах АТО у період її проведення, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, та визнані особами з інвалідністю внаслідок війни III групи або учасниками бойових дій відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та які потребують поліпшення житлових умов відповідно до Житлового кодексу УРСР та перебувають не менш як один рік на обліку ВПО за місцем фактичного проживання в межах м. Києва або в межах однієї області згідно з відомостями Єдиної інформаційної бази даних про ВПО за умови, що зміна місця проживання протягом року в межах однієї області не призводить до збільшення розміру компенсації.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Надання у користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання ВПО

Постанова КМУ від 26.06.2019 № 582 «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб»

Пільги по сплаті за комунальні послуги в МКП

Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» (частина 1 статті 9, стаття 9–1)

Пільговий довгостроковий державний кредит на придбання житла

Постанова КМУ від 27.11.2019 р «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання пільгового довгострокового державного кредиту внутрішньо переміщеним особам, учасникам проведення антитерористичної операції (АТО) та/або учасникам проведення операції Об'єднаних сил (ООС) на придбання житла»

Освіта

Продовження здобуття освіти

Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» (частина 9 статті 7)

Коротко про зміст додаткової гарантії

Внутрішньо переміщеній особі та членам її сім'ї безоплатно надається житлове приміщення з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб за місцем фактичного проживання/перебування в межах території обслуговування районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських рад, в яких зазначені особи та члени їх сімей перебувають протягом року на обліку в Єдиній інформаційній базі даних про ВПО.

ВПО має право на оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення

Пільговий довгостроковий державний кредит на придбання житла – бюджетні кошти, що надаються ВПО відповідно з цільовим призначенням на придбання житла. Кредит надається на строк до 20 років (але не більше ніж до досягнення позичальником пенсійного віку), відсоткова ставка – 3% річних.

Одержувачі кредиту самостійно обирають об'єкти, на придбання житла в яких можуть спрямовуватися кошти кредиту, в межах адміністративно-територіальної одиниці за місцем реєстрації заяви про намір отримати кредит.

Не пізніше ніж в день укладення кредитного договору позичальник має сплатити власний внесок в розмірі 6 відсотків вартості нормативної площі житла

Взята на облік внутрішньо переміщена особа має право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування. Порядок фінансування навчання категорії осіб, які були зараховані у навчальні заклади на територіях, з яких відбулося переміщення, на навчання за рахунок коштів державного бюджету, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Державна цільова підтримка для здобуття освіти

Закон України «Про вищу освіту» (частина 17 статті 44)

Постанова КМУ від 23.11.2016 № 975 «Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти»

Коротко про зміст додаткової гарантії

Державна цільова підтримка дітям, які зареєстровані як ВПО, надається, у вигляді:

- повної оплати навчання для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем (рівнем вищої освіти) за рахунок коштів загального фонду державного або місцевих бюджетів – у разі зарахування на місця державного (регіонального) замовлення відповідно до умов та правил прийому (з урахуванням квот, установлених відповідно до законодавства);
- пільгових довгострокових кредитів для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти;
- першочергового переведення здобувачів освіти, зарахованих відповідно до умов та правил прийому на навчання на підставі угод, укладених з фізичною або юридичною особою, на навчання на місцях державного (регіонального) замовлення у державних або комунальних закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, що одержані за рахунок перерозподілу закладом професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти або відповідним державним замовником наявних обсягів державного (регіонального) замовлення;
- соціальної стипендії для осіб, які навчаються за державним або регіональним замовленням за денною формою навчання;
- безоплатного забезпечення підручниками – за рахунок бібліотечного фонду відповідного закладу освіти;
- безоплатного доступу до Інтернету, систем баз даних у державних та комунальних закладах освіти.

Крім цього, дітям з числа ВПО, які навчаються за денною формою навчання, державна цільова підтримка на проживання в учнівських та студентських гуртожитках надається у вигляді:

- безоплатного проживання в учнівських гуртожитках – для учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти;
- проживання у студентських гуртожитках з пільговою оплатою у розмірі, визначеному закладом фахової передвищої або вищої освіти в установленому законодавством порядку, але не більш як 50% граничного розміру плати за проживання у студентських гуртожитках відповідного типу закладу освіти – для студентів закладів фахової передвищої або вищої освіти, курсантів невійськових закладів фахової передвищої або вищої освіти за умови, що такі особи не отримують адресну допомогу відповідно до Постанови КМУ від 01.10. 2014 р. № 505.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Соціальна стипендія дітям з числа ВПО

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти»

Постанова КМУ від 28.12.2016 № 1045 «Деякі питання виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) вищих навчальних закладів»

Постанова КМУ від 28.12.2017 № 1050 «Деякі питання стипендіального забезпечення»

Охорона здоров'я

Оздоровлення дітей з числа ВПО

Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей»

Реабілітація ВПО

Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» (частини 7–8 статті 7)

Коротко про зміст додаткової гарантії

Стипендія призначається дітям з числа ВПО, які не отримують академічну стипендію, не перебувають на держзабезпеченні (крім дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також студентів (курсантів) вищого навчального закладу, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків) не перебувають в академічній відпустці виплачується соціальна стипендія в розмірах, встановлених Постановою КМУ від 28.12.2016 № 1047 «Про розміри стипендій у державних та комунальних навчальних закладах, наукових установах». Стипендія виплачується до закінчення її отримувачем навчання у ВНЗ, але не довше ніж до досягнення ним 23 років.

Діти з числа ВПО визнаються такими, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки. Виділення коштів на відпочинок та оздоровлення цієї категорії дітей, а також часткова оплата вартості путівок до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, в першу чергу для оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої соціальної уваги, покладається на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

ВПО має право на забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, на одержання реабілітаційних послуг відповідно до законодавства за місцем проживання. Забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, надання реабілітаційних послуг здійснюється за наявності необхідних документів, що підтверджують право на ці послуги та засоби, а у разі їх відсутності – за даними Централізованого банку даних з проблем інвалідності (для осіб, які звертаються повторно) та індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Зайнятість та захист прав працівників

Спрощений порядок отримання статусу безробітної особи

Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» (частина 4 статті 7)

Спрощений порядок реєстрації ФОП та юрособи

Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» (частина 6 статті 7)

Коротко про зміст додаткової гарантії

ВПО, яка звільнилася з роботи (припинила інший вид зайнятості), за відсутності документів, що підтверджують факт звільнення (припинення іншого виду зайнятості), періоди трудової діяльності та страхового стажу, реєструється як безробітна та отримує допомогу по безробіттю, соціальні та інші послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття відповідно до законодавства.

Внутрішньо переміщена особа, яка не звільнилася з роботи (не припинила інший вид зайнятості), у разі неможливості продовження роботи (іншого виду зайнятості) за попереднім місцем проживання для набуття статусу безробітного та отримання допомоги по безробіттю та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття може припинити трудові відносини, надавши нотаріально посвідчену письмову заяву про припинення працівником трудових відносин з підтвердженням того, що ця заява таким громадянином надіслана роботодавцю рекомендованим листом (з описом вкладеної до нього такої заяви). У разі припинення приймання поштових відправлень на/з території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, така заява подається до відповідного районного, міськрайонного, міського, районного у місті центру зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи.

ВПО, яка не має документів, необхідних для надання статусу безробітного, отримує статус безробітного без вимог, що застосовуються за звичайної процедури. До отримання документів та відомостей про періоди трудової діяльності, заробітну плату (дохід), страховий стаж допомога по безробіттю таким особам призначається у мінімальному розмірі, встановленому законодавством на випадок безробіття.

Реєстрація внутрішньо переміщеною особою юридичної особи (за умов її входження до складу засновників такої юридичної особи) або реєстрація такою внутрішньо переміщеною особою фізичної особи – підприємця здійснюється за її заявою та спрощеною процедурою (без вимог, що застосовуються за звичайної процедури) за місцем проживання такої особи у відповідному територіальному органі, уповноваженому здійснювати державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, на підставі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Сприяння зайнятості ВПО

Закон України «Про зайнятість населення» (стаття 24–1)

Постанова КМУ від 08.09.2015 № 696 «Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб»

Робота за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, які переміщуються з районів проведення АТО

Постанова КМУ від 04.03.2015 № 81 Київ «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції»

Коротко про зміст додаткової гарантії

До заходів сприяння зайнятості належать:

компенсація зареєстрованому безробітному з числа ВПО фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування (виплачується після працевлаштування особи за направленням центру зайнятості одноразово у розмірі вартості проїзду залізничним (крім вагонів купе та м'яких з двомісним купе), морським, річковим та автомобільним транспортом (крім таксі);

компенсація зареєстрованому безробітному з числа ВПО витрат для проходження попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування;

компенсація витрат роботодавця на оплату праці за працевлаштування на умовах строкових трудових договорів зареєстрованих безробітних з числа ВПО (за загальним правилом, компенсація витрат роботодавця проводиться за кожен непарний місяць роботи протягом року, але не більше ніж за шість календарних місяців);

компенсація витрат роботодавця, який працевлаштовує зареєстрованих безробітних з числа ВПО, на перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб сума компенсації встановлюється в межах вартості навчання, але не може перевищувати десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на дату здійснення роботодавцем такої оплати.

На період проведення АТО положення пунктів 2–4 Постанови КМУ від 03.04.1993 № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» щодо тривалості роботи за сумісництвом, порядку надання відпустки та заборони роботи за сумісництвом (крім заборони, встановленої законом) не застосовуються до працівників державних підприємств, установ і організацій, які переміщуються з районів проведення АТО.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Матеріальне забезпечення за рахунок ФСС

Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» (частина 10 статті 7)

Постанова КМУ від 01.10.2014 № 531 «Про особливості реалізації прав деяких категорій осіб на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»

Постанова Правління ФСС від 24.01.2017 № 8 «Про затвердження Порядку надання матеріального забезпечення деяким категоріям застрахованих осіб»

Постанова Правління ФСС 12.12.2018 № 27 «Про затвердження Порядку надання страхових виплат, фінансування витрат на медичну та соціальну допомогу, передбачених загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання для внутрішньо переміщених осіб»

Податки та фінансові зобов'язання

Мораторій на нарахування штрафів та пені

Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» (стаття 2)

Коротко про зміст додаткової гарантії

Застраховані особи з числа ВПО у разі настання страхового випадку звертаються для отримання матеріального забезпечення особисто або через законного представника до робочого органу ФСС за місцем свого проживання. Зокрема, цей механізм стосується виплати допомоги по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною); допомоги по вагітності та пологах; допомоги на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві).

Передбачає право на призначення та/або продовження раніше призначених страхових виплат, витрат на медичну та соціальну допомогу безпосередньо в робочих органах виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України або їх відділеннях за фактичним місцем проживання (перебування), яке підтверджується довідкою про взяття на облік ВПО

На час проведення антитерористичної операції забороняється нарахування пені та/або штрафів на основну суму заборгованості із зобов'язань за кредитними договорами та договорами позики з 14 квітня 2014 року громадянам України, які зареєстровані та постійно проживають або переселилися у період з 14 квітня 2014 року з населених пунктів, де проводилася антитерористична операція, а також юридичним особам та ФОП, що провадять (провадили) свою господарську діяльність на території населених пунктів в зоні АТО.

Додаткова гарантія для ВПО

Назва НПА, яким передбачена

Звільнення від обов'язку погашення основної суми іпотечного кредиту

Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» (стаття 14)

Правова допомога та судовий збір

Отримання безоплатної правової допомоги

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (статті 13, 14)

Звільнення від сплати судового збору

Закон України «Про судовий збір» (пункти 21–22 частини 1 статті 5)

Коротко про зміст додаткової гарантії

Упродовж строку тимчасової окупації внутрішньо переміщена особа з тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим звільняється від обов'язку погашення основної суми іпотечного кредиту та нарахованих відсотків за ним, якщо об'єктом іпотеки є майно, розташоване (zareєстроване) на території, що після укладення такого іпотечного договору була тимчасово окупована. Національний банк України приймає рішення про зміну класифікації таких іпотечних кредитів або інші рішення з метою недопущення погіршення ліквідності (фінансового стану) кредитора.

ВПО мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, зокрема:

Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг:

- захист;
- здійснення представництва інтересів ВПО в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складення документів процесуального характеру.

Крім цього, на безоплатну вторинну правову допомогу мають право громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, — з питань, пов'язаних з отриманням довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, до моменту отримання довідки про взяття на облік ВПО.

Від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються заявники — у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно.

Також від сплати судового збору звільняються позивачі — у справах за позовами до держави-агресора Російської Федерації про відшкодування завданої майнової та/або моральної шкоди у зв'язку з тимчасовою окупацією території України, збройною агресією, збройним конфліктом, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно.

Додаток № 1 Приклад анкети для масового опитування «Потреби внутрішньо переміщених осіб» із супровідними документами

Добрий день! Мене звати _____.

Я представляю _____. Ми проводимо соціологічне опитування, присвячене потребам внутрішньо переміщених осіб в _____. На основі результатів дослідження буде проведена робота щодо поліпшення доступності та якості послуг для переселенців в громаді. Ми повністю гарантуємо анонімність ваших відповідей, отримані дані будуть використані тільки в узагальненому вигляді. Нам дуже важлива ваша думка, і ми сподіваємося на ваші щирі відповіді. У будь-якому разі ваша участь у дослідженні буде дуже корисною для нас і допоможе у вивченні даного питання. За додатковими питаннями можна звертатися за телефоном _____.

1. Звідки вам довелося виїхати як внутрішньо переміщеній особі?

1. Донецька область (вказати населений пункт) _____
2. Луганська область (вказати населений пункт) _____
3. АР Крим (вказати населений пункт) _____

2. Вкажіть, будь ласка, коли вам довелося покинути постійне місце проживання?

(вказати рік та місяць) _____

3. Як довго ви проживаєте у цьому населеному пункті?

- | | |
|-----------------|-----------------------------|
| 1. Менше місяця | 3. Від 7 місяців до 2 років |
| 2. 1–6 місяців | 4. Від 2 років і більше |

4. Чи почуваетесь ви тут в цілому в безпеці?

1. Я почувую себе у безпеці
2. Я почувую себе в небезпеці вечорами та / або у віддалених частинах населеного пункту
3. Я почувую себе у небезпеці більшість часу
4. Важко відповісти

Як ви оцінюєте доступність наступних сервісів у районі вашого проживання?	Доступно	Мало-доступно	Недоступно	Важко відповісти
5. Отримання швидкої медичної допомоги	1	2	3	4
6. Отримання спеціалізованої медичної допомоги	1	2	3	4
7. Влаштування дитини у дитячий садок	1	2	3	4
8. Влаштування дитини у школу	1	2	3	4
9. Отримання адміністративних послуг (видача паспорту, довідок, документів на землю тощо)	1	2	3	4
10. Отримання пенсії, соціальних виплат	1	2	3	4
11. Отримання соціальних послуг з догляду, консультування, психологічної підтримки тощо	1	2	3	4
12. Отримання правової допомоги	1	2	3	4

13. Де ви в основному отримуєте інформацію щодо можливостей для переселенців? (вказати до 5 варіантів)

1. Родичі, друзі, сусіди
2. Преса (газети, журнали)
3. Радіо
4. Телебачення
5. Соціальна реклама
6. Соціальні мережі (фейсбук, інстаграм тощо)
7. Месенджери (вайбер, телеграм, ватсап)
8. Інтернет
9. Мобільні додатки
10. Стенди, інформаційні матеріали в соціальних службах, державних органах
11. При особистій зустрічі або по телефону із співробітниками державних органів
12. Інше (вказати) _____

14. Чи опитували вас коли-небудь у державних установах та службах про ваші потреби як переселенця?

1. Так, було один раз, коли ставали на облік
2. Так, питають іноді
3. Так, майже кожен раз, коли звертаюся
4. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 16
5. Не пам'ятаю => ПЕРЕХІД ДО № 16

15. Про які потреби питали? (вказати всі можливі варіанти)

5. У медичній допомозі
6. У матеріальній допомозі (гроші, одяг, продукти харчування, теплі речі тощо)
7. У житловій допомозі
8. У соціальній підтримці (відновлення або призначення пенсій, пільг, соціальних виплат та соціальних послуг)
9. У психологічній допомозі
10. У освітніх послугах
11. У допомозі по відновленню документів
12. У допомозі з працевлаштування
13. Інше (вказати) _____

16. Наскільки ви довіряєте місцевим органам влади?

1. Повністю довіряю
2. Скоріше довіряю
3. Скоріше не довіряю
4. Повністю не довіряю
5. Важко відповісти

17. Чи стикалися ви, за вашим відчуттям, з упередженим ставленням до вас через статус переселенця:

1. Так
2. Ні => № 19
3. Важко відповісти => ПЕРЕХІД ДО № 19

**18. Якщо так, то в якій сфері відносин це проявлялося?
(вказати всі можливі варіанти)**

1. Працевлаштування
2. Оренда / купівля житла
3. Медичне обслуговування
4. Соціальний захист
5. Отримання освіти вами / вашими дітьми
6. Правова допомога
7. Побутові відносини з родичами, сусідами тощо
8. Інше (вказати) _____

19. Чи є у вас неповнолітні дитина /діти?

1. Так
2. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 23

**20. Кількість неповнолітніх дітей _____
(вказати загальну кількість неповнолітніх дітей)**

21. Чи має ваша неповнолітня дитина /діти незадоволену потребу в отриманні освіти?

1. Так, дошкільної
2. Так, початкової
3. Так, середньої
4. Ні

22. Чи потребує ваша неповнолітня дитина / діти психологічне обстеження/ допомогу у зв'язку з переміщенням?

1. Так
2. Ні

23. Чи є серед ваших близьких, з ким ви проживаєте, людина, яка потребує стороннього догляду (людина з інвалідністю, тяжко хвора тощо)?

1. Так
2. Ні

24. Вкажіть, будь ласка, причини, з яких ви не повертаєтесь додому до покинутого місця проживання? (вказати всі можливі варіанти) ПОКАЗАТИ КАРТКУ № 1

1. Я проживав / ла у населеному пункті, який знаходиться на окупованій території
2. Моє житло було зруйноване / пошкоджене внаслідок окупації / проведення АТО та спецзаходів
3. Мені або моїм близьким потрібна спеціалізована медична допомога
4. У зв'язку із загрозою насильства
5. У зв'язку із психологічною травмою
6. Я вже облаштувався /лася жити тут
7. Хочу уникнути негативних наслідків воєнних дій
8. Хочу отримати освіту / навчаюся наразі / хочу, щоб мої дитина/ діти отримали освіту
9. Інше (вказати) _____

25. Де ви зараз проживаєте?

1. У власній квартирі / будинку / кімнаті => ПЕРЕХІД ДО № 28
2. У орендованій квартирі / будинку / кімнаті
3. У родичів, друзів
4. У гуртожитку, готелі, хостелі

5. У закладі соціального захисту (інтернат, терцентр соц. обслуговування, пансіонат тощо)
6. У модульному містечку для переселенців
7. Інше (вказати) _____

26. (Для тих, хто проживає НЕ у власному житлі) Який тип допомоги щодо вирішення житлового питання може бути цікавим для вас? (вказати всі можливі варіанти)

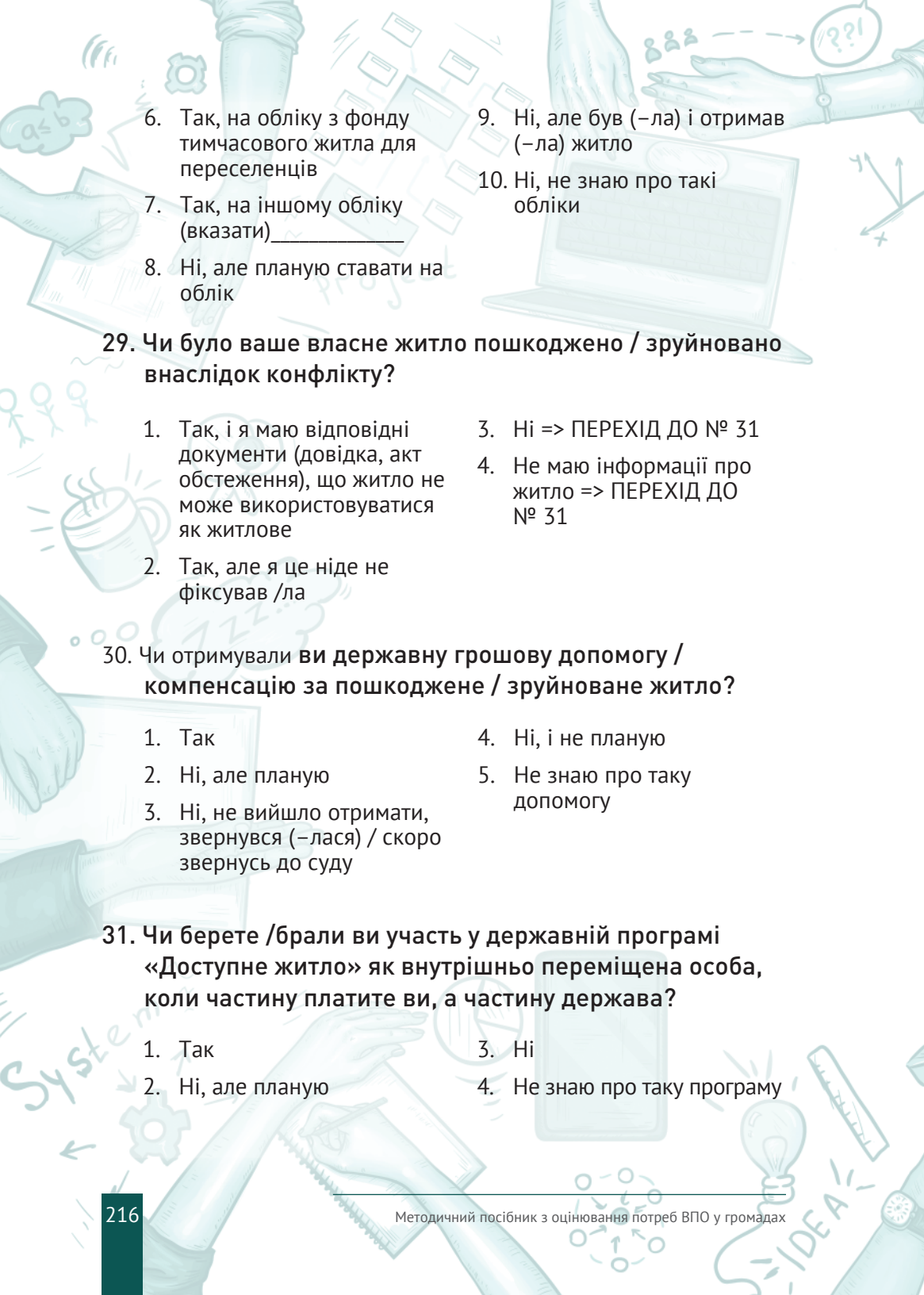
1. Кредит з низькою відсотковою ставкою
2. Надання соціального житла на певний період часу
3. Субсидоване придбання у власність (частину платите ви, частину – держава)
4. Грошова допомога / компенсація на купівлю житла
5. Надання землі під забудівлю
6. Інше (вказати) _____

27. (Для тих, хто проживає НЕ у власному житлі) Якщо б така можливість була створена, чи скористалися би ви орендою житла с правом викупу?

1. Так
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Ні
5. Важко відповісти

28. Чи перебуваєте ви на квартирному обліку? (вказати всі можливі варіанти)

1. Ні
2. Так, на звичайному (для осіб, які потребують покращення житлових умов)
3. Так, на звичайному пільговому
4. Так, на соціальному
5. Так, на соціальному пільговому (позачерговому, першочерговому)

- 
6. Так, на обліку з фонду тимчасового житла для переселенців
 7. Так, на іншому обліку (вказати) _____
 8. Ні, але планую ставати на облік
 9. Ні, але був (-ла) і отримав (-ла) житло
 10. Ні, не знаю про такі обліки

29. Чи було ваше власне житло пошкоджено / зруйновано внаслідок конфлікту?

1. Так, і я маю відповідні документи (довідка, акт обстеження), що житло не може використовуватися як житлове
2. Так, але я це ніде не фіксував /ла
3. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 31
4. Не маю інформації про житло => ПЕРЕХІД ДО № 31

30. Чи отримували ви державну грошову допомогу / компенсацію за пошкоджене / зруйноване житло?

1. Так
2. Ні, але планую
3. Ні, не вийшло отримати, звернувся (-лася) / скоро звернусь до суду
4. Ні, і не планую
5. Не знаю про таку допомогу

31. Чи берете /брали ви участь у державній програмі «Доступне житло» як внутрішньо переміщена особа, коли частину платите ви, а частину держава?

1. Так
2. Ні, але планую
3. Ні
4. Не знаю про таку програму

32. Чи берете / брали ви участь у програмі «Власний дім» як внутрішньо переміщена особа, коли надається кредит з низькою відсотковою ставкою під забудівлю у селі?

5. Так
 6. Ні, але планую
 7. Ні
 8. Не знаю про таку програму

33. Розмір загальної площі житлового приміщення, де ви проживаєте _____ (вказати кількість повних кв.м)

34. Скільки людей проживають з вами (мають сімейні зв'язки та ведуть спільний побут)? _____ (вказати кількість людей, включаючи того, хто відповідає)

Чи є у вас доступ до?

	Є	Частково	Немає
35. Холодного водопостачання	1	2	3
36. Гарячого водопостачання	1	2	3
37. Водовідведення (каналізації)	1	2	3
38. Опалення	1	2	3
39. Електропостачання	1	2	3
40. Газу	1	2	3
41. Вивезення побутових відходів	1	2	3
42. Туалету	1	2	3
43. Ванни та / або душу	1	2	3
44. Кухні	1	2	3

45. Як довго ви плануєте проживати у теперішньому житлі?

1. Маю термінову потребу у переселенні
2. До півроку => ПЕРЕХІД ДО № 47
3. До 1 року => ПЕРЕХІД ДО № 47
4. Від 1 до 3 років => ПЕРЕХІД ДО № 47
5. Більше 3 років=> ПЕРЕХІД ДО № 47

**46. (Для тих, хто має термінову потребу в переселенні)
З чим це пов'язано? (вказати всі можливі варіанти)**

1. Немає доступу / загроза призупинення доступу до комунальних послуг (водопостачання, опалення тощо)
2. Немає доступу / дуже обмежений доступ до медичних, соціальних послуг, які мені необхідні
3. Збільшення плати за житло
4. Загроза виселення з місця проживання
5. Закінчення договору оренди житла / проживання у соціальному житлі без подовження
6. Утиск з боку місцевого населення
7. Утиск з боку державних органів, в тому числі силових
8. Інше (вказати) _____

47. Чи можна вас віднести до наступних категорій населення? (вказати всі можливі варіанти)

ПОКАЗАТИ КАРТКУ № 2

1. Пенсіонер
2. Студент
3. Особа з інвалідністю І групи підгрупи А
4. Особа з інвалідністю І групи підгрупи Б
5. Пенсіонер
6. Студент

7. Особа з інвалідністю I групи підгрупи А
8. Особа з інвалідністю I групи підгрупи Б
9. Особа з інвалідністю II групи
10. Особа з інвалідністю III групи
11. Особа з інвалідністю внаслідок АТО / ООС
12. Особа, що має хронічні захворювання
13. Опікун / піклувальник
14. Одинокa мати / одинокий батько
15. Вагітна
16. Особа з малозабезпеченої сім'ї
17. Особа з багатодітної сім'ї
18. Батько / мати у прийомній сім'ї / ДБСТ
19. Був / є учасником АТО/ООС
20. Військовослужбовець, військовозобов'язаний, резервіст, що отримав поранення (контузію, травму, каліцтво) під час АТО / ООС
21. Цивільна особа, яка отримала поранення чи ушкодження здоров'я внаслідок АТО / ООС, але без отримання інвалідності
22. Член сім'ї загиблого в АТО / ООС
23. Особа, яка має особливі заслуги перед Батьківщиною під час АТО / ООС
24. Маю інший статус, що дає право на пільги (УБД, ветеран праці, дитина війни, ветеран війни, постраждалий від ЧАЕС)
25. Інше (вказати)_____

48. Чи маєте ви або члени вашої родини у власності житлове приміщення, розташоване в інших регіонах, ніж тимчасово окуповані території в Донецькій та Луганській областях, АР Крим і м. Севастополь, населені пункти, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населені пункти, що розташовані на лінії зіткнення?

1. Так
2. Ні
3. Відмова відповідати

49. Чи маєте ви чи члени вашої родини депозити у розмірі більше 25 прожиткових мінімумів (наразі більше 48025 грн)?

1. Так
2. Ні
3. Відмова відповідати

50. Вкажіть, будь ласка, середньомісячний дохід вашої сім'ї? (у тис грн.) _____

1. Відмова відповідати

51. Назвіть, будь ласка, ваші основні джерела засобів існування (вказати до 5 варіантів)

1. Заробітна плата
2. Пенсія
3. Стипендія
4. Аліменти
5. Адресна грошова допомога переселенцям
6. Державні соціальні виплати (систематичні), окрім адресної допомоги переселенцям
7. Допомога від близьких
8. Попередні збереження, проценти від вкладів
9. Дохід від здавання в оренду чи найм власності та майна
10. Благодійна та недержавна допомога
11. Інше (вказати) _____

52. Чи вважаєте ви за необхідне спростити процедуру отримання пенсій для людей, які проживають на тимчасово окупованих територіях, за рахунок відміни їхньої обов'язкової реєстрації у якості переселенців?

1. Так
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Ні
5. Важко відповісти

53. (Тільки для тих, хто отримує пенсію, вибрав варіант 2 у № 51) Якщо таке спрощення відбудеться і не треба буде проходити реєстрацію у якості переселенця, чи зміните ви місце отримання пенсії?

1. Так, буду отримувати на КПВВ (контрольні пункти в'їзду виїзду)
2. Так, буду отримувати в іншому населеному пункті, ніж зараз
3. Ні, буду отримувати, де отримував (-ла)
4. Важко відповісти

54. Чи втратили ви у зв'язку із переміщенням важливе для вас джерело доходів / засобів існування? (вказати всі можливі варіанти)

1. Так, роботу=> ПЕРЕХІД ДО № 57
2. Так, прибуток від здачі в оренду / продажу власності (землі, нерухомості, автомобіля, обладнання) => ПЕРЕХІД ДО № 57
3. Так, землю, яка використовувалася для городництва => ПЕРЕХІД ДО № 57
4. Так, виробництво / бізнес
5. Так, готівкові гроші / депозит=> ПЕРЕХІД ДО № 57
6. Так, облігації / інвестиційні вклади => ПЕРЕХІД ДО № 57
7. Інше (вказати) _____ => ПЕРЕХІД ДО № 57
8. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 57

55. (Для тих, хто втратив бізнес) Чи намагалися ви відтворити / розпочати бізнес після переміщення?

1. Так, відтворив (ла) / розпочав (ла) свій бізнес => ПЕРЕХІД ДО № 57
2. Так, але не вдалося / поки що не вдається
3. Ні, не намагався (лась) => ПЕРЕХІД ДО № 57

56. (Для тих, хто намагався відновити бізнес, але не вдалося) У чому були основні труднощі? (вказати всі можливі варіанти)

1. Не знав /ла, де взяти гроші
2. Не вистачало знань, як це зробити
3. Не вистачало необхідного персоналу
4. Не зміг /ла зібрати всі необхідні документи
5. Не зміг /ла купити/ орендувати землю /приміщення для організації роботи
6. Не зміг /ла відкрити рахунок у банку
7. Не надавали кредит на відкриття / поновлення підприємницької діяльності
8. Не зміг /ла отримати одноразову виплату по безробіттю для відкриття власної справи
9. Інше (вказати)_____

57. Які соціальні виплати, пільги та компенсації ви отримуєте наразі? (вказати всі можливі варіанти) ПОКАЗАТИ КАРТКУ № 3

1. Не отримую з інвалідністю
2. Щомісячна адресна допомога переселенцям
3. Допомога малозабезпеченим сім'ям
4. Допомога при народженні дитини
5. Допомога самотнім матерям
6. Допомога особам, що мають інвалідність, на дітей
7. Виплати з опіки/ піклування
8. Допомога для сімей з хворими дітьми
9. Допомога по безробіттю
10. Виплати з Фонду соціального страхування України
11. Інше (вказати)_____

58. Ваша освіта

1. Не маю освіти, початкова (до 9 кл.)
2. Базова загальна середня
3. Повна загальна середня
4. Професійно-технічна
5. Неповна вища
6. Базова вища
7. Повна вища
8. Науковий ступінь

59. Чи маєте ви потребу в отриманні освітніх послуг? (вказати всі можливі варіанти)

1. Ні
2. Початкова освіта
3. Середня освіта
4. Професійно-технічна освіта
5. Вища освіта
6. Науковий ступінь
7. Курси з підвищення кваліфікації
8. Курси з отримання додаткових знань та навичок (володіння комп'ютером, графічний дизайн тощо)
9. Курси з основ підприємництва

60. Ваше основне заняття на сьогодні: ПОКАЗАТИ КАРТКУ № 4

1. Керівник, заст. керівника підприємства, установи, організації
2. Керівник, заст. керівника відділу, підрозділу, цеха
3. Спеціаліст, службовець з вищою освітою
4. Спеціаліст, службовець з професійно-технічною, середньою освітою (касір, машиніст, лаборант, секретар тощо)
5. Кваліфікований робітник
6. Підсобний робітник, різноробочий
7. Приватний підприємець
8. Веду домашнє господарство => ПЕРЕХІД ДО № 67
9. Безробітний / на, шукаю роботу => ПЕРЕХІД ДО № 63
10. Знаходжуся на пенсії і не працюю => ПЕРЕХІД ДО № 67

11. Знаходжуся у декретній відпустці => ПЕРЕХІД ДО № 67

12. На моєму утриманні перебуває/ють інші члени родини => ПЕРЕХІД ДО № 67

13. Знаходжуся у вимушеній неоплачуваній відпустці => ПЕРЕХІД ДО № 67

14. Інше (вказати) _____

61. (Для тих, хто працює) Ваша основна робота:

1. Постійна

2. Тимчасова

3. Сезонна

4. Випадкова, одноразова

62. (Для тих, хто працює) Ваша основна робота оформлена:

1. Офіційно

2. Неофіційно

63. Спеціалістом у якій сфері ви є?

1. Промисловість

2. Сільське господарство

3. Сфера перевезень

4. Торгівля

5. Сфера послуг

6. Будівництво

7. Держслужба

8. Освіта

9. Охорона здоров'я

10. Інше (вказати) _____

64. (Для безробітних) З якими труднощами ви зіткнулися при пошуку роботи? (вказати всі можливі варіанти)

1. Пропонують лише некваліфіковану роботу

2. Пропонують лише неофіційне працевлаштування

3. Пропонують дуже низьку

оплату праці

4. Не працевлаштовують через вік

5. Не працевлаштовують через стать

6. Не працевлаштовують через статус переселенця
7. Немає вакансій за моєю спеціальністю
8. Не стикався (-лась) з труднощами
9. Інше (вказати) _____

65. (Для безробітних) Чи зверталися ви до служби зайнятості?

1. Так => ПЕРЕХІД ДО № 67
2. Ні, але планую
3. Ні

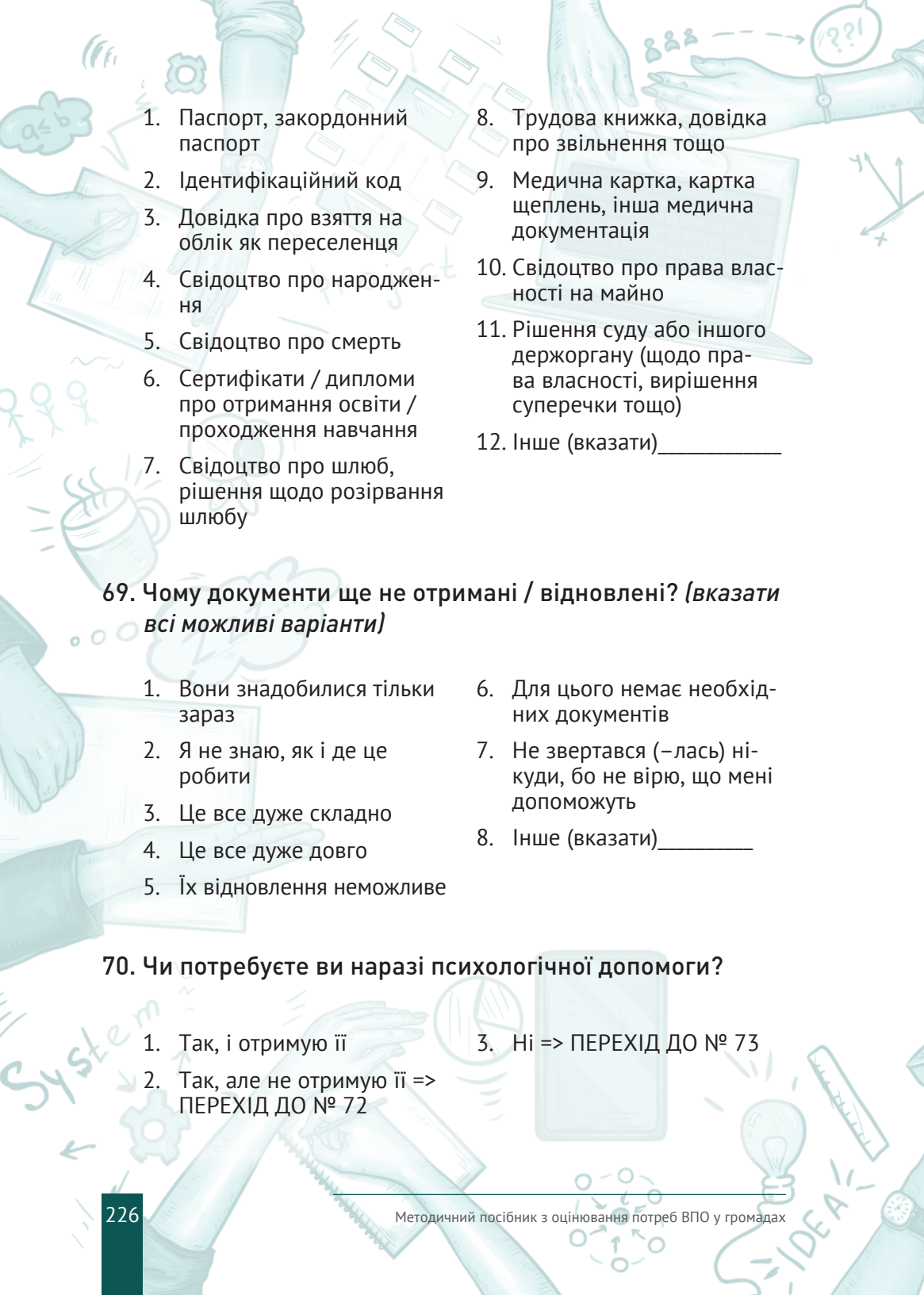
66. (Для безробітних, які шукають роботу) Чому ви не зверталися до служби зайнятості? (вказати всі можливі варіанти)

1. Не знаю, куди і як звертатися
2. Дуже незручно добиратися до служби
3. Не вірю, що там мені допоможуть
4. Немає всіх необхідних документів
5. Це дуже складно
6. Немає часу, це довго
7. Інше (вказати) _____

67. Чи є документи, які вам необхідно відновити / отримати у зв'язку із переміщенням?

1. Так
2. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 70

68. Якщо так, що це за документи? (вказати всі можливі варіанти)

- 
1. Паспорт, закордонний паспорт
 2. Ідентифікаційний код
 3. Довідка про взяття на облік як переселенця
 4. Свідоцтво про народження
 5. Свідоцтво про смерть
 6. Сертифікати / дипломи про отримання освіти / проходження навчання
 7. Свідоцтво про шлюб, рішення щодо розірвання шлюбу
 8. Трудова книжка, довідка про звільнення тощо
 9. Медична картка, картка щеплень, інша медична документація
 10. Свідоцтво про права власності на майно
 11. Рішення суду або іншого держоргану (щодо права власності, вирішення суперечки тощо)
 12. Інше (вказати)_____

69. Чому документи ще не отримані / відновлені? (вказати всі можливі варіанти)

1. Вони знадобилися тільки зараз
2. Я не знаю, як і де це робити
3. Це все дуже складно
4. Це все дуже довго
5. Їх відновлення неможливе
6. Для цього немає необхідних документів
7. Не звертався (-лась) нікуди, бо не вірю, що мені допоможуть
8. Інше (вказати)_____

70. Чи потребуєте ви наразі психологічної допомоги?

1. Так, і отримую її
2. Так, але не отримую її => ПЕРЕХІД ДО № 72
3. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 73

71. (Для тих, хто отримує) Де ви отримуєте психологічну допомогу?

1. У приватного психолога
2. У центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
3. У центрі соціально-психологічної допомоги
4. У громадській організації
5. Інше (вказати) _____

72. У зв'язку з чим вам необхідна психологічна допомога? (вказати всі можливі варіанти)

1. У зв'язку з тим, що довелося залишити дім і переїхати на нове місце, складність адаптуватися
2. Через упередженість та неприйняття вас на новому місці, ізолюваність від громади
3. Через те, що довелося зіткнутися з насильством або з його реальною загрозою по відношенню до вас або ваших близьких (психологічне, фізичне, сексуальне)
4. Через домашнє насильство або його реальну загрозу по відношенню до вас або ваших близьких (психологічне, фізичне, сексуальне, економічне)
5. Інше (вказати) _____

73. Чи потребуєте ви наразі медичної допомоги?

		Якщо так, чи отримуєте ви належну медичну допомогу?		
		Так	Частково	Ні
74.	Так, первинної (консультація лікаря, проста діагностика, рекомендації з профілактики)			

81. Чи потребуєте ви чи ваші близькі, з якими ви проживаєте, отримання соціальних послуг?

ПОКАЗАТИ КАРТКУ № 5		Якщо так, чи отримуєте ви їх?		
82.	Так, послуг, які надаються в умовах постійного проживання людини в установі соціального обслуговування інтернатного типу	Так	Частково	Ні
83.	Так, послуг, які надаються в умовах тимчасового приживання в соціальній установі до 6 місяців, або в окремих час доби ніч або день (соціальні послуги денного догляду за дітьми та особами похилого віку, реабілітаційні послуги для осіб та дітей з інвалідністю, притулок для бездомних осіб тощо)	Так	Частково	Ні
84.	Так, послуг, що надаються в закладах соціального обслуговування в умовах денного перебування до 4 годин, без надання ліжка-місця та організації харчування (послуги соціальної адаптації, в тому числі організації дозвілля, соціальної та соціально-психологічної реабілітації)	Так	Частково	Ні
85.	Так, послуг догляду та соціальної підтримки, що надаються поза межами спеціального закладу, за місцем проживання /перебування людини (догляд вдома, підтримане проживання, соціальний супровід)	Так	Частково	Ні
	Так, послуг соціальної підтримки (консультування, соціальної профілактики, послуга фізичного супроводу, перекладу жестовою мовою, допомога у врегулюванні конфліктів, супровід під час інклюзивного навчання, соціальний супровід на робочому місці, представництво інтересів в державних органах)	Так	Частково	Ні

86.	Інше (вказати)	Так	Частково	Ні
	Ні => ПЕРЕХІД ДО № 87			

Чи потребуєте ви отримання матеріальної допомоги?

		Якщо так, чи отримуєте ви її?		
88.	Так, продуктів харчування	Так	Частково	Ні
89.	Так, предметів санітарної і особистої гігієни	Так	Частково	Ні
90.	Так, предметів догляду за дитиною	Так	Частково	Ні
91.	Так, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності	Так	Частково	Ні
92.	Так, грошової допомоги	Так	Частково	Ні
93.	Так, інше (вказати)	Так	Частково	Ні
Ні => ПЕРЕХІД ДО № 94				

94. (Тільки для осіб з інвалідністю) Чи потребуєте ви наразі отримання реабілітаційної допомоги?

ПОКАЗАТИ КАРТКУ № 6		Якщо так, чи отримуєте ви належну реабілітацію?		
95.	Так, медичної (відновна терапія, санітарно-курортне лікування тощо)	Так	Частково	Ні
96.	Так, психолого-педагогічної (навчання, психологічна корекція, адаптація тощо)	Так	Частково	Ні
97.	Так, фізичної (лікувальна фізкультура, кінезотерапія, лікувальний масаж тощо)	Так	Частково	Ні

98.	Так, професійної (експертиза здібностей, профорієнтація, профпідготовка тощо)	Так	Частково	Ні
99.	Так, трудової (пристосування робочого місця до потреб, поновлення трудової д-сті тощо)	Так	Частково	Ні
100.	Так, фізкультурно-спортивної (заняття спортом, відвідування табору тощо)	Так	Частково	Ні
101.	Так, соціальної (пристосування житла до потреб, працетерапія, соціально-побутовий патронаж тощо)	Так	Частково	Ні
Ні => ПЕРЕХІД ДО № 102				

102. (Тільки для осіб з інвалідністю) Чи потребуєте ви забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, а також виробами медичного призначення?

ПОКАЗАТИ КАРТКУ № 7		Якщо так, чи отримуєте ви їх?		
103.	Так, протезно-ортопедичні вироби (ортези на хребет, верхні\нижні кінцівки, ортопедичне взуття тощо)	Так	Частково	Ні
104.	Так, спеціальні засоби для самообслуговування та догляду (протипролежневі подушки, рукавиці на протез тощо)	Так	Частково	Ні
105.	Так, допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому (ходунки, милиці тощо)	Так	Частково	Ні
106.	Так, засоби для пересування (крісла колісні)	Так	Частково	Ні
107.	Так, меблі та оснащення (перила, поручні, меблі для сидіння тощо)	Так	Частково	Ні

108.	Так, спеціальне фізкультурно-спортивне обладнання, спортивний інвентар (шведська стінка, тренажери тощо)	Так	Частково	Ні
109.	Так, спеціальні засоби для освіти і заняття трудовою діяльністю (комп'ютерні програми, меблі спеціального призначення, спеціальні підручники тощо)	Так	Частково	Ні
110.	Так, спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією (мобільні телефони з викликом SOS, диктофони, годинники тощо)	Так	Частково	Ні
111.	Так, вироби медичного призначення (підгузки, сечоприймачі, окуляри, слухові апарати, протези зубів, судинні протези тощо)	Так	Частково	Ні
112.	Ні => ПЕРЕХІД ДО № 113			

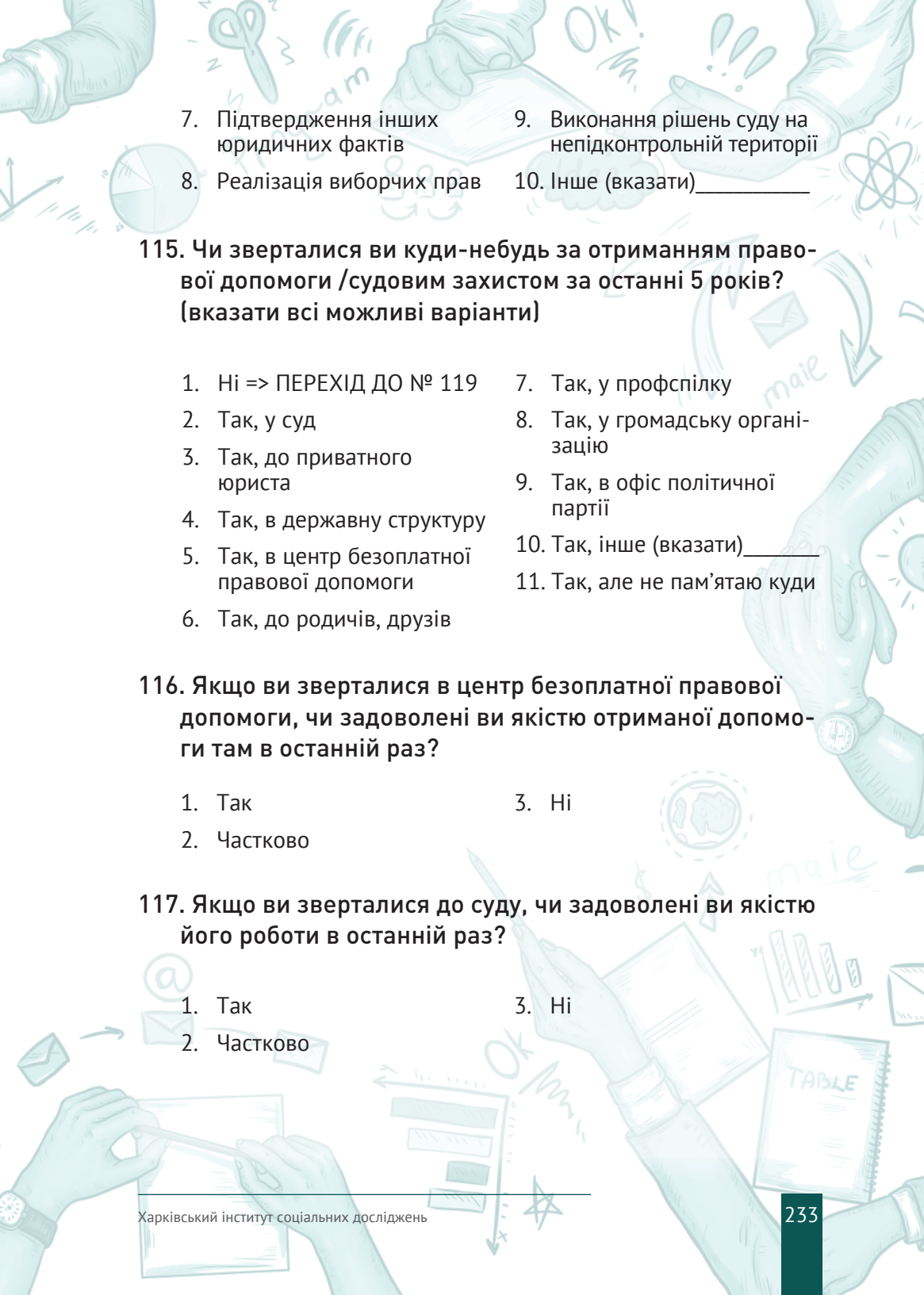
113. Чи потребуєте ви отримання правової допомоги?

1. Так

2. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 115

114. Якщо так, то які питання вас хвилюють? (вказати всі можливі варіанти)

- Отримання статусу переселенця
- Припинення трудових відносин з роботодавцем на непідконтрольній території
- Отримання / поновлення права на соціальні виплати, зумовлені статусом переселенця
- Отримання / поновлення прав на пільги / компенсації/ участь у програмах, обумовлених статусом переселенця
- Підтвердження факту народження
- Підтвердження факту смерті

- 
7. Підтвердження інших юридичних фактів
 8. Реалізація виборчих прав
 9. Виконання рішень суду на непідконтрольній території
 10. Інше (вказати)_____

115. Чи зверталися ви куди-небудь за отриманням правової допомоги /судовим захистом за останні 5 років? (вказати всі можливі варіанти)

1. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 119
2. Так, у суд
3. Так, до приватного юриста
4. Так, в державну структуру
5. Так, в центр безоплатної правової допомоги
6. Так, до родичів, друзів
7. Так, у профспілку
8. Так, у громадську організацію
9. Так, в офіс політичної партії
10. Так, інше (вказати)_____
11. Так, але не пам'ятаю куди

116. Якщо ви зверталися в центр безоплатної правової допомоги, чи задоволені ви якістю отриманої допомоги там в останній раз?

1. Так
2. Частково
3. Ні

117. Якщо ви зверталися до суду, чи задоволені ви якістю його роботи в останній раз?

1. Так
2. Частково
3. Ні

118. З якими проблемами при зверненні за правовою допомогою / судовим захистом, Ви стикалися, якщо такі були?

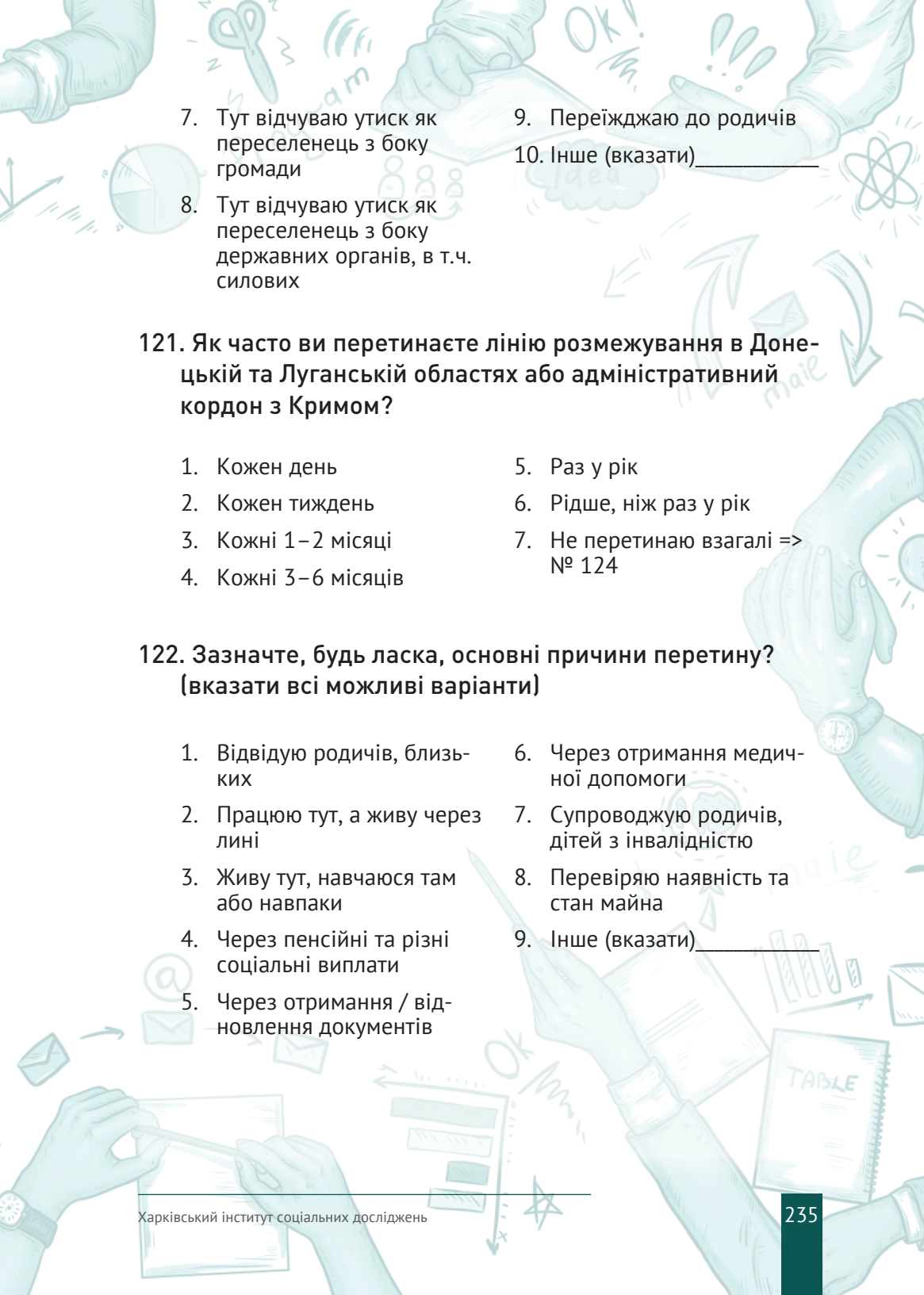
1. Не було проблем
2. Некомпетентність спеціалістів
3. Територіальна віддаленість
4. Незручні години роботи
5. Мова спілкування
6. Відсутність достатньої кількості грошей (оплата послуг, витрати на проїзд тощо)
7. Невизначеність законодавства та / або судової практики
8. Інше (вказати)_____

119. Чи плануєте ви переїжджати куди-небудь протягом найближчих 6 місяців?

1. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 121
2. Так, туди, звідки прийшлося переїхати як переселенцю
3. Так, в інший населений пункт області
4. Так, в інший населений пункт інших областей в Україні
5. Так, в іншу країну

120. Чому ви плануєте переїзд? (вказати всі можливі варіанти)

1. Не можу тут знайти достойний заробіток
2. Потребую житло
3. Потребую отримання медичних послуг, які тут складно / неможливо отримати
4. Потребую отримання освітніх послуг, які тут складно / неможливо отримати
5. Потребую отримання соціальних послуг, які тут складно / неможливо отримати
6. Потребую отримання психологічних послуг, які тут складно / неможливо отримати

- 
7. Тут відчуваю тиск як переселенець з боку громади
 8. Тут відчуваю тиск як переселенець з боку державних органів, в т.ч. силових
 9. Переїжджаю до родичів
 10. Інше (вказати) _____

121. Як часто ви перетинаєте лінію розмежування в Донецькій та Луганській областях або адміністративний кордон з Кримом?

1. Кожен день
2. Кожен тиждень
3. Кожні 1–2 місяці
4. Кожні 3–6 місяців
5. Раз у рік
6. Рідше, ніж раз у рік
7. Не перетинаю взагалі => № 124

122. Зазначте, будь ласка, основні причини перетину? (вказати всі можливі варіанти)

1. Відвідую родичів, близьких
2. Працюю тут, а живу через лінію
3. Живу тут, навчаюся там або навпаки
4. Через пенсійні та різні соціальні виплати
5. Через отримання / відновлення документів
6. Через отримання медичної допомоги
7. Супроводжую родичів, дітей з інвалідністю
8. Перевіряю наявність та стан майна
9. Інше (вказати) _____

123. Чи стикалися ви із якими-небудь проблемами під час останнього перетину? (вказати всі можливі варіанти)

1. Ні, не стикався / лась
2. Так, складно отримати перепустку
3. Так, довго отримати перепустку
4. Так, довгі черги на кордоні / лінії розмежування
5. Так, дуже детальна перевірка
6. Відсутні / погані умови очікування перетину
7. Інше (вказати) _____

124. Чи отримували ви допомогу від благодійних фондів, громадських, міжнародних організацій, волонтерів упродовж останніх 12 місяців?

1. Так, один раз
2. Так, декілька разів
3. Так, багато разів
4. Ні => ПЕРЕХІД ДО № 126

125. Що це за допомога? (вказати всі можливі варіанти)

1. Продукти харчування
2. Одяг, взуття
3. Засоби особистої гігієни (зубні щітки, шампуні)
4. Засоби догляду за дітьми (пелюшки, креми, суміші)
5. Побутові прилади та речі (електрочайник, ковдра, постільна білизна)
6. Ваучери на покупку буд-матеріалів
7. Ваучери на купівлю ліків, відшкодування на купівлю ліків, самі ліки
8. Грошова допомога
9. Засоби реабілітації та догляду
10. Інше (вказати) _____

126. Хотіли би ви брати участь у життєдіяльності громади та прийнятті рішень щодо її розвитку?

1. Хочу
2. Більше хочу, ніж не хочу
3. Більше не хочу, ніж хочу
4. Не хочу
5. Важко відповісти

127. Хотіли би ви брати участь у місцевих виборах?

1. Хочу
2. Більше хочу, ніж не хочу
3. Більше не хочу, ніж хочу
4. Не хочу
5. Важко відповісти

Ще декілька запитань про вас

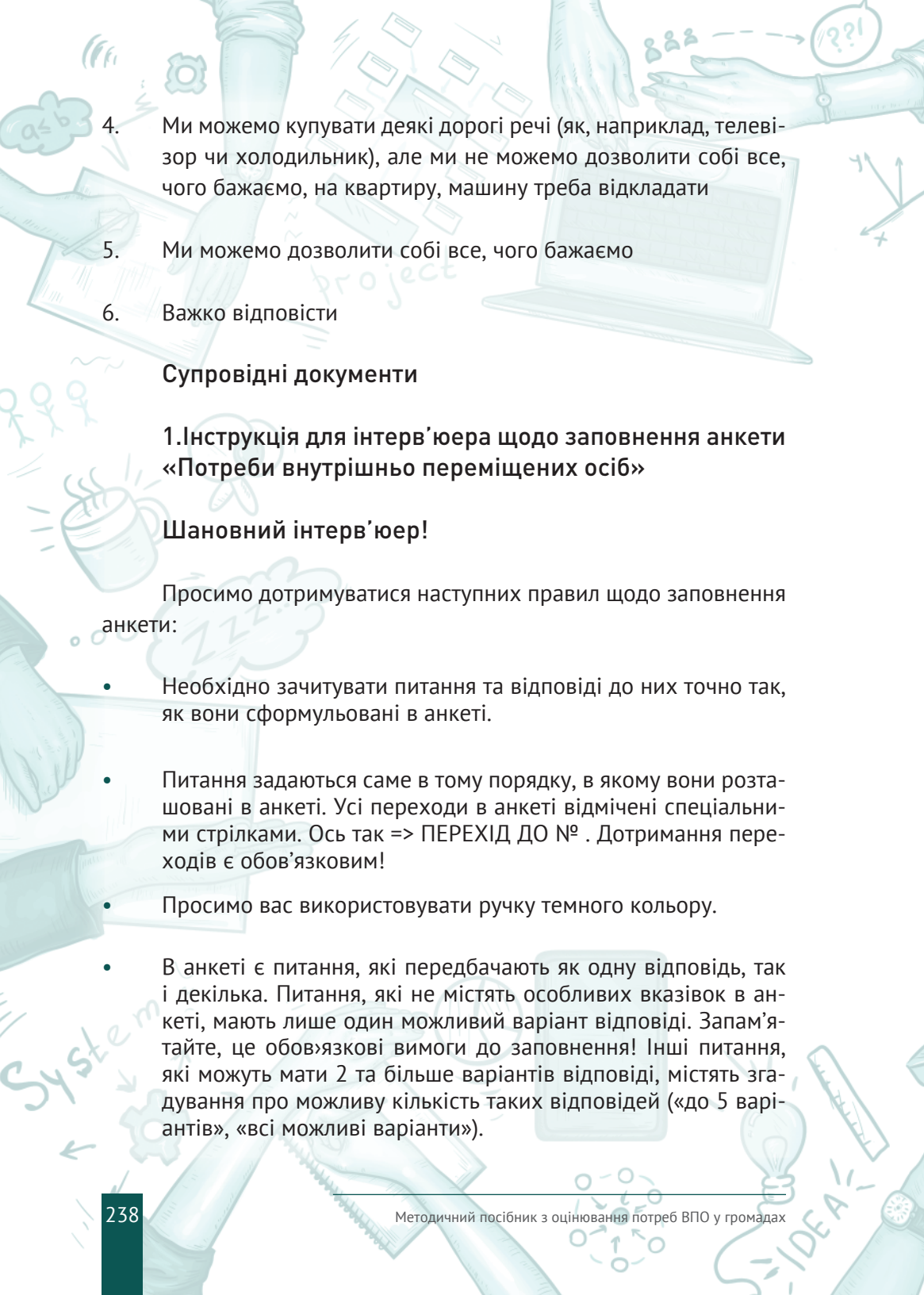
128. Стать (відмітити самостійно)

1. Чоловік
2. Жінка

129. Вік _____ (вказати число повних років)

130. Як ви оцінюєте матеріальне становище вашої родини?

1. Ледь зводимо кінці з кінцями, ледь вистачає на їжу
2. Вистачає на харчування, але купувати одяг та взуття вже складно
3. Нам вистачає грошей на їжу, одяг, та ми можемо щось відкласти, але цього недостатньо для покупки таких речей, як, наприклад, холодильник чи телевізор

- 
4. Ми можемо купувати деякі дорогі речі (як, наприклад, телевізор чи холодильник), але ми не можемо дозволити собі все, чого бажаємо, на квартиру, машину треба відкладати
 5. Ми можемо дозволити собі все, чого бажаємо
 6. Важко відповісти

Супровідні документи

1. Інструкція для інтерв'юера щодо заповнення анкети «Потреби внутрішньо переміщених осіб»

Шановний інтерв'юер!

Просимо дотримуватися наступних правил щодо заповнення анкети:

- Необхідно зачитувати питання та відповіді до них точно так, як вони сформульовані в анкеті.
- Питання задаються саме в тому порядку, в якому вони розташовані в анкеті. Усі переходи в анкеті відмічені спеціальними стрілками. Ось так => ПЕРЕХІД ДО № . Дотримання переходів є обов'язковим!
- Просимо вас використовувати ручку темного кольору.
- В анкеті є питання, які передбачають як одну відповідь, так і декілька. Питання, які не містять особливих вказівок в анкеті, мають лише один можливий варіант відповіді. Запам'ятайте, це обов'язкові вимоги до заповнення! Інші питання, які можуть мати 2 та більше варіантів відповіді, містять згадування про можливу кількість таких відповідей («до 5 варіантів», «всі можливі варіанти»).

Зверніть увагу, що:

Питання № 13, 51, передбачають до 5 варіантів відповіді.

Питання № 15, 18, 24, 26, 28, 46, 47, 54, 56, 57, 59, 64, 66, 68, 69, 72, 114, 115, 120, 122, 123, 125 передбачають всі можливі варіанти відповіді.

- Якщо респондент вибирає варіант «Інше», уточніть, про що саме говорить опитуваний і коротко зафіксуйте це в анкеті. Просимо писати чітко і розбірливо.
- Варіант «Важко відповісти» виділено курсивом і не зачитується респонденту. Цей варіант відмічається тільки в тому випадку, якщо інтерв'юер сам бачить, що респондент дійсно не може відповісти на питання.
- Не підказуйте респонденту, не схвалюйте та не засуджуйте його думку, намагайтеся не допустити втручання третіх осіб (родичів, друзів, сусідів опитуваного) у хід інтерв'ю. Анкета має містити виключно особисту думку респондента.
- У випадку, якщо респондент щось не розуміє і якщо в анкеті немає спеціальних роз'яснень, користуйтеся фразами типу: «Те, як ви це розумієте», «Те, що це означає для вас».
- Деякі питання мають значну кількість відповідей. Для зручності вибору надайте респонденту відповідну картку із надрукованими варіантами. Нагадування про це міститься також у анкеті.

Зверніть увагу, що картки є у питаннях № 24 (картка № 1), 47 (картка № 2), 57 (картка № 3), 60 (картка № 4), 81(картка № 5), 94 (картка № 6), 102 (картка № 7).

Частково заповнені анкети вилучаються із дослідження (не стосується пропусків питань при переходах) і оплачуватися не будуть.

При виникненні будь-яких питань щодо заповнення анкети просимо телефонувати за номером...

2. Картки до анкети «Потреби внутрішньо переміщених осіб»

КАРТКА № 1

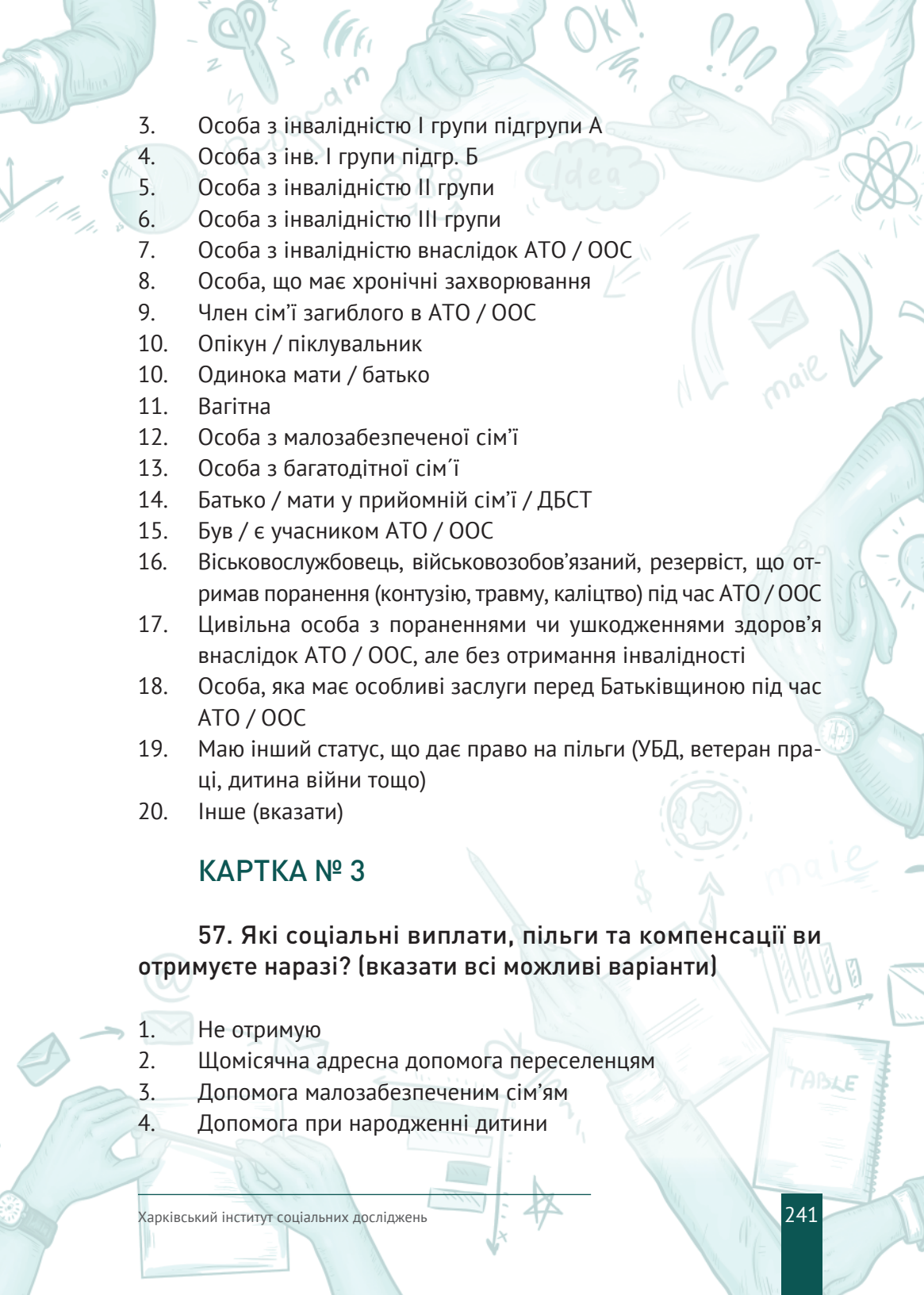
24. Вкажіть, будь ласка, причини, з яких ви не повертаєтеся додому до покинутого місця проживання? (вказати всі можливі варіанти)

1. Я проживав / ла у населеному пункті, який знаходиться на окупованій території
2. Моє житло було зруйноване / пошкоджене внаслідок окупації / проведення АТО та спецзаходів
3. Мені /моїм близьким потрібна спеціалізована медична допомога
4. У зв'язку із загрозою насильства
5. У зв'язку із психологічною травмою
6. Я вже облаштувався /лася жити тут
7. Хочу уникнути негативних наслідків воєнних дій
8. Хочу отримати освіту /навчаюся наразі / щоб діти отримали освіту
9. Інше (вказати)

КАРТКА № 2


47. Чи можна вас віднести до наступних категорій населення? (вказати всі можливі варіанти)

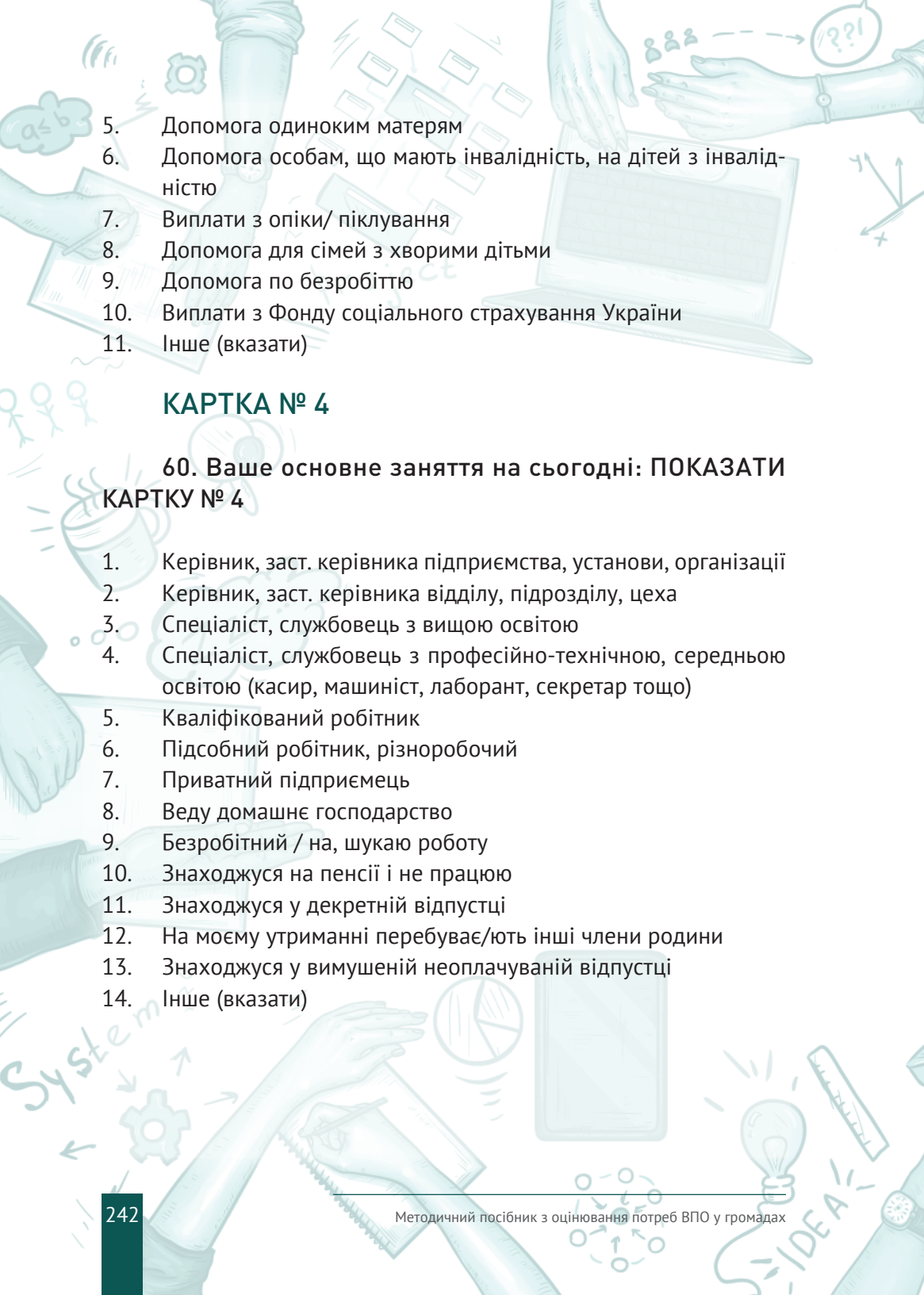
1. Пенсіонер
2. Студент

- 
3. Особа з інвалідністю I групи підгрупи А
 4. Особа з інв. I групи підгр. Б
 5. Особа з інвалідністю II групи
 6. Особа з інвалідністю III групи
 7. Особа з інвалідністю внаслідок АТО / ООС
 8. Особа, що має хронічні захворювання
 9. Член сім'ї загиблого в АТО / ООС
 10. Опікун / піклувальник
 10. Одинокa мати / батько
 11. Вагітна
 12. Особа з малозабезпеченої сім'ї
 13. Особа з багатодітної сім'ї
 14. Батько / мати у прийомній сім'ї / ДБСТ
 15. Був / є учасником АТО / ООС
 16. Військовослужбовець, військовозобов'язаний, резервіст, що отримав поранення (контузію, травму, каліцтво) під час АТО / ООС
 17. Цивільна особа з пораненнями чи ушкодженнями здоров'я внаслідок АТО / ООС, але без отримання інвалідності
 18. Особа, яка має особливі заслуги перед Батьківщиною під час АТО / ООС
 19. Маю інший статус, що дає право на пільги (УБД, ветеран праці, дитина війни тощо)
 20. Інше (вказати)

КАРТКА № 3

57. Які соціальні виплати, пільги та компенсації ви отримуєте наразі? (вказати всі можливі варіанти)

1.  Не отримую
2. Щомісячна адресна допомога переселенцям
3. Допомога малозабезпеченим сім'ям
4. Допомога при народженні дитини

- 
5. Допомога самотнім матерям
 6. Допомога особам, що мають інвалідність, на дітей з інвалідністю
 7. Виплати з опіки/ піклування
 8. Допомога для сімей з хворими дітьми
 9. Допомога по безробіттю
 10. Виплати з Фонду соціального страхування України
 11. Інше (вказати)

КАРТКА № 4

60. Ваше основне заняття на сьогодні: ПОКАЗАТИ КАРТКУ № 4

1. Керівник, заст. керівника підприємства, установи, організації
2. Керівник, заст. керівника відділу, підрозділу, цеха
3. Спеціаліст, службовець з вищою освітою
4. Спеціаліст, службовець з професійно-технічною, середньою освітою (касир, машиніст, лаборант, секретар тощо)
5. Кваліфікований робітник
6. Підсобний робітник, різноробочий
7. Приватний підприємець
8. Веду домашнє господарство
9. Безробітний / на, шукаю роботу
10. Знаходжуся на пенсії і не працюю
11. Знаходжуся у декретній відпустці
12. На моєму утриманні перебуває/ють інші члени родини
13. Знаходжуся у вимушеній неоплачуваній відпустці
14. Інше (вказати)

КАРТКА № 5

81. Чи потребуєте ви чи ваші близькі, з якими ви проживаєте, отримання соціальних послуг?

1. Так, послуг, які надаються в умовах постійного проживання людини в установі соціального обслуговування інтернатного типу
2. Так, послуг, які надаються в умовах тимчасового приживання в соціальній установі до 6 місяців, або в окремий час доби ніч або день (соціальні послуги денного догляду за дітьми та особами похилого віку, реабілітаційні послуги для осіб та дітей з інвалідністю, притулок для бездомних осіб тощо)
3. Так, послуг, що надаються в закладах соціального обслуговування в умовах денного перебування до 4 годин, без надання ліжка-місця та організації харчування (послуги соціальної адаптації, втому числі організації дозвілля, соціальної та соціально-психологічної реабілітації)
4. Так, послуг догляду та соціальної підтримки, що надаються поза межами спеціального закладу, за місцем проживання / перебування людини (догляд вдома, підтримане проживання, соціальний супровід)
5. Так, послуг соціальної підтримки (консультування, соціальної профілактики, послуга фізичного супроводу, перекладу жестовою мовою, допомога у врегулюванні конфліктів, супровід під час інклюзивного навчання, соціальний супровід на робочому місці, представництво інтересів в державних органах)
6. Інше (вказати)
7. Ні

КАРТКА № 6

94. Чи потребуєте ви наразі отримання реабілітаційної допомоги?

1. Так, медичної (відновна терапія, санітарно-курортне лікування тощо)
2. Так, психолого-педагогічної (навчання, психологічна корекція, адаптація тощо)
3. Так, фізичної (лікувальна фізкультура, кінезотерапія тощо)
4. Так, професійної (експертиза здібностей, профорієнтація, профпідготовка тощо)
5. Так, трудової (пристосування робочого місця до потреб, поновлення трудової діяльності тощо)
6. Так, фізкультурно-спортивної (заняття спортом, відвідування табору тощо)
7. Так, соціальної (пристосування житла до потреб, працетерапія, соціально-побутовий патронаж тощо)
8. Ні

КАРТКА № 7

102. Чи потребуєте ви забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, а також виробами медичного призначення?

1. Так, протезно-ортопедичні вироби (ортези на хребет, верхні/нижні кінцівки, ортопедичне взуття тощо)
2. Так, спеціальні засоби для самообслуговування та догляду (протипролежневі подушки, рукавиці на протез тощо)
3. Так, допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому (ходунки, милиці тощо)
4. Так, засоби для пересування (крісла колісні)

5. Так, меблі та оснащення (перила, поручні, меблі для сидіння тощо)
6. Так, спеціальне фізкультурно-спортивне обладнання, спортивний інвентар (шведська стінка, тренажери тощо)
7. Так, спеціальні засоби для освіти і заняття трудовою діяльністю (комп'ютерні програми, меблі спеціального призначення, спеціальні підручники тощо)
8. Так, спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією (мобільні телефони з викликом SOS, диктофони, годинники тощо)
9. Так, вироби медичного призначення (підгузки, сечоприймачі, окуляри, слухові апарати, протези зубів, судинні протези тощо)
10. Ні

3. Посвідчення інтерв'юера в опитуванні «Потреби внутрішньо переміщених осіб»

Логотипи організації, яка проводить дослідження, та партнерів

Посвідчення інтерв'юера №

Видано _____ в тому, що він(вона) дійсно є інтерв'юером та бере участь у проведенні соціологічного опитування «Потреби внутрішньо переміщених осіб у межах проєкту ...за підтримки ...

Посвідчення є дійсним тільки за наявності паспорту.

Керівник
організації,
що проводить
дослідження

(підпис, печатка)

ПІБ

Посвідчення є дійсним тільки за наявності паспорта.



Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах

Автори: Денис Кобзін, Ганна Левкіна, Олена Луньова,
Андрій Черноусов, Світлана Щербань

Коректор – Діана Чернишенко
Дизайнер – Кирило Кошель

Більше інформації щодо діяльності ХІСД на
khisr.kharkov.ua
www.facebook.com/NGO.KHISR

Наклад – 500 прим.



